

PART V.

Definició virtual.

13.Desenvolupament de les estratègies d'intervenció didàctica sobre el Castell del Temple.

13.1.Desevolupament d'una iconografia comprensiva del castell català templer i hospitaler.

Abans de procedir a l'anunciat desenvolupament iconogràfic volem remarcar que el seguit d'il·lustracions —dibuixos, ortofotomapes virtuals— que introduïrem els considerem únicament esbossos que presentem a manera de guia que hauria de seguir un dissenyador gràfic professional. El que nosaltres elaborem aquí són *idees d'imatges* i no les *imatges definitives*, per això, en alguns casos partirem d'imatges ja publicades. Només en aquells casos en què no trobem cap referent, o valorem que els existents no ens són totalment útils, procedirem a la seva generació.

13.1.1.Desenvolupament i estudi d'una maqueta evolutiva de les fases medievals.

L'experimentació sobre models a escala ens ha permès comprovar els següents aspectes:

-Disposició del suposat *domicilium* dins el recinte del segle XI: es confirma la idoneïtat de la ubicació d'aquesta construcció en l'angle sud-oest del recinte, tant per raons de traçat de la muralla com de topografia del lloc (correspon a un punt molt difícil d'expugnar des de l'exterior, a causa del gran desnivell del terreny).

-Existència d'un doble recinte des de l'ampliació del segle XII i fins a l'ampliació de fra Guillem de Guimerà: es confirma aquesta possibilitat, però des de l'afegit de la segona torre rectangular del segle XII l'accés primitiu que hem suggerit (angle sud-est) per al recinte antic hauria hagut de ser modificat, desplaçant-lo vers al nord; nosaltres hem suggerit la possibilitat d'una reubicació en l'extrem nord del mateix mur sobretot per motius d'economia (per a no augmentar la complexitat d'una maqueta ja per si complexa).

-Traçat del llenç nord de la muralla del segle XII i convergència amb la muralla del segle XI: hem pogut confirmar la probabilitat de la convergència

irregular dels murs antic i nou, i la formació d'una mena de semitorre en el punt on convergeixen les dites dues muralles.

-Dimensions del cos nord de l'ampliació de fra Guillem de Guimerà: sorprèn l'estretor de l'eix curt (nord-sud) d'aquest cos en comparació amb el cos oest corresponent a la mateixa fase d'ampliació; no obstant es tracta d'unes dimensions plenament compatibles amb l'ús que se li donà (estables i magatzems en la planta baixa; sala noble, cuina i alcova en la planta superior) i molt pròximes (ens referim a l'eix curt) a les de la segona torre del segle XII.

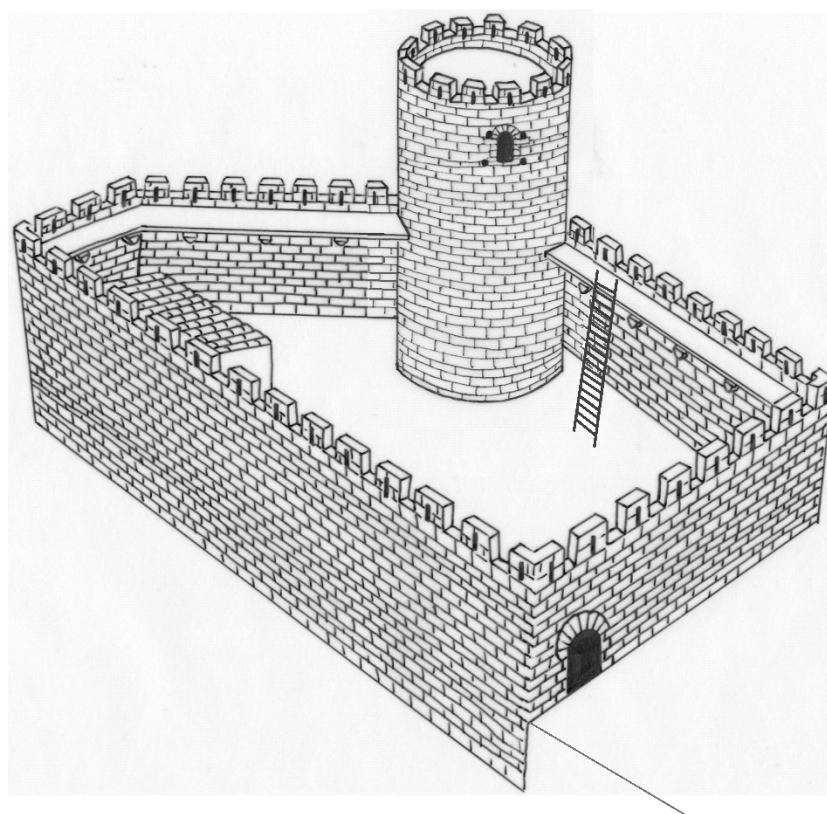
Les fotografies adjuntes en l'annex núm. 2 constitueixen el resultat d'aquesta experimentació sobre models a escala: és a dir, mostren la maqueta evolutiva de les fases medievals del Castell del Temple.

13.1.2.Desenvolupament de les funcions del castell.

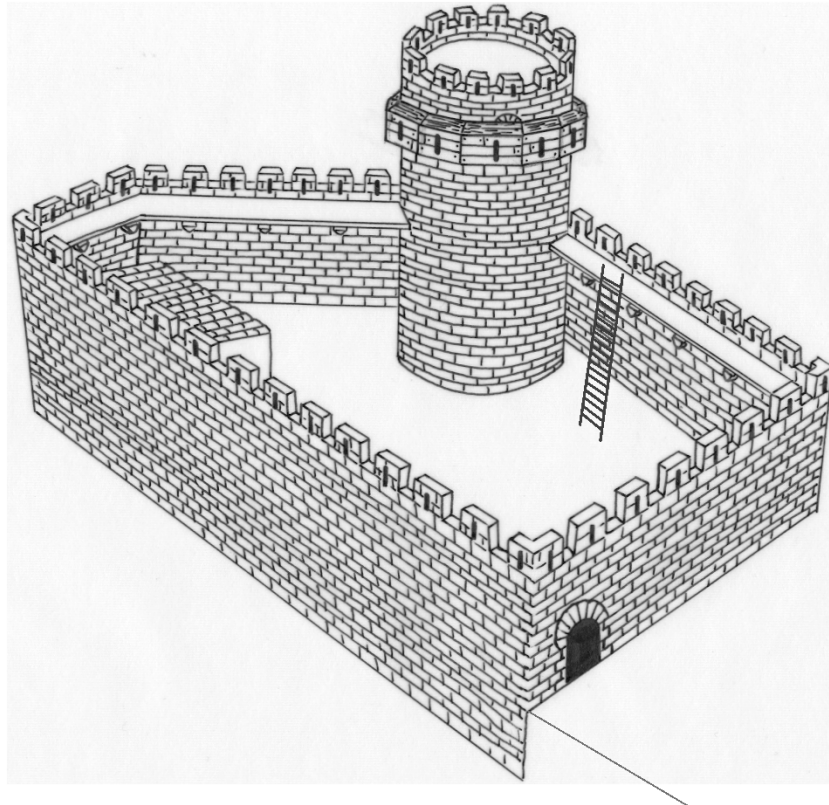
13.1.2.1.La funció militar.

-Restitucions hipotètiques d'estructures constructives del Castell amb una clara funcionalitat militar:

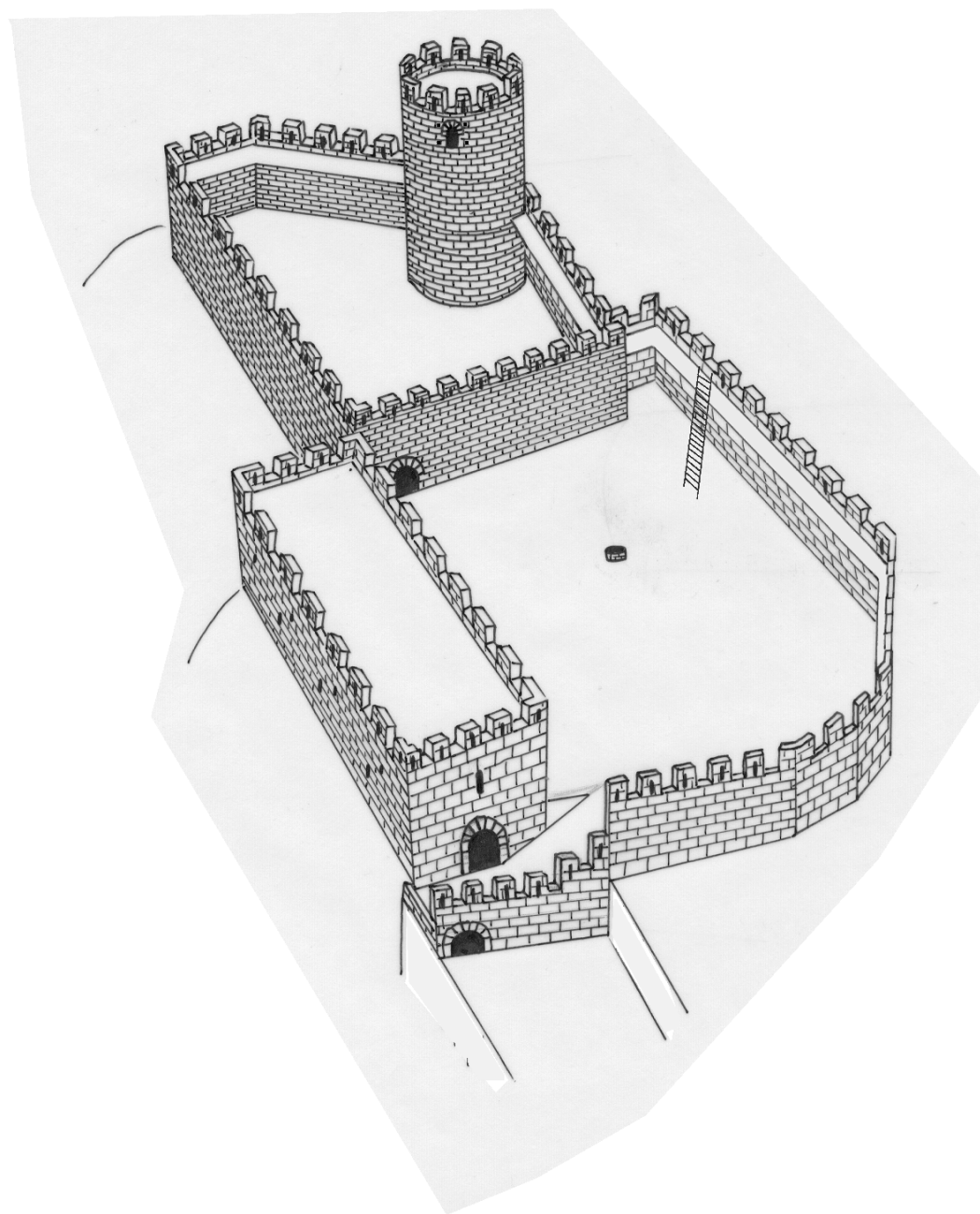
Dibuix núm. 1: Restitució hipotètica de la fase B del segle XI sense cadafal seguit a la torre.¹

Dibuix núm. 2: Restitució hipotètica de la fase B del segle XI amb afegit de cadafal seguit a la torre.²

Dibuix núm. 3: Restitució hipotètica de la fase A del segle XII.³

-Reconstruccions de combatents i armament individual.⁴

1.Cavaller amb armadura.

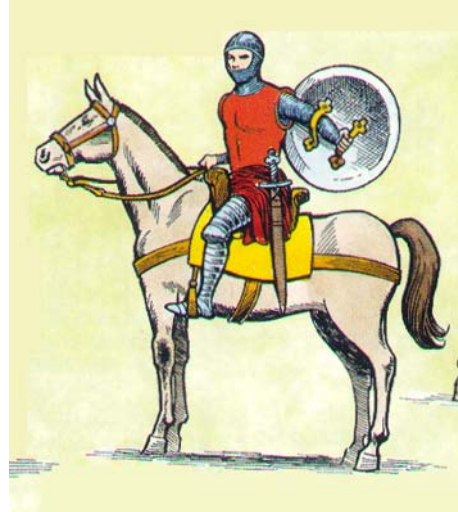
Dibuix núm. 4:

Cavaller del Temple.⁵

Dibuix núm. 5:

Cavaller laic.⁶

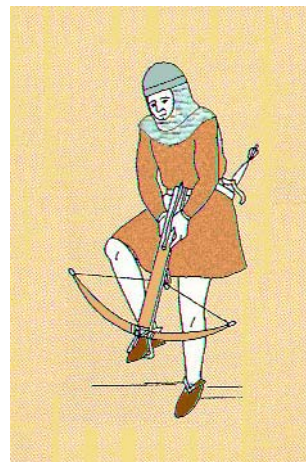

2.Combatents a peu sense armadura.⁷

Dibuix núm. 6:

Dibuix núm. 7:

3. Combatent de cavalleria lleugera.⁸

Dibuix núm. 8:

4. Pagès armat.⁹

Dibuix núm. 9:

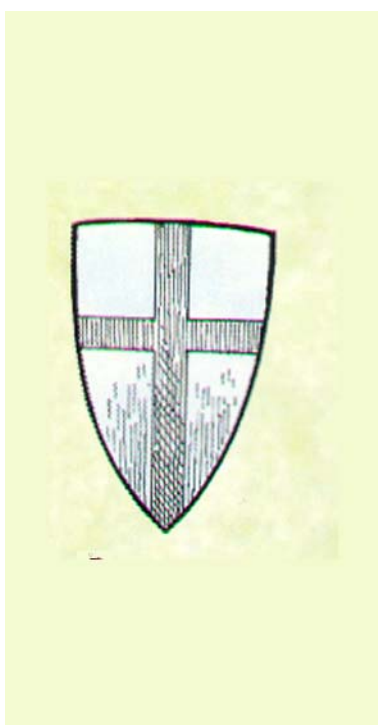
5.Capell de ferro.¹⁰

Dibuix núm. 10:

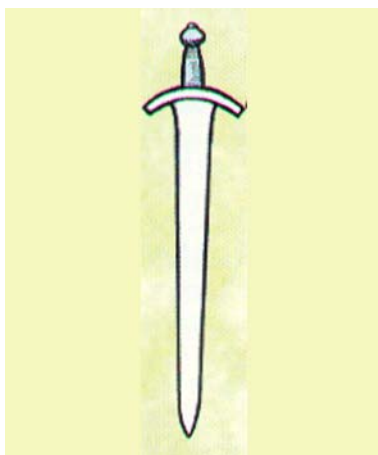
6.Escut.¹¹

Dibuix núm. 11:

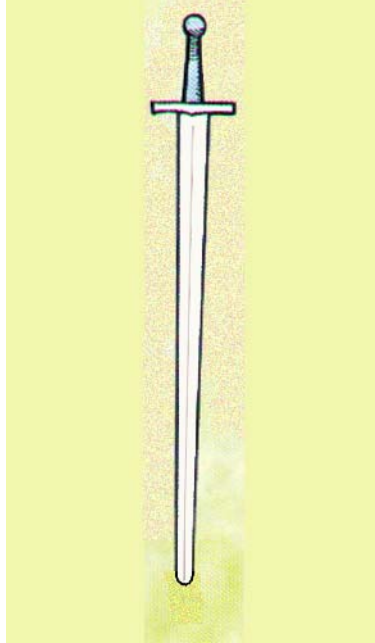
7.Daga.¹²

Dibuix núm. 12:

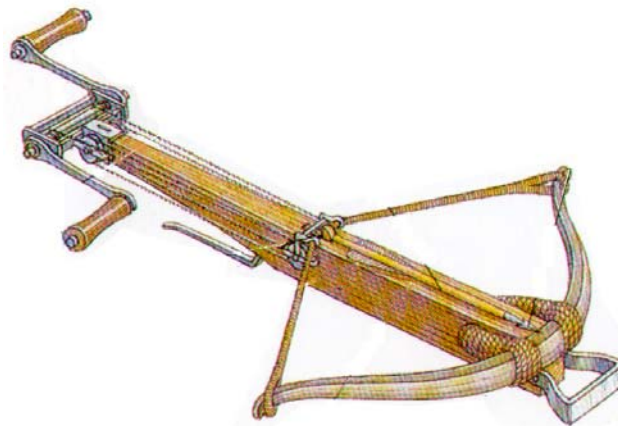
8.Espasa.¹³

Dibuix núm. 13:

9.Ballesta de torn.¹⁴

Dibuix núm. 14:

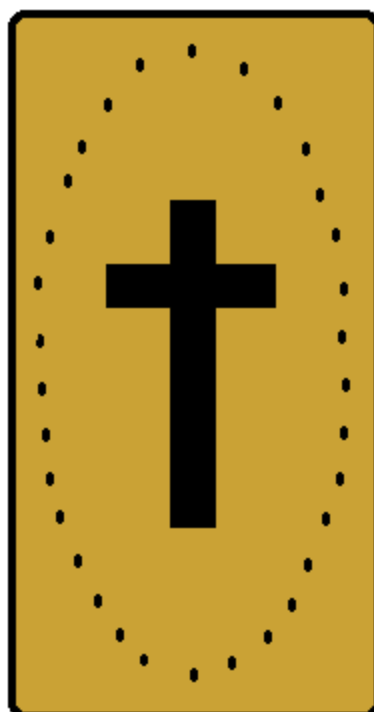
10.Ballesta d'estrep.¹⁵

Dibuix núm. 15:

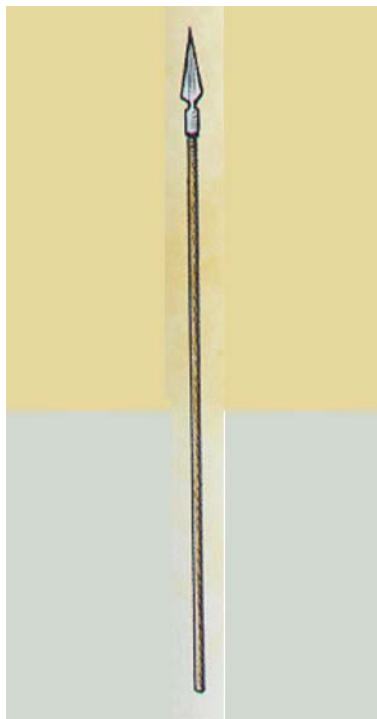
11.Pevès.¹⁶

Dibuix núm. 16:

12.Pica.¹⁷

Dibuix núm. 17:

-Reconstruccions de màquines de guerra i tècniques de setge.

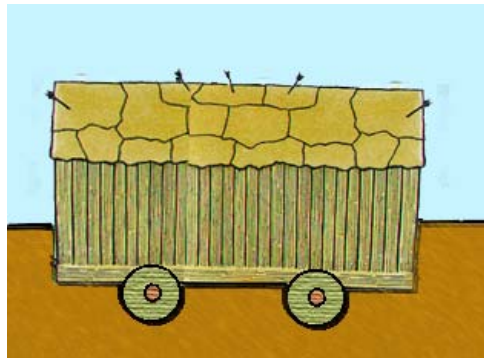
1.Bastida.¹⁸

Dibuix núm. 18:

2.Mantell.¹⁹

Dibuix núm. 19:

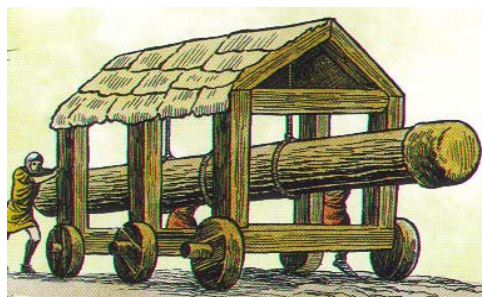

3. Ariet manual i ariet cobert.²⁰

Dibuix núm. 20:

Dibuix núm. 21:

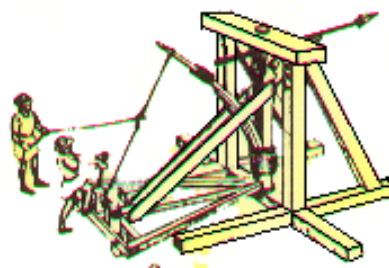
4. Trabuc.²¹

Dibuix núm. 22:

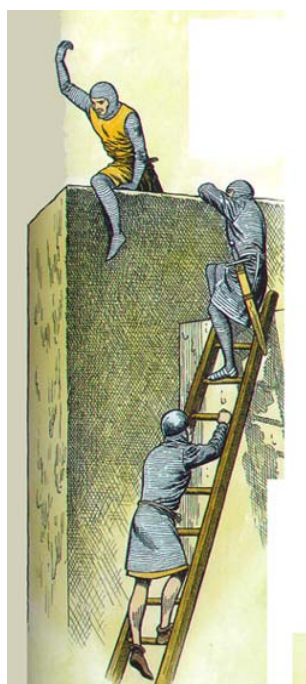
5. Ballesta gran de torn.²²

Dibuix núm. 23:

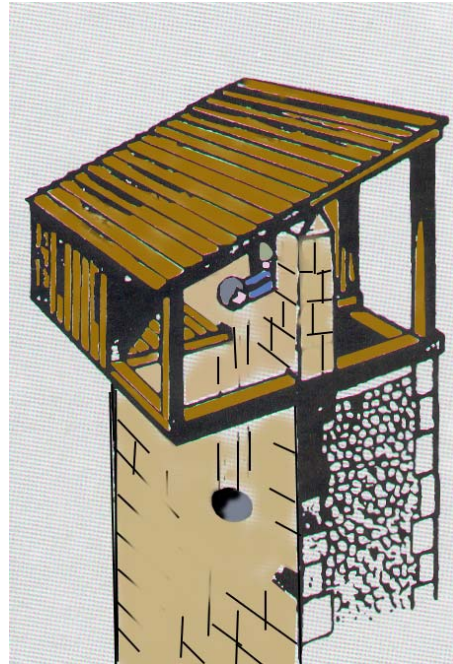
6. Escales de fusta.²³

Dibuix núm. 24:

7.Cadafals.²⁴

Dibuix núm. 25:

8.Pells tendres.²⁵

Dibuix núm. 26:

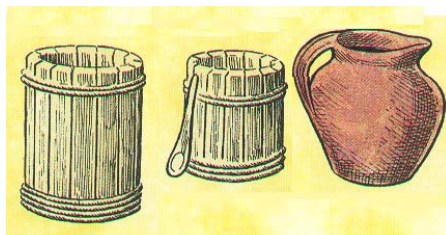
9.Pedres de gran tamany.²⁶

Dibuix núm. 27:

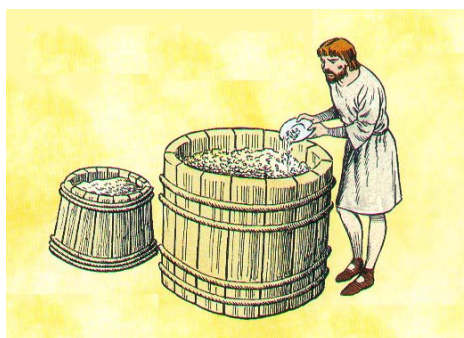
10.Sofre, pega i oli.²⁷

Dibuix núm. 28:

11.Pols i calç.²⁸

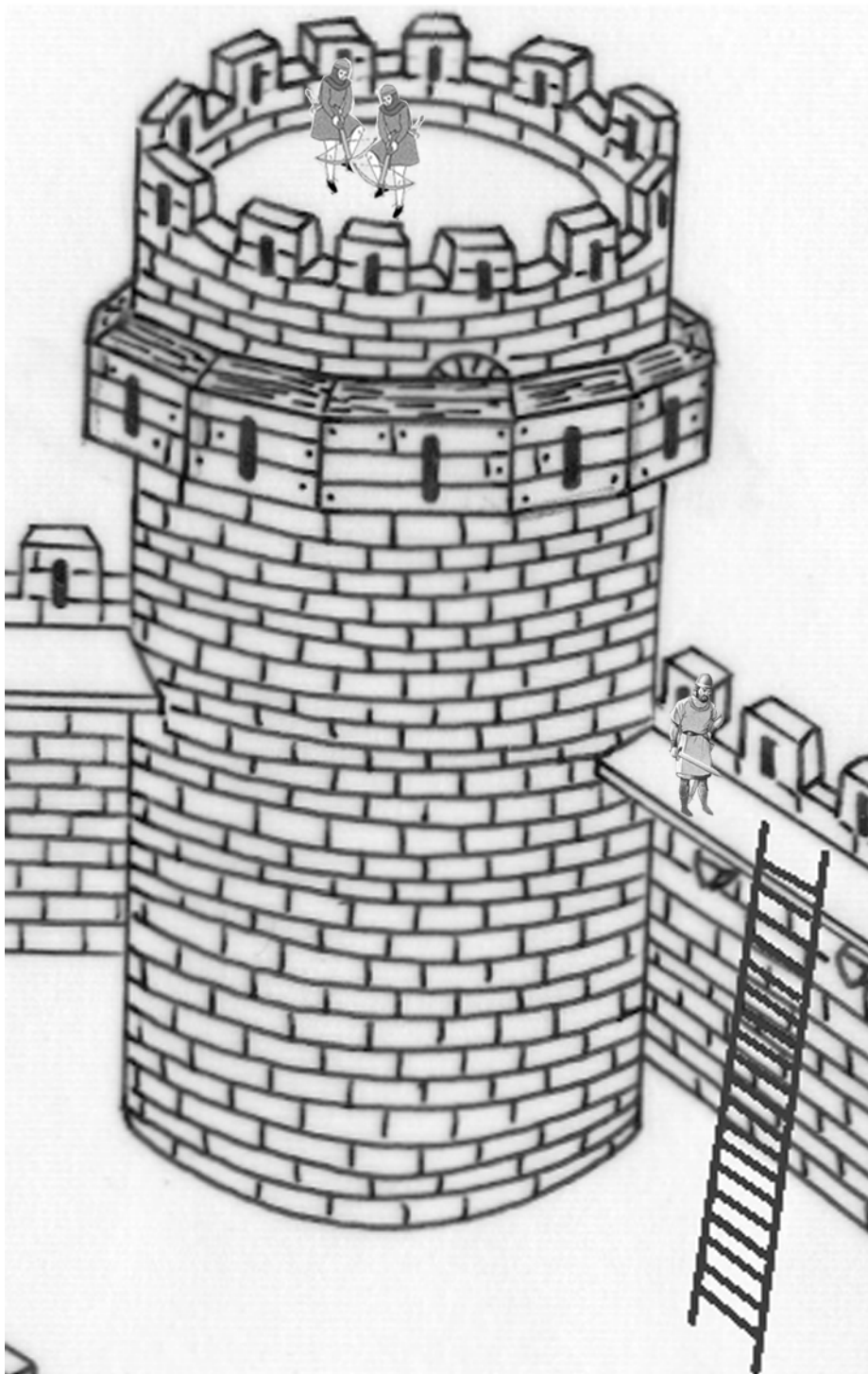
Dibuix núm. 29:

-Contextualització i explicació de les estructures constructives mitjançant la seva ambientació amb combatents, màquines de guerra i tècniques de setge.

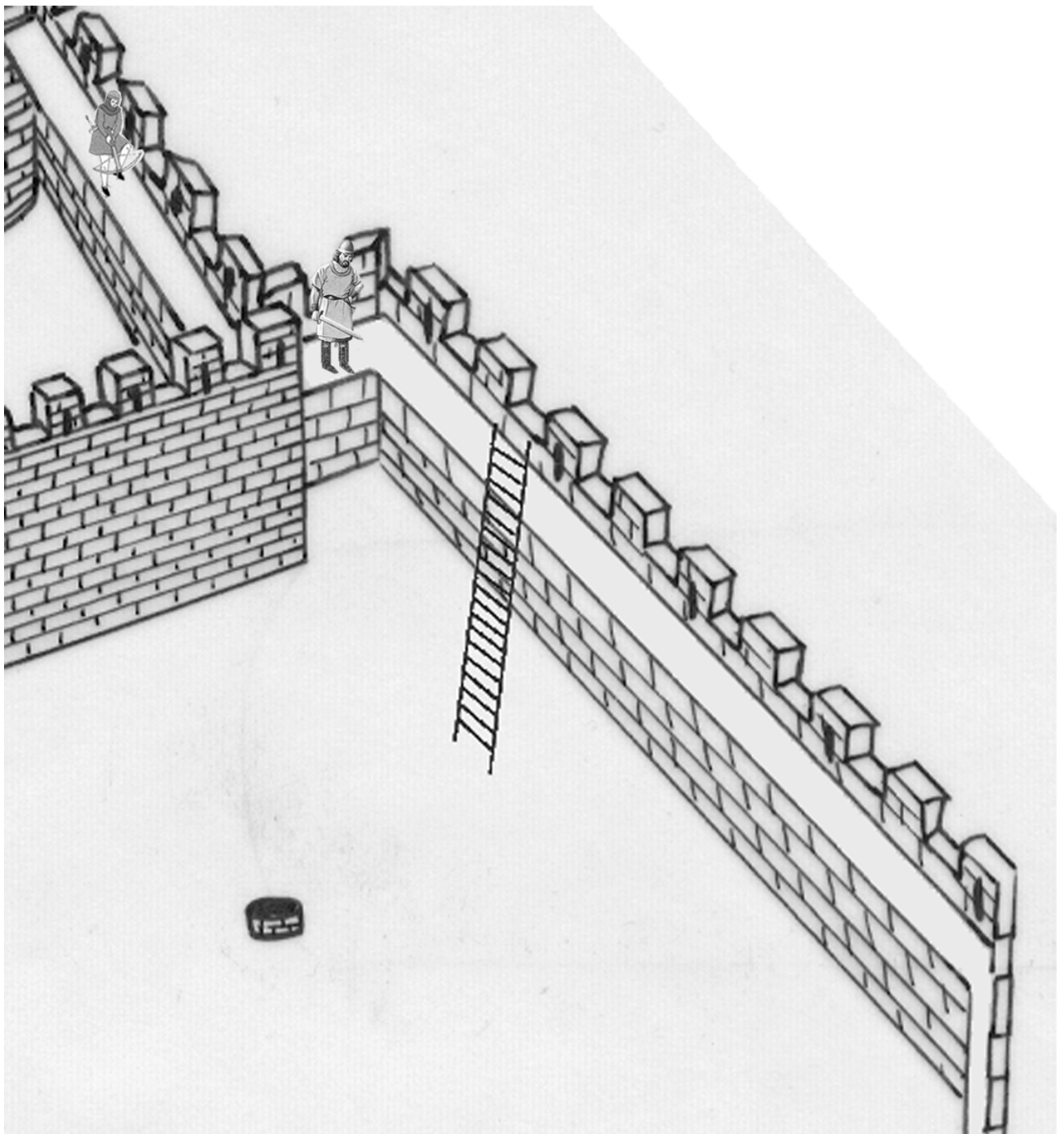
-Exemple 1.

Dibuix núm. 30:

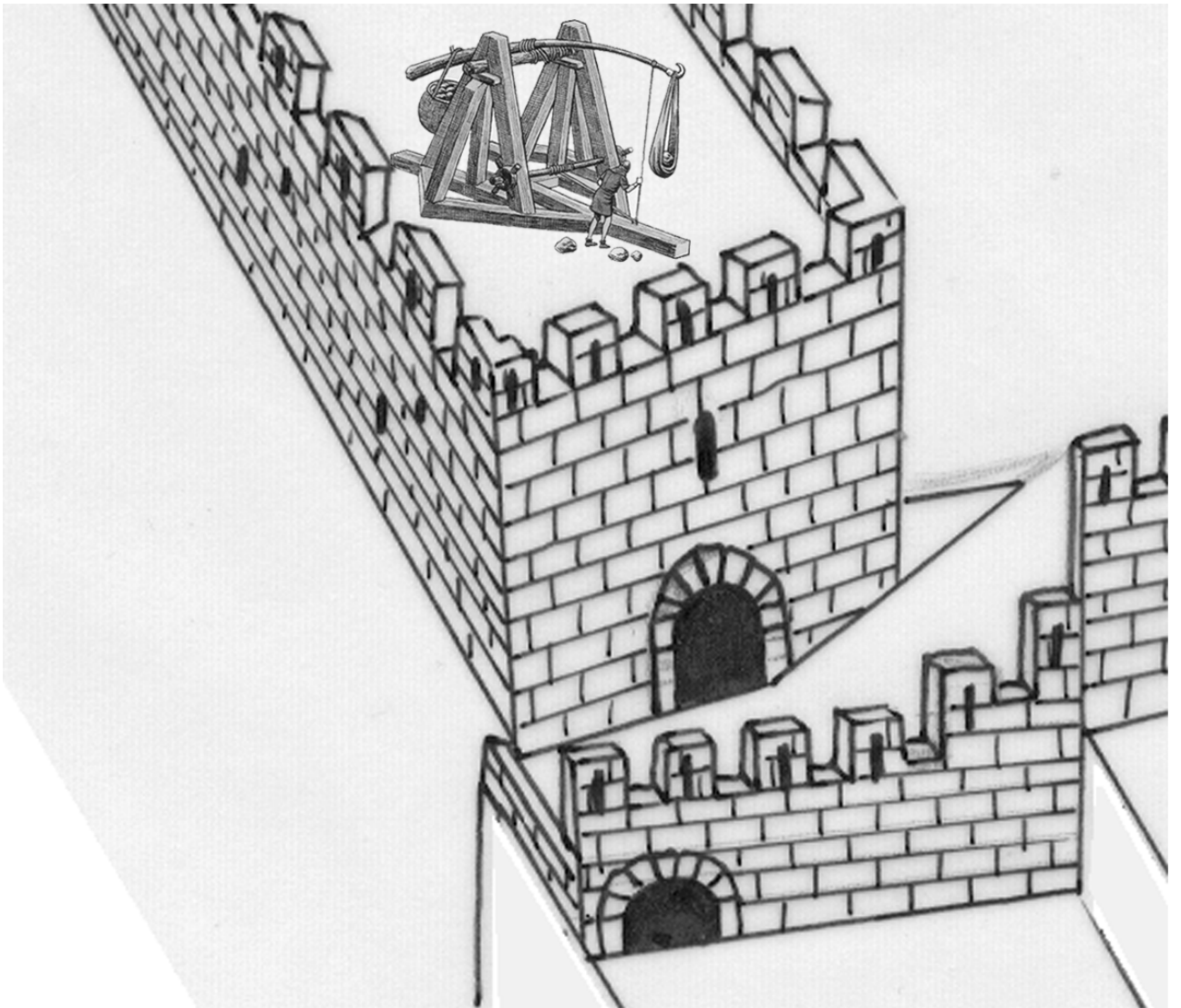
-Exemple 2.

Dibuix núm. 31:

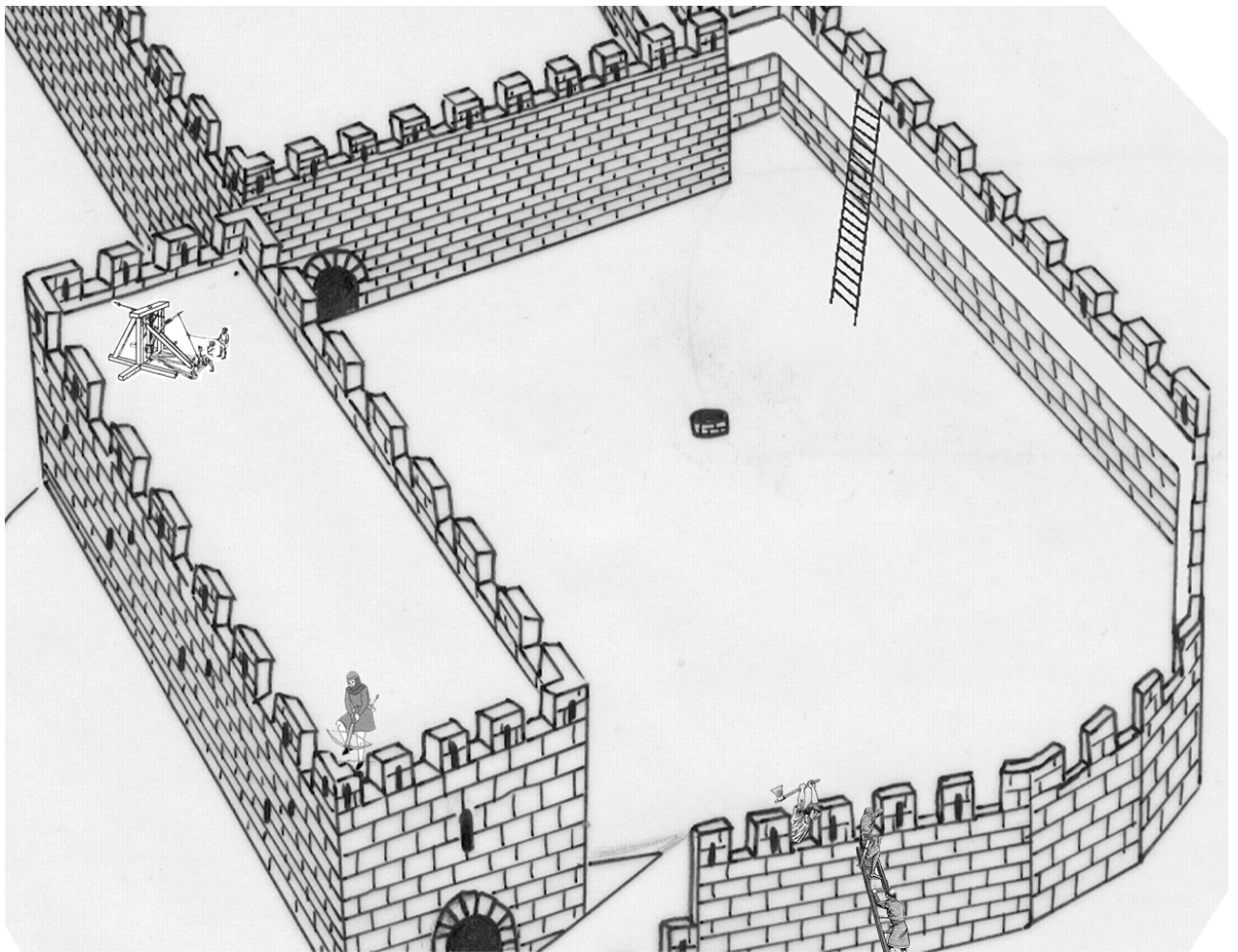
-Exemple 3.

Dibuix núm. 32:

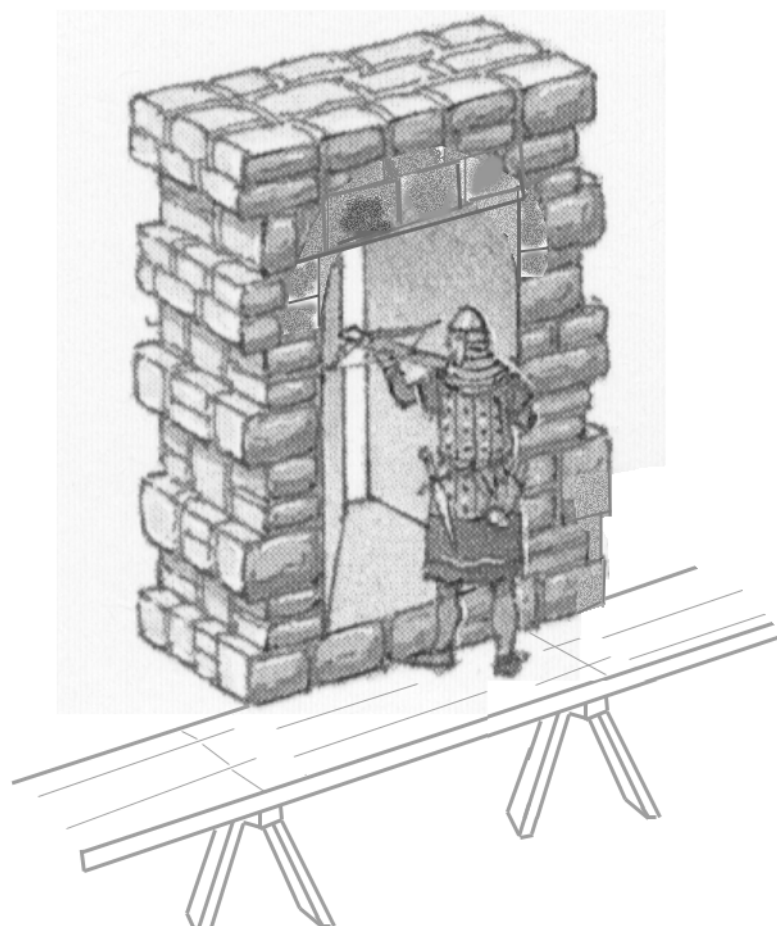
-Exemple 4.

Dibuix núm. 33:

-Exemple 5 (ús de les espitlleres de la gran torre del seglel XII).²⁹

Dibuix núm. 34:

Així mateix, tal com hem pogut copsar en la part IV —*Investigació autònoma*—, la funció militar és possible de desenvolupar també mitjançant diverses modalitats de joc. En aquest cas, proposem fer-ho a través d'un **joc de recorregut**.

13.1.2.2.La funció residencial.

En relació amb aquesta funció s'escau reconstruir una sèrie d'interiors que mostrin les dependències destinades a la vida quotidiana en el Castell i, evidentment —donat el seu caràcter de casa-convent—, la capella. Així mateix, caldrà desenvolupar una iconografia que mostri els mateixos residents.

13.1.2.2.1.Fase templa.

A-Reconstrucció genèrica d'interiors:

1.Dibuixos-model dels objectes i artefactes més representatius.

Per a la realització d'aquests dibuixos-model partirem de la selecció realitzada en la taula núm. 25 —part IV—. Tot seguit reproduïrem el contingut de dita taula amb la finalitat de transcriure els diversos elements amb la grafia o forma actualitzades i de precisar —en forma de notes— les característiques dels objectes i artefactes allí continguts; precisions que ens hauran de permetre procedir a la definició de les respectives imatges.

CAMBRA DEL FRARE CAMBRER.

-Artefactes d'ús militar:

-un ausberg³⁰ amb capmall.³¹

-sis perpunts,³² un amb camisol³³.

-dos capells d'armar.³⁴

-tres parells de cuixeres de teixit.³⁵

-dues ballestes de corn de torn i una ballesta de fusta de torn i una ballesta d'estrep.

-un capell de ferro.³⁶

-dos elms.³⁷

-dues espases.

-dos penarts.³⁸

-dues caixes plenes de treites.³⁹

-Roba i objectes per al llit:

-un matalàs.⁴⁰

-Altres tèxtils:

-dues cortines blanques.

-un barragà.⁴¹

-tres sobrepellissos.⁴²

-dos tapits.⁴³

-Parament de cuina i taula:

-set escudelles.

CAMBRA DEL COMANADOR.

-Roba i objectes de llit:

-3 matalassos.

-3 plomaces.⁴⁴

-4 *saglits* o màrfegues.⁴⁵

-1 guaenga.⁴⁶

-1 cobrellit.

-1 parell de llençols

-Artefactes d'ús militar:

-un capell de ferro

-un capmall

CAMBRA D'UN FRARE

-un matalàs

-una guaenga

CUINA

-tres olles de coure, dues encastades.⁴⁷

-un morter de coure amb mà de ferro

-tres calderes, dues encastades

-dos calderons

-una cassola

-una paella de ferro

-dos ferros de foc i tres atuells de ferro

-dues llosses.⁴⁸

-una tapadora de ferro

-trenta talladors i tres dotzenes d'escudelles

-unes balances d'aram

-un martell de ferro

-tres gresols grans i tres de petits.⁴⁹

-tres odres per posar-hi vi.

-una taula.⁵⁰

CAPELLA

-1 creueta d'argent amb el seu peu

-1 capsa d'ivori i de banús amb diverses menes de relíquies

-2 calzes d'argent amb ses patenes

-2 canelobres d'argent

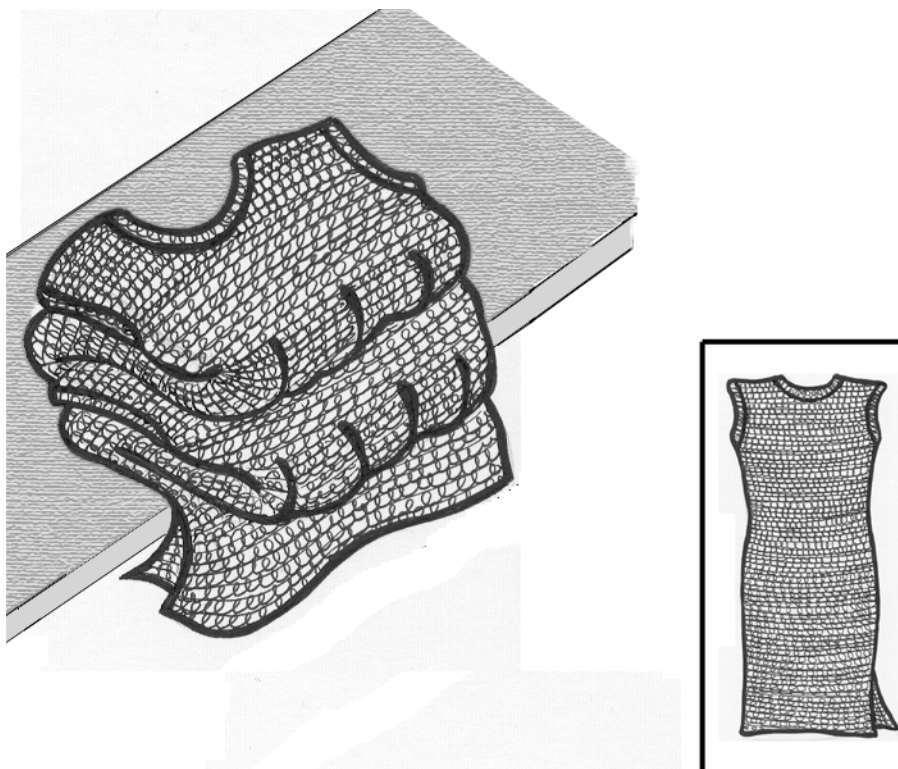
- 2 bacins d'argent
- 2 capsetes amb els seus cadenats, tot d'argent
- 2 canadelles d'argent
- 1 encenser d'argent
- 1 naveta amb sa cullera, tot d'argent
- 2 llànties d'argent que pengen en la capella
- 1 creu d'obra de Llemotges i 1 creueta petita d'obra de Llemotges,
que estan ambdues sobre l'altar
- 5 peces de lli i 1 frontal de lli amb ratlles vermelles, sobre l'altar
- 1 cuir vermell que cobreix l'altar
- 4 llibres, dos de vides de sants i els altres dos de sermons

Dibuixos-model d'objectes i artefactes.

Armes.

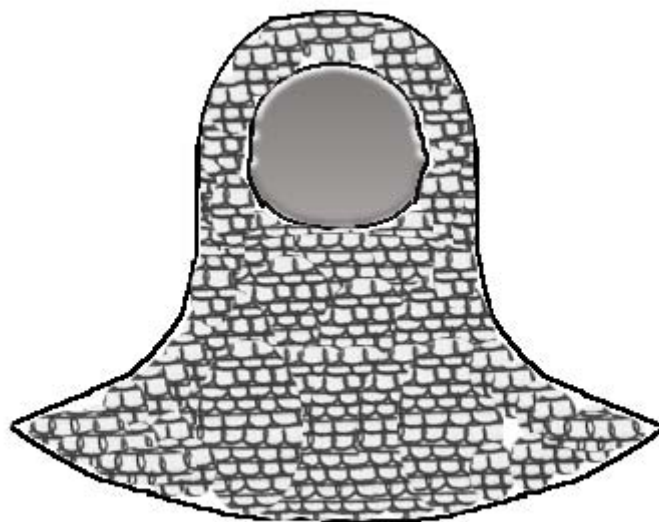
-Ausberg.⁵¹

Dibuix núm. 35:

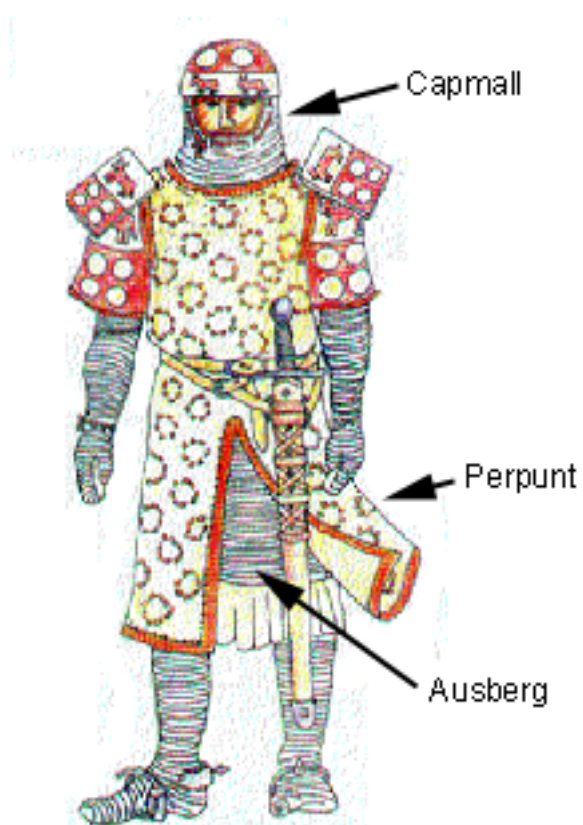
-Capmall.⁵²

Dibuix núm. 36:

-Perpunt (sobre cavaller armat).⁵³

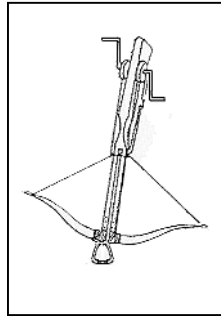
Dibuix núm. 37:

-Ballesta de torn (1) i Ballesta d'estrep (2).⁵⁴

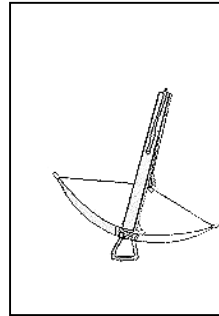
Dibuix núm. 38:

1)

Dibuix núm. 39:

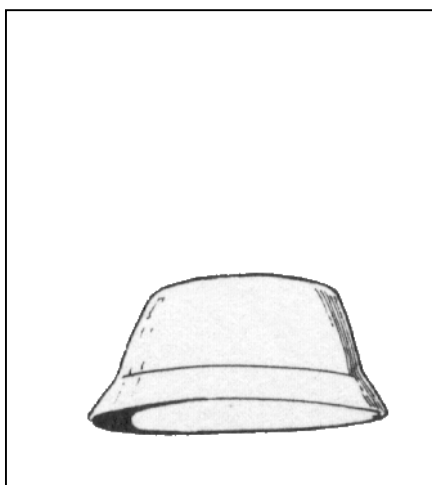
2)

-Capell de ferro (1) i elm (2).⁵⁵

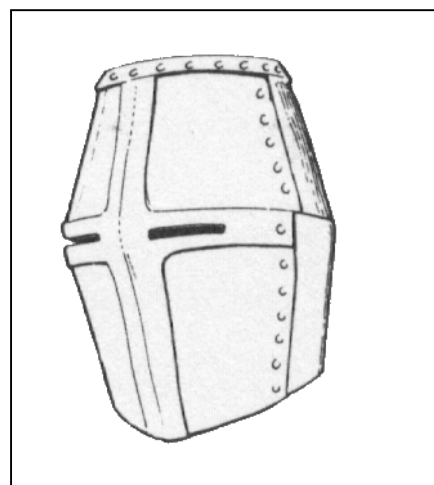
Dibuix núm. 40:

1)

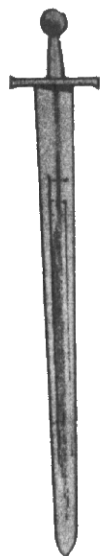
Dibuix núm. 41:

2)

-Espasa.⁵⁶

Dibuix núm. 42:

Tèxtils.

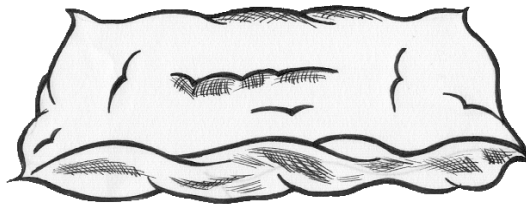
-Matalàs.⁵⁷

Dibuix núm. 43:

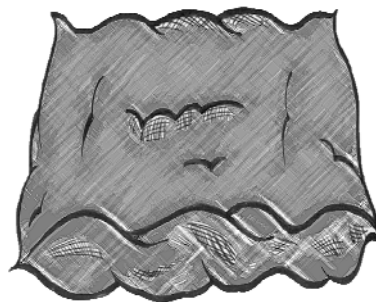
-Màrfega.⁵⁸

Dibuix núm. 44:

-Plomaça.⁵⁹

Dibuix núm. 45:

-Grup de tèxtils apilats.⁶⁰

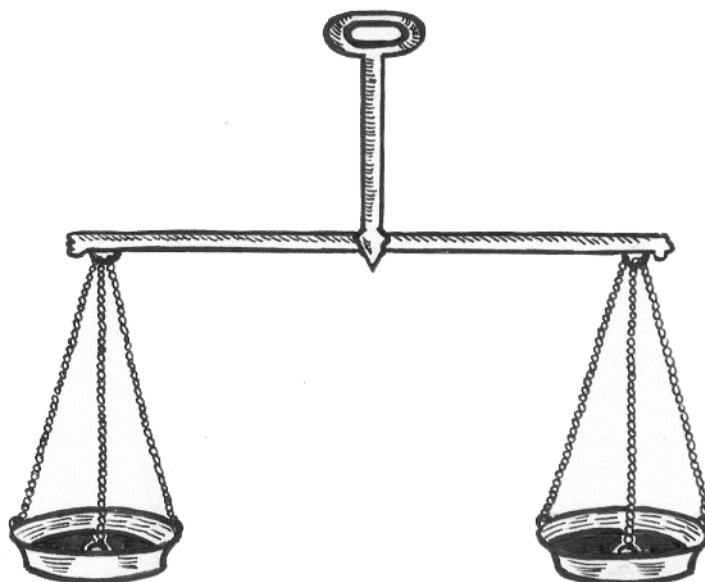
Dibuix núm. 46:

Parament i objectes de cuina.

-Balances.⁶¹

Dibuix núm. 47:

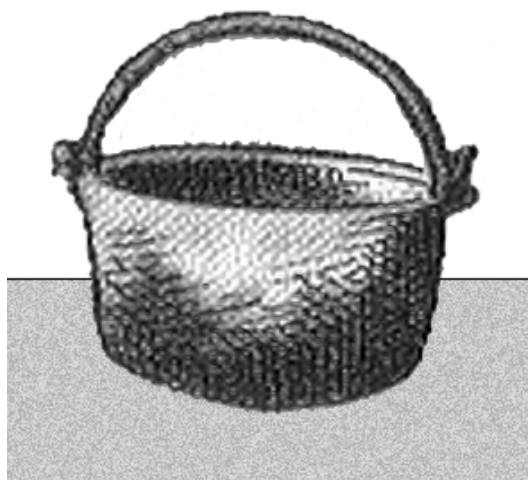
-Escudella.⁶²

Dibuix núm. 48:

-Caldera.⁶³

Dibuix núm. 49:

-Gresol.⁶⁴

Dibuix núm. 50:

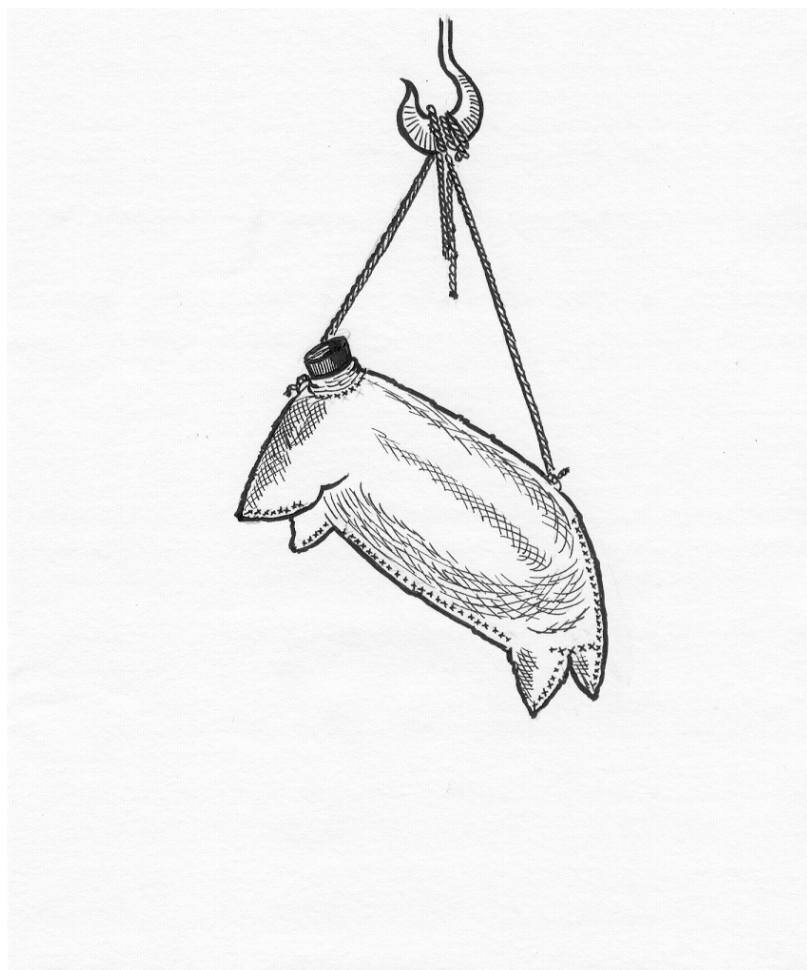
-Morter i mà de mortar.⁶⁵

Dibuix núm. 51:

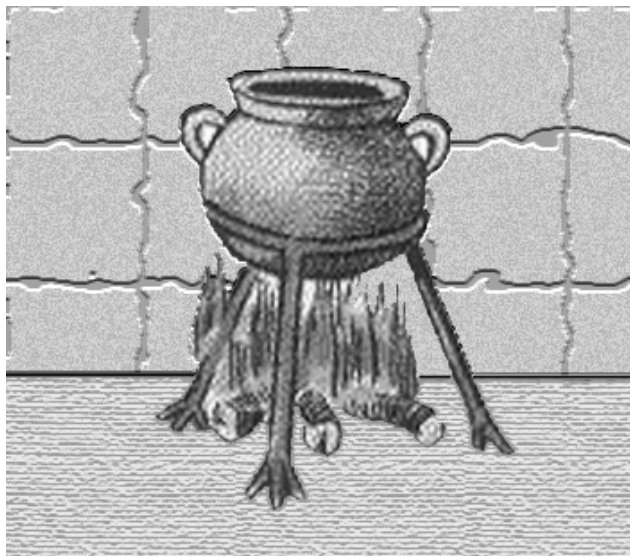
-Odre.⁶⁶

Dibuix núm. 52:

-Olla encastada.⁶⁷

Dibuix núm. 53

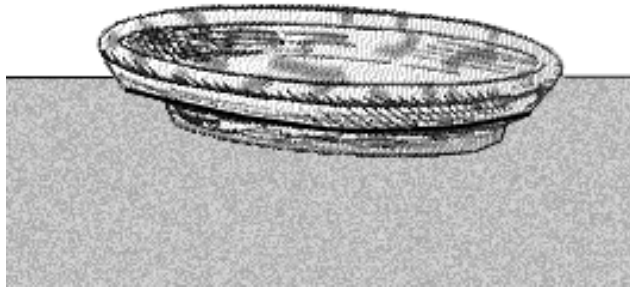
-Paella.⁶⁸

Dibuix núm. 54:

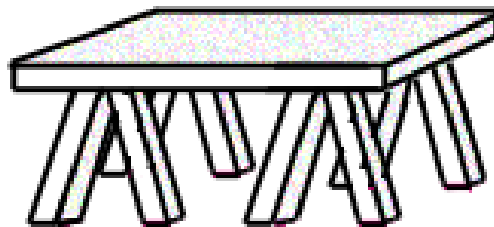
-Tallador.⁶⁹

Dibuix núm. 55:

-Taula.⁷⁰

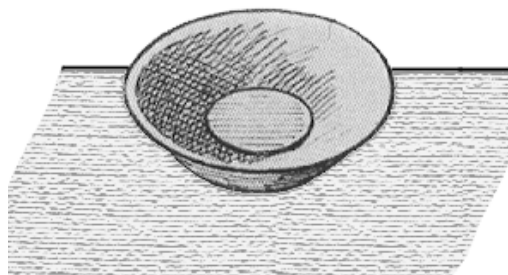
Dibuix núm. 56:

Objectes litúrgics o presents en la capella.

-Bací.⁷¹

Dibuix núm. 57:

-Calze.⁷²

Dibuix núm. 58:

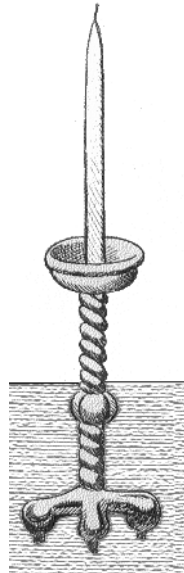
-Canadella.⁷³

Dibuix núm. 59:

-Canelobre.⁷⁴

Dibuix núm. 60:

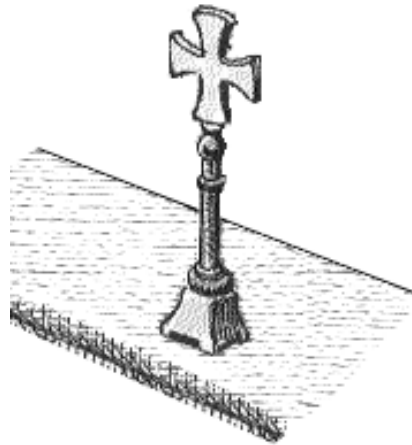
-Capsa.⁷⁵

Dibuix núm. 61:

-Creu.⁷⁶

Dibuix núm. 62:

-Encenser.⁷⁷

Dibuix núm. 63:

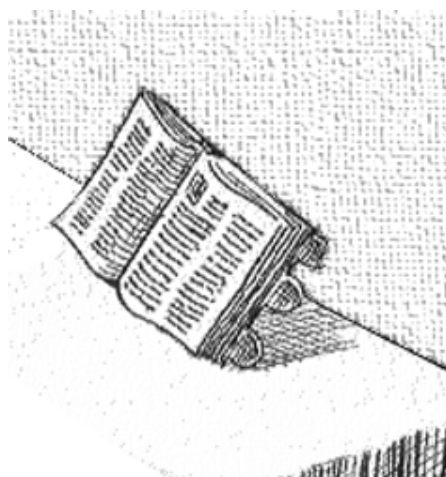
-Llàntia.⁷⁸

Dibuix núm. 64:

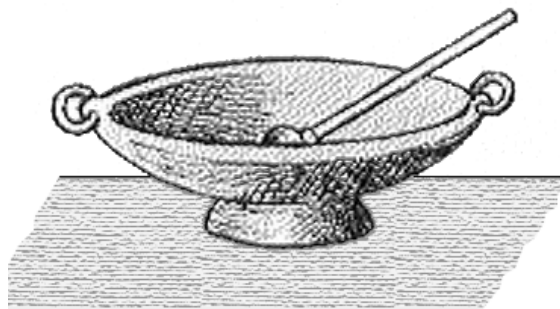
-Llibre.⁷⁹

Dibuix núm. 65:

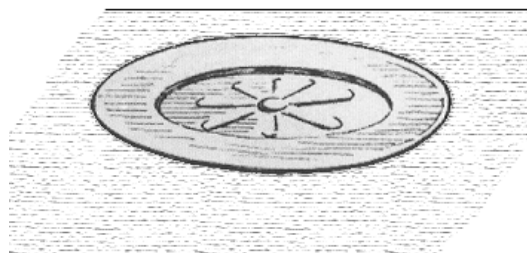
-Naveta i cullera.⁸⁰

Dibuix núm. 66:

-Patena.⁸¹

Dibuix núm. 67:

Símbols templers.⁸²

Tot i que no sembla pas que fos un fet gaire freqüent, alguns d'aquests objectes i artefactes podrien haver dut decoracions que els vincuessin a l'orde templer. No hi ha dubte, però, que els hàbits sí que duïen la creu a l'espatlla esquerra.

D'altra banda, i a pesar que no apareix en l'inventari de referència, sabem que en el segle XIII moltes comandes catalanes —potser totes— disposaven d'estendard.

En darrer terme, els símbols constitueixen unes eines amb gran capacitat de transmetre informació. Per tot això, resulta necessari incloure els següents dibuixos-model.

-Creu.

Dibuix núm. 68:

-Estendard.

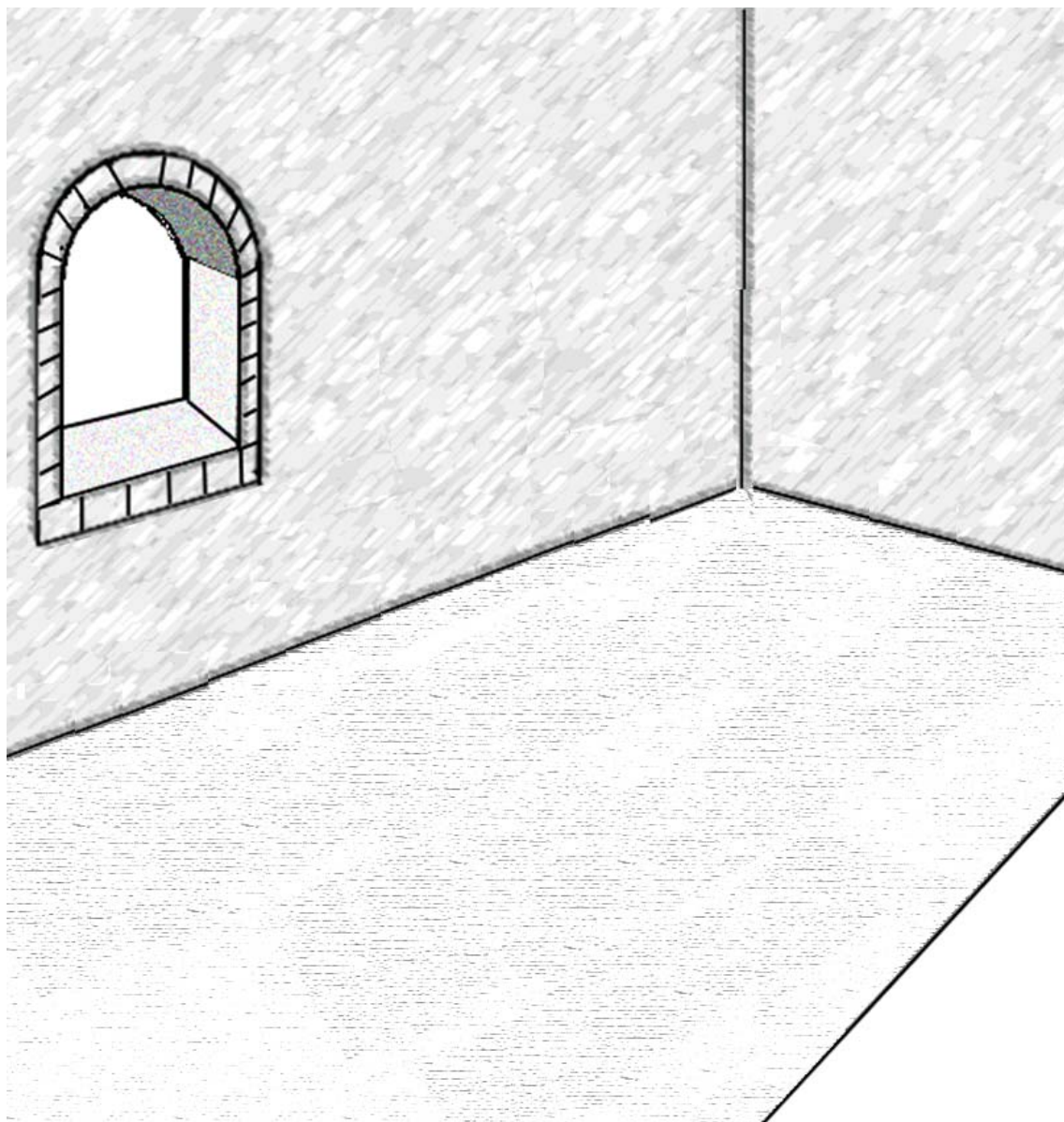
Dibuix núm. 69:

2.Reconstrucció de les diferents dependències seleccionades.⁸³

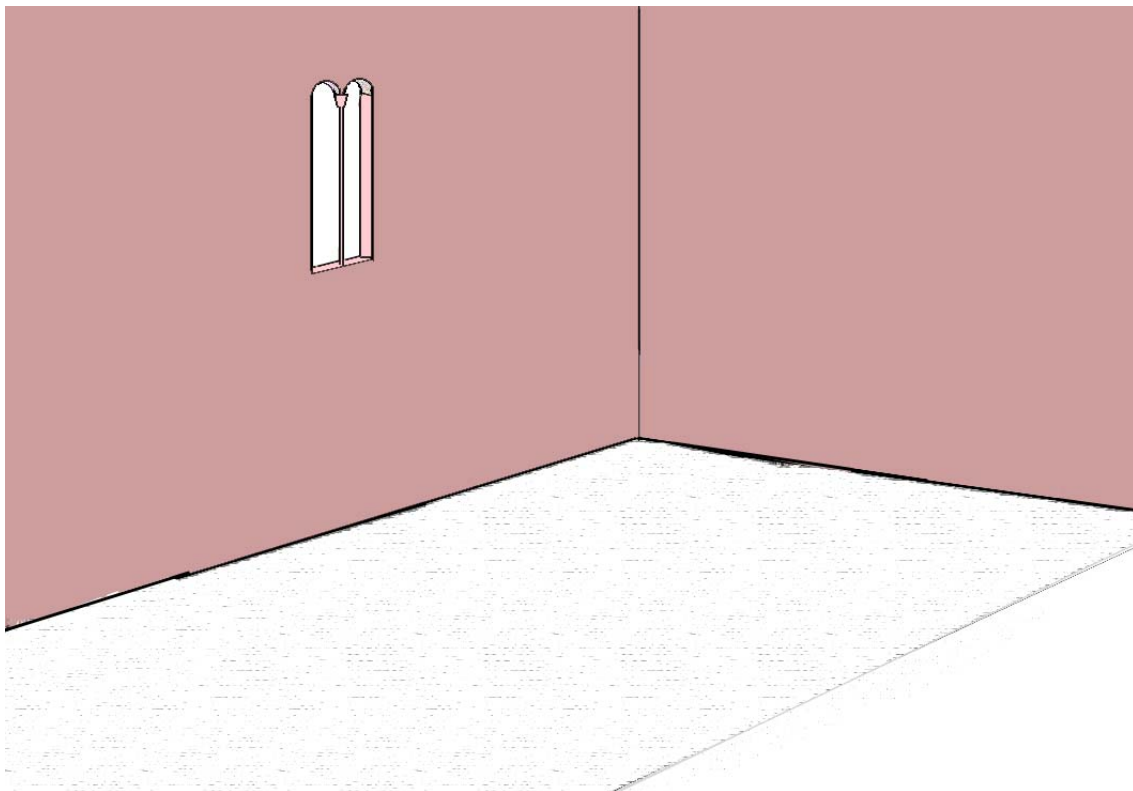
-Cambra del comanador i cambra d'un frare.⁸⁴

Dibuix núm. 70:

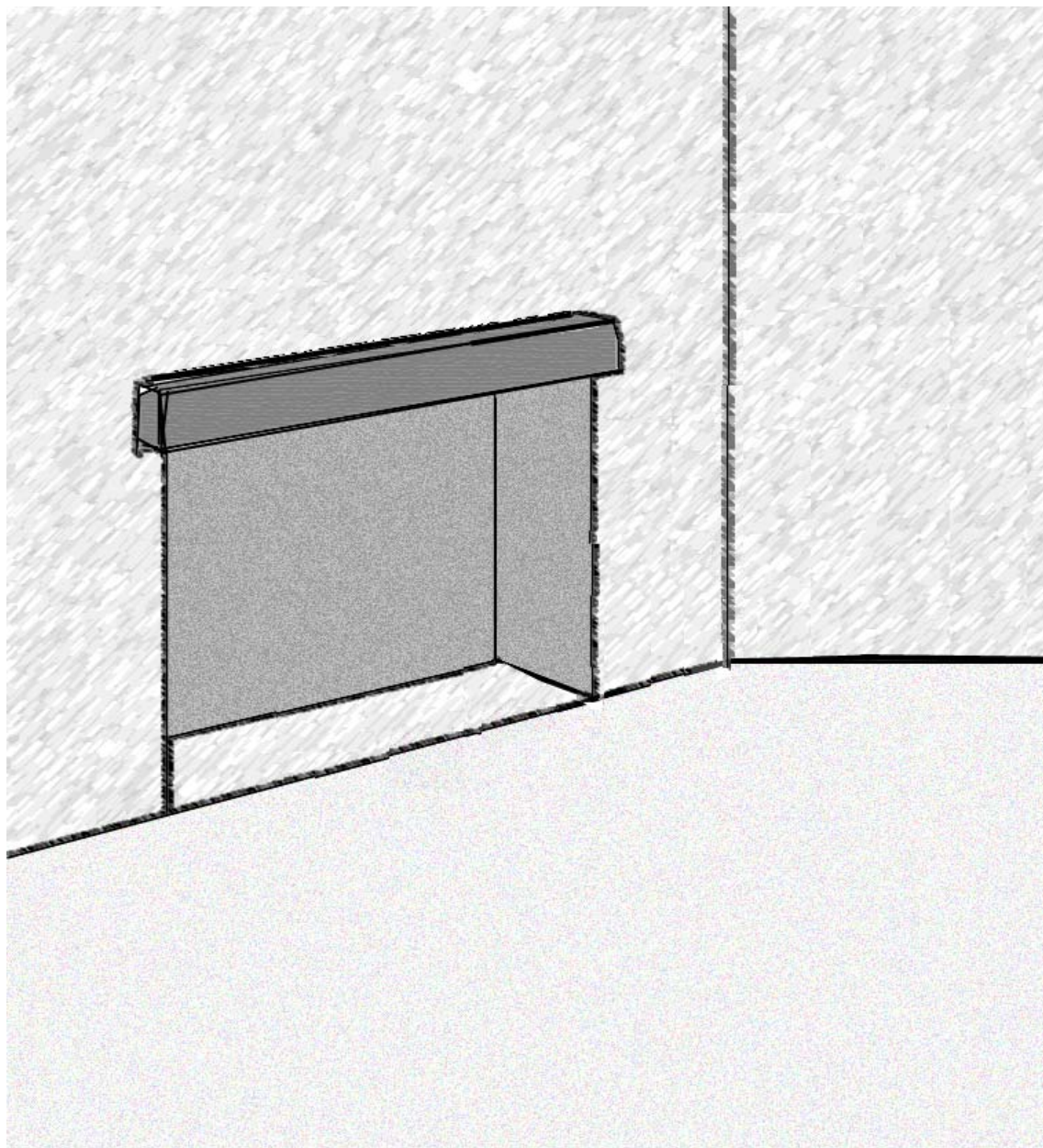
-Cambra del frare cambrer.⁸⁵

Dibuix núm. 71:

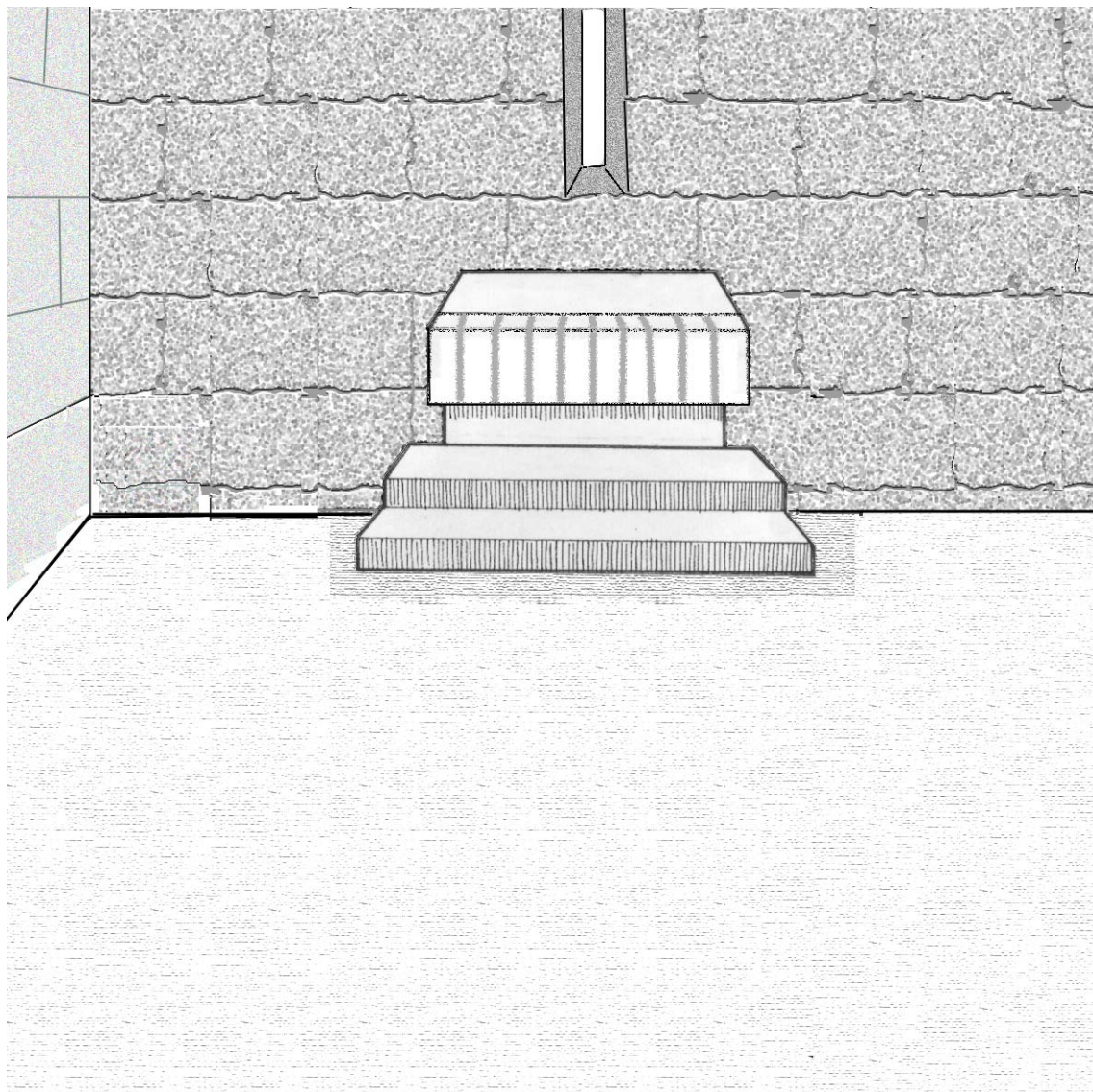
-Cuina.⁸⁶

Dibuix núm. 72:

-La capella.⁸⁷

Dibuix núm. 73:

B-Els habitants del castell:⁸⁸

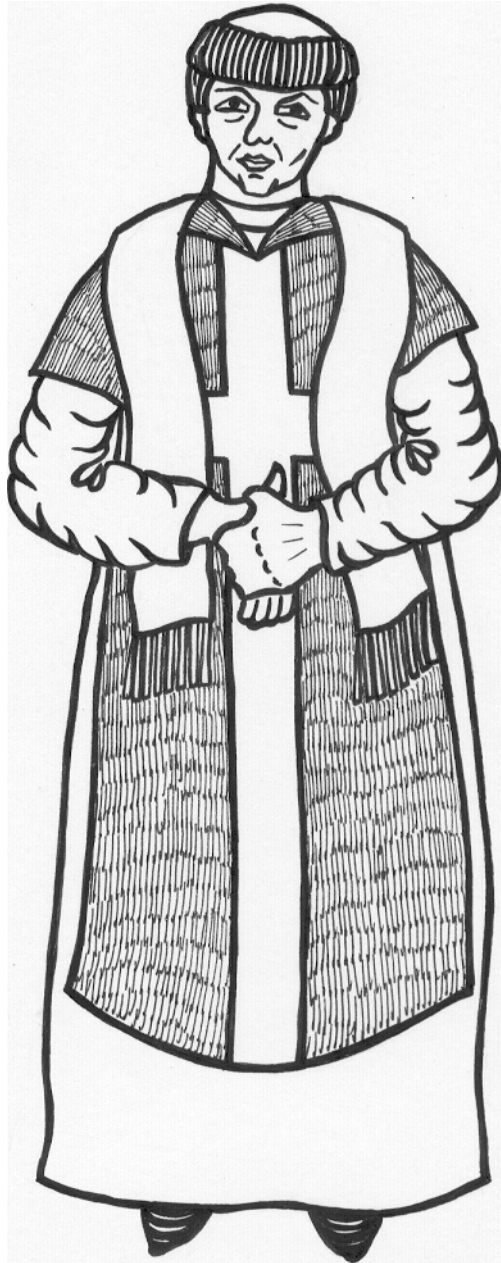
-Frare Cavaller.

Dibuix núm. 74:

-Capellà.

Dibuix núm. 75:

-Frare Sergent.

Dibuix núm. 76:

-Donada.

Dibuix núm. 77:

-Esclau.

Dibuix núm. 78:

C.Reconstrucció d'interiors, mitjançant la combinació de les tres sèries de dibuixos-model.⁸⁹

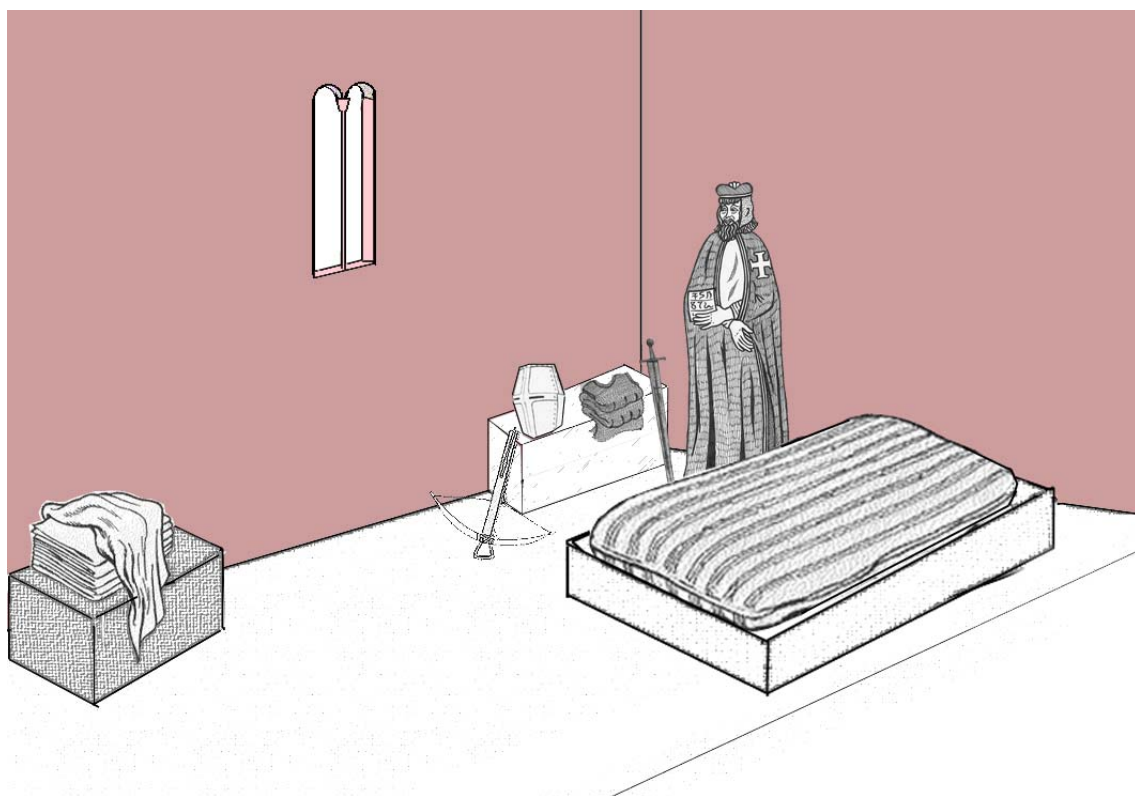
-Cambra del comanador.

Dibuix núm. 79:

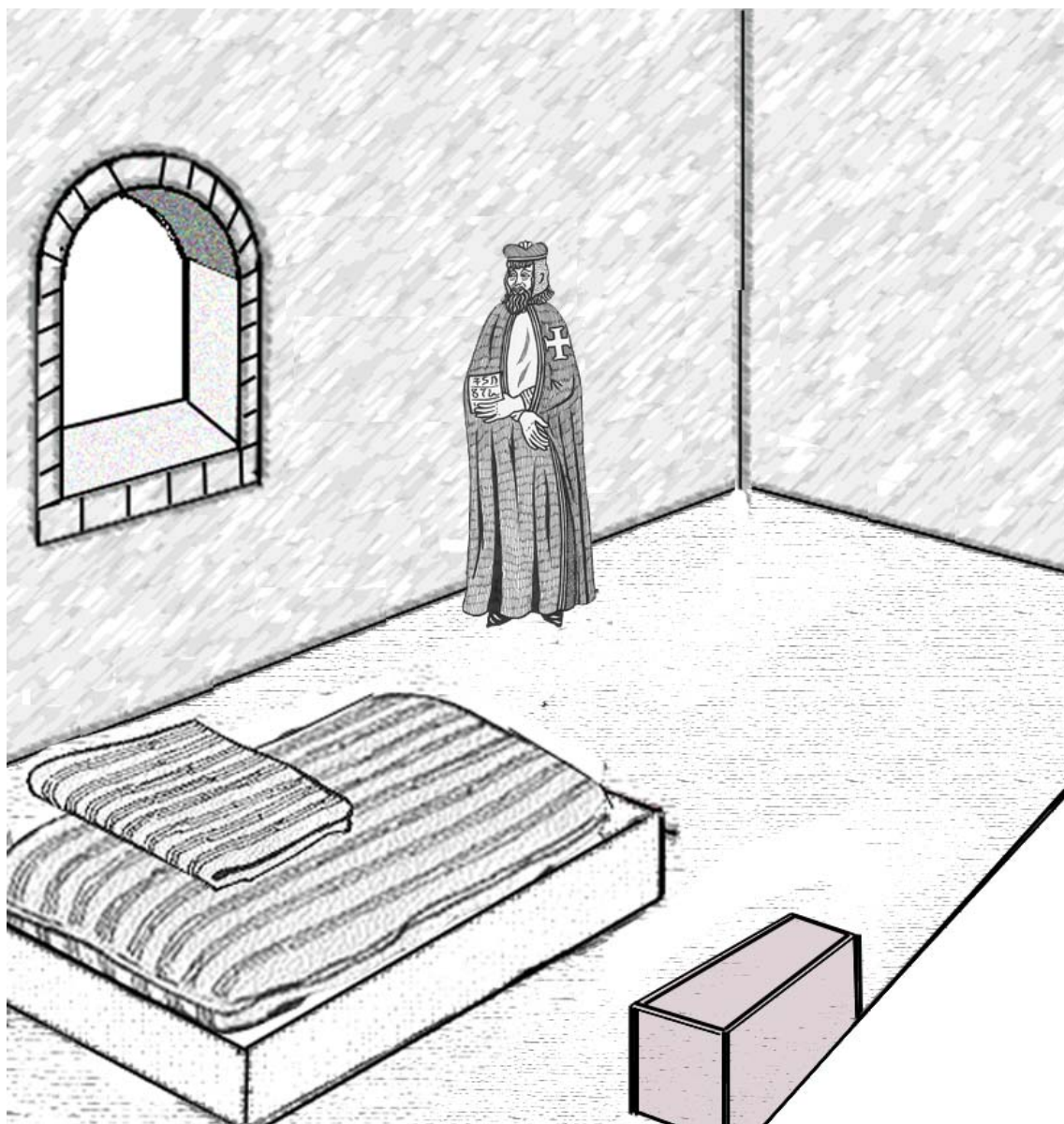
-Cambre del frare cambrer.

Dibuix núm. 80:

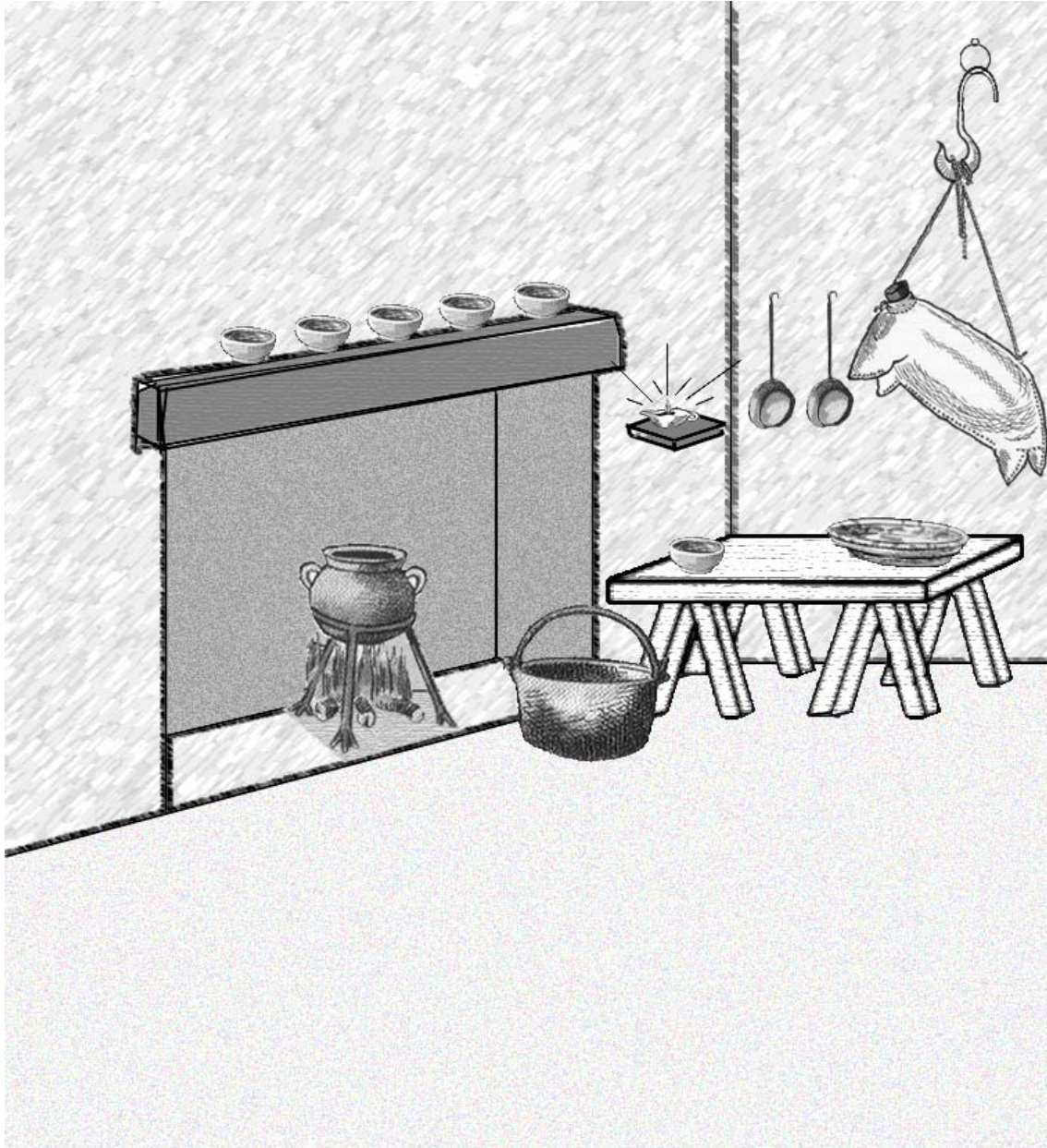
-Cambra d'un frare.⁹⁰

Dibuix núm. 81:

-Cuina.

Dibuix núm. 82:

-Capella.

Dibuix núm. 83:

13.1.2.2.2.Fase hospitalera.

A-Reconstrucció d'interiors:

En aquest cas no parlem —com ho fèiem en la fase templera— d'interiors *genèrics*, ja que aquí disposem d'informació concreta i directament relacionada amb Barberà.

1.Dibuixos-model dels objectes i artefactes més representatius.

Segons havíem precisat en la taula núm. 26 —part IV—, el llistat següent recull els objectes i artefactes seleccionats.

LA “CAMBRA LLONGA” (EN LA QUAL DORMIA FRA GUILLEM DE GUIMERÀ).

Mobles.

-un llit.⁹¹

-un banc davant del llit.⁹²

-una cadira.⁹³

-una caixa per a contenir documents.

-dos cofres de llaunes de ferro de color blanc per a contenir documents.

Roba i objectes per al llit:

-dos matalassos de ratlles estretes blanques i blaves

-un matalàs de ratlles amples blanques i blaves

-un travesser blanc amb dues ratlles blaves.⁹⁴

Tèxtils decoratius:

-5 peces de cortines verdes amb senyals de l'Hospital i de Guimerà.⁹⁵

LA CAMBRA DE FRA ARNAU MIQUEL (REGIDOR DEL CASTELL).

Mobles:

-1 llit

-1 caixa.⁹⁶

-1 cofre gran

Roba i objectes per al llit:

-1 matalàs de canemiç blau

-1 travesser de fustani -teixit de cotó gruixut (DCVB)- amb ratlles blaves.

-1 parell de llençols de quatre teles.⁹⁷

-1 bancal⁹⁸ vairat —de diversos colors (DCVB)— oldà

-1 vànova grossa canonada –amb canonades o tares del teixit (DCVB)- blanca.

-1 vànova prima amb “hondas” oldana.

-1 drap vermell de sarga esquinçat que fa de sobre cel del llit.

Tèxtils decoratius:

-1 drap verd.

-1 tapit o catifa.

LA CAMBRA DE FRA GUILLEM DE SECÀBECS

-mig matalàs.

-1 flassada de llana.

-1 travesser de fustani.

-2 llençols.

LA SALA NOBLE (DEL PALAU NOU)

-1 taula gran de teix de dues peces amb sos petges.

-2 cadires de fusta.

LA CUINA.

- 1 olla de coure gran on caben dos moltons.
- 1 olla de coure mitjana on pot cabre un moltó.
- 1 olla de coure on pot cabre un moltó poc més o menys.
- 1 olla de coure sens vores.
- 1 olla de coure de 4 a 5 escudelles.
- 1 olla d'aram.
- 1 perol d'aram per fer vi cuit.
- 1 caldera gran.
- 1 taça.
- 1 conca de llautó amb petges i amb anses.⁹⁹
- 1 conca de llautó més gran amb petges i amb anses.
- 1 graelles grans.
- 1 graelles petites.
- 1 aster¹⁰⁰ de ferro amb petges.
- 1 paella.
- 1 morter de coure amb sa mà.
- 1 lloça gran.¹⁰¹
- 1 bromadora gran.¹⁰²
- 1 cobertora.¹⁰³
- Unes llenes.¹⁰⁴
- 1 giradora de peix.¹⁰⁵
- 1 tornell de ferro.¹⁰⁶
- 2 plats talladors "de tallar".
- 16 talladorets de servir.
- 17 escudelles.
- 1 ferros grans¹⁰⁷
- 1 camascles.
- 1 rayll de ferro.¹⁰⁸

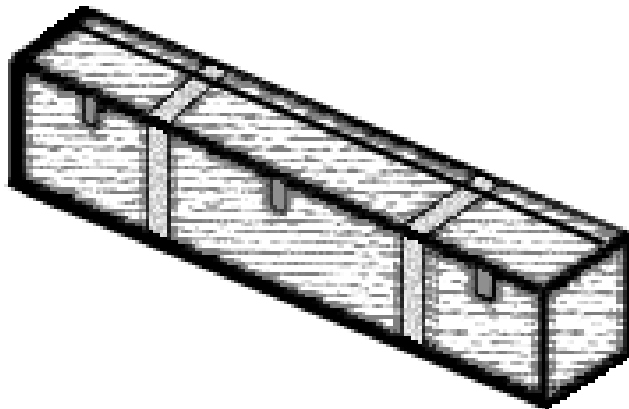
Diuixos-model d'objectes i artefactes.

Diversos dels elements que es citen als invetaris de referència —matalassos, llençols, flassades, olles, etc.— ja han estat inclosos en les sèries d'imatges virtuals corresponents a la fase templera i, donada la relativa proximitat temporal entre amb la fase hospitalera, no els repetirem.

Mobles presents en les cambres-dormitori.

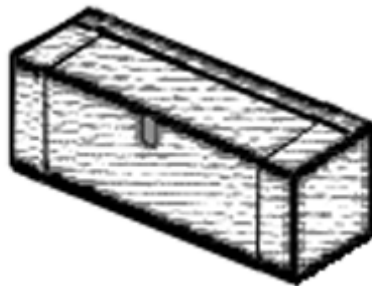
-Banc.¹⁰⁹

Dibuix núm. 84:

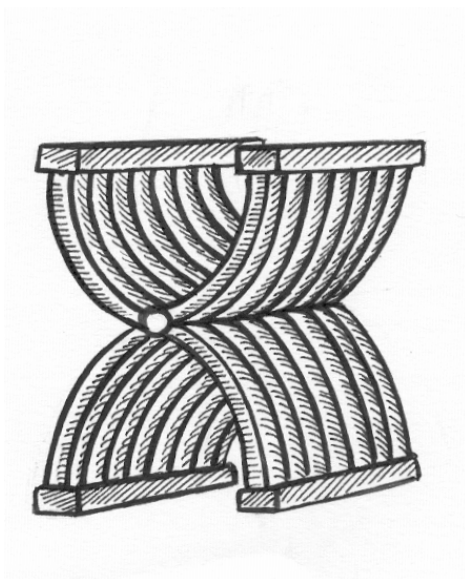
-Caixa.¹¹⁰

Dibuix núm. 85:

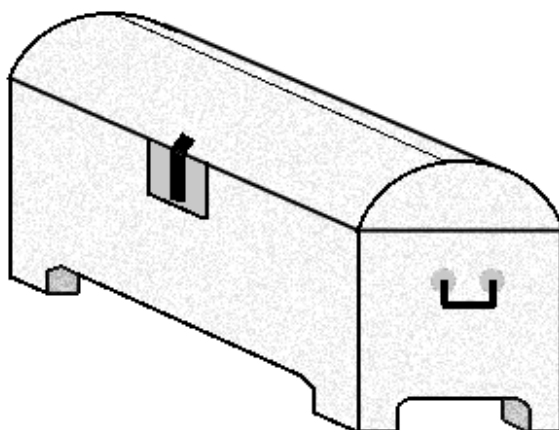
-Cadeira.¹¹¹

Dibuix núm. 86:

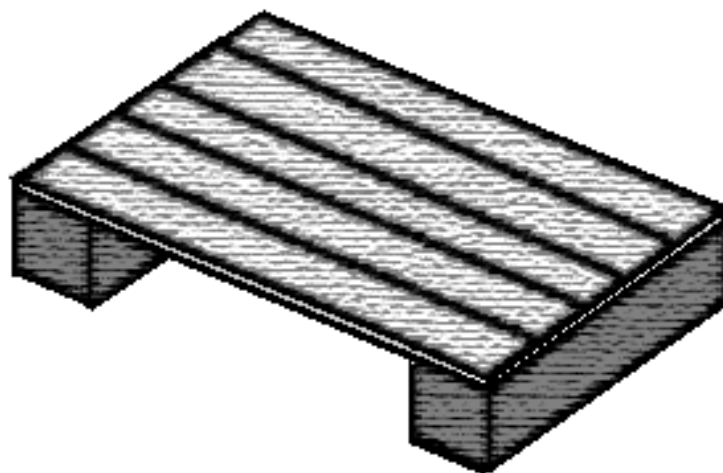
-Cofre.¹¹²

Dibuix núm. 87:

-Llit.¹¹³

Dibuix núm. 88:

Robes i objectes per als llits.

-Travesser.¹¹⁴

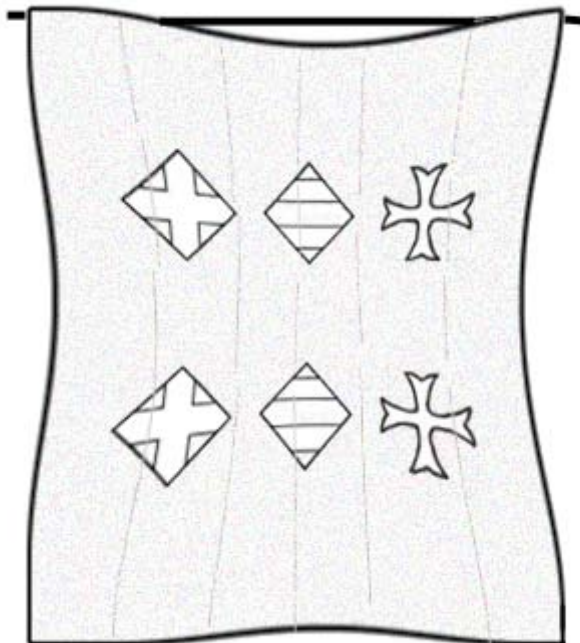
Dibuix núm. 89:

Tèxtils decoratius presents a les cambres-dormitori.

-Cortines amb senyals heràldics dels Guimerà i de l'Hospital.

Dibuix núm. 90:

Mobles presents a la sala noble.

-Taula gran de teix de dues peces i amb petges.¹¹⁵

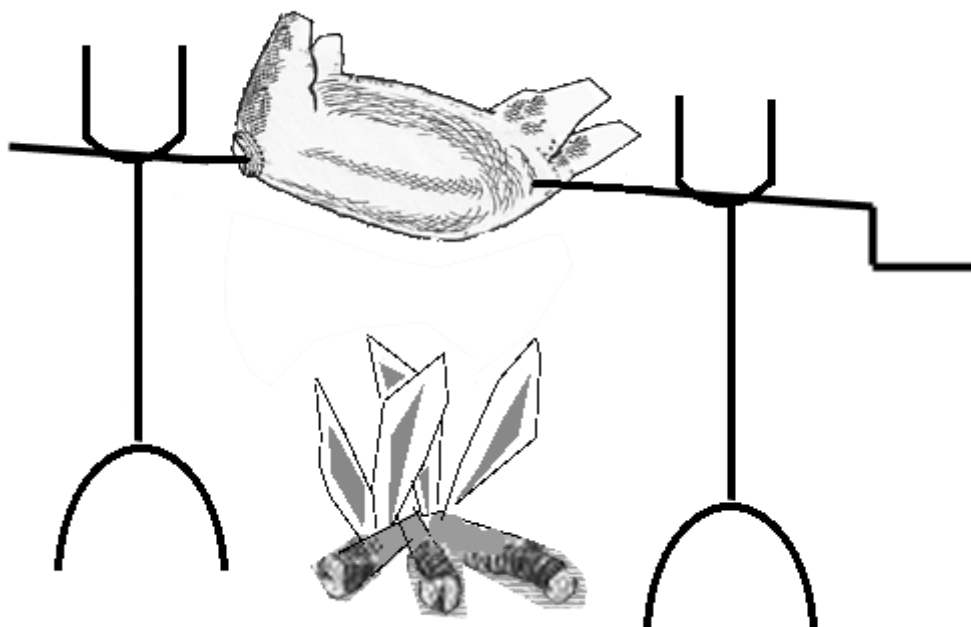
Dibuix núm. 91:

Artefactes presents en la cuina.

-Aster de ferro amb petges.¹¹⁶

Dibuix núm. 92.

-Bromadora gran.¹¹⁷

Dibuix núm. 93.

-Camascles.¹¹⁸

Dibuix núm. 94.

-Cobertora.¹¹⁹

Dibuix núm. 95.

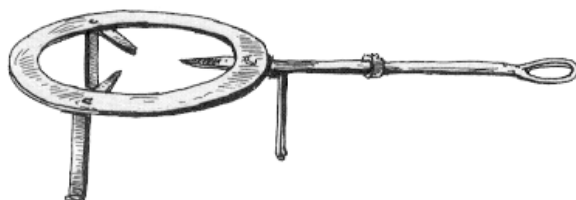
-Conca de llautó amb petges i amb anses.¹²⁰

Dibuix núm. 96.

-Feros.¹²¹

Dibuix núm. 97.

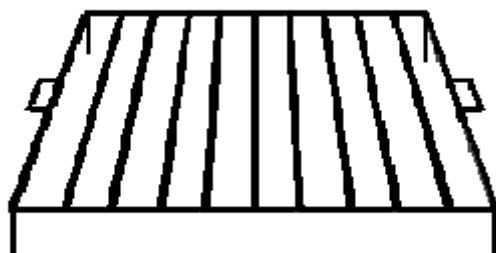
-Giradora de peix.¹²²

Dibuix núm. 98.

-Graelles.¹²³

Dibuix núm. 99.

-Llena.¹²⁴

Dibuix núm. 100.

-Lloça gran.¹²⁵

Dibuix núm. 101.

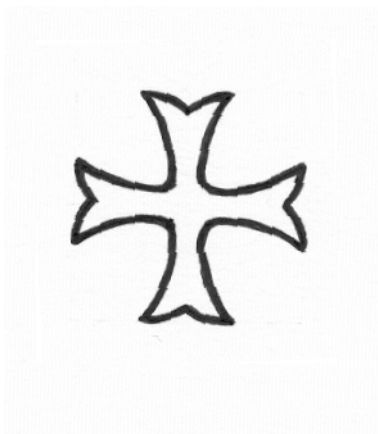

Símbols hospitalers.¹²⁶

Per raons anàlogues a les citades respecte de la simbologia templera incloem els següents dibuixos-model.

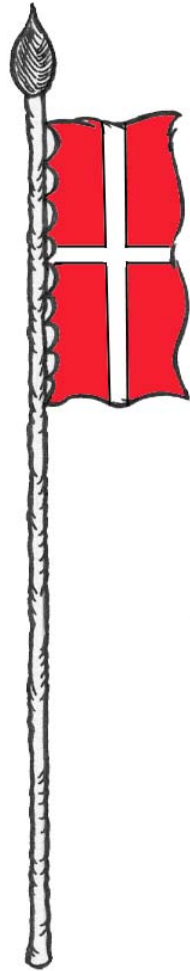
-Creu.

Dibuix núm. 102.

-Estendard.

Dibuix núm. 103.

2.Reconstrucció de les diferents dependències seleccionades.¹²⁷

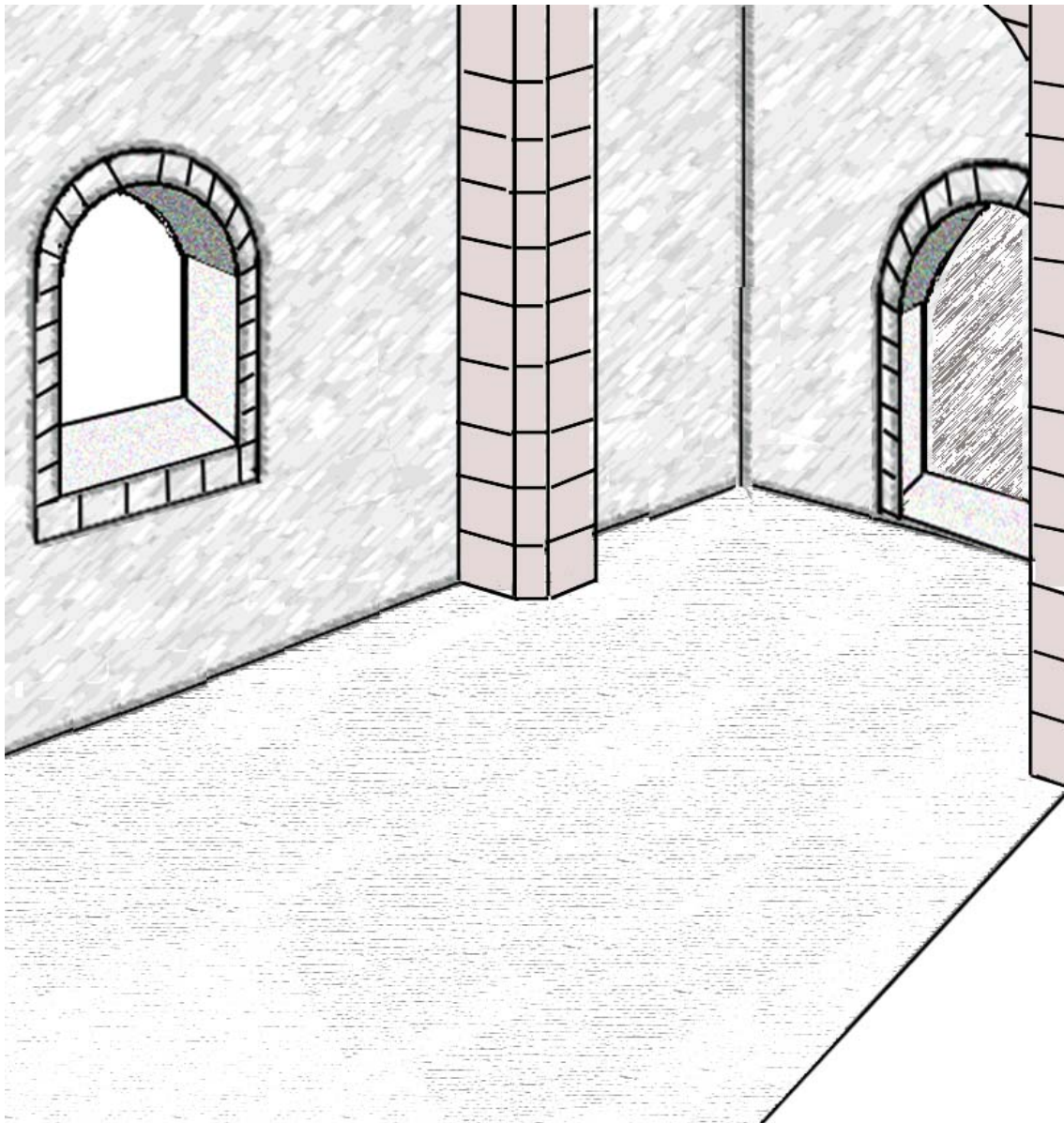
Sobre aquestes reconstruccions cal precisar que hem volgut localitzar les cambres del regidor fra Arnau Miquel i de fra Guillem de Secàbecs en les antigues dependències templeres —en la cambra amb finestra geminada de damunt de la llotja i en la segona torre del segle XII respectivament—. Així, tractant-se de dependències ja reconstruïdes en l'apartat precedent dedicat a la fase templera, no les repetirem aquí.

Quant a la *cambra llonga*, la sala noble —el *palau nou*— i el celler —que serà reconstruït més endavant, en l'apartat *13.1.2.4.La funció econòmica del Castell*—, haurem de trobar marcades semblances entre les respectives reconstruccions, ja que totes tres dependències estan localitzades en les construccions corresponents a l'ampliació del segle XIV,¹²⁸ on la presència dels arcs diafragmàtics que suportaven les cobertes havien de marcar necessàriament l'aparença visual de totes aquelles dependències. Les dimensions, la presència, o no, de finestres o els grans finestrals de la sala noble es devien configurar com a elements diferenciadors del seus aspectes visuals.

Per altra banda, a la cuina ens hem limitat a afegir a la reconstrucció executada per a la fase templera un model de xemeneia més d'acord amb les representacions iconogràfiques gòtiques.

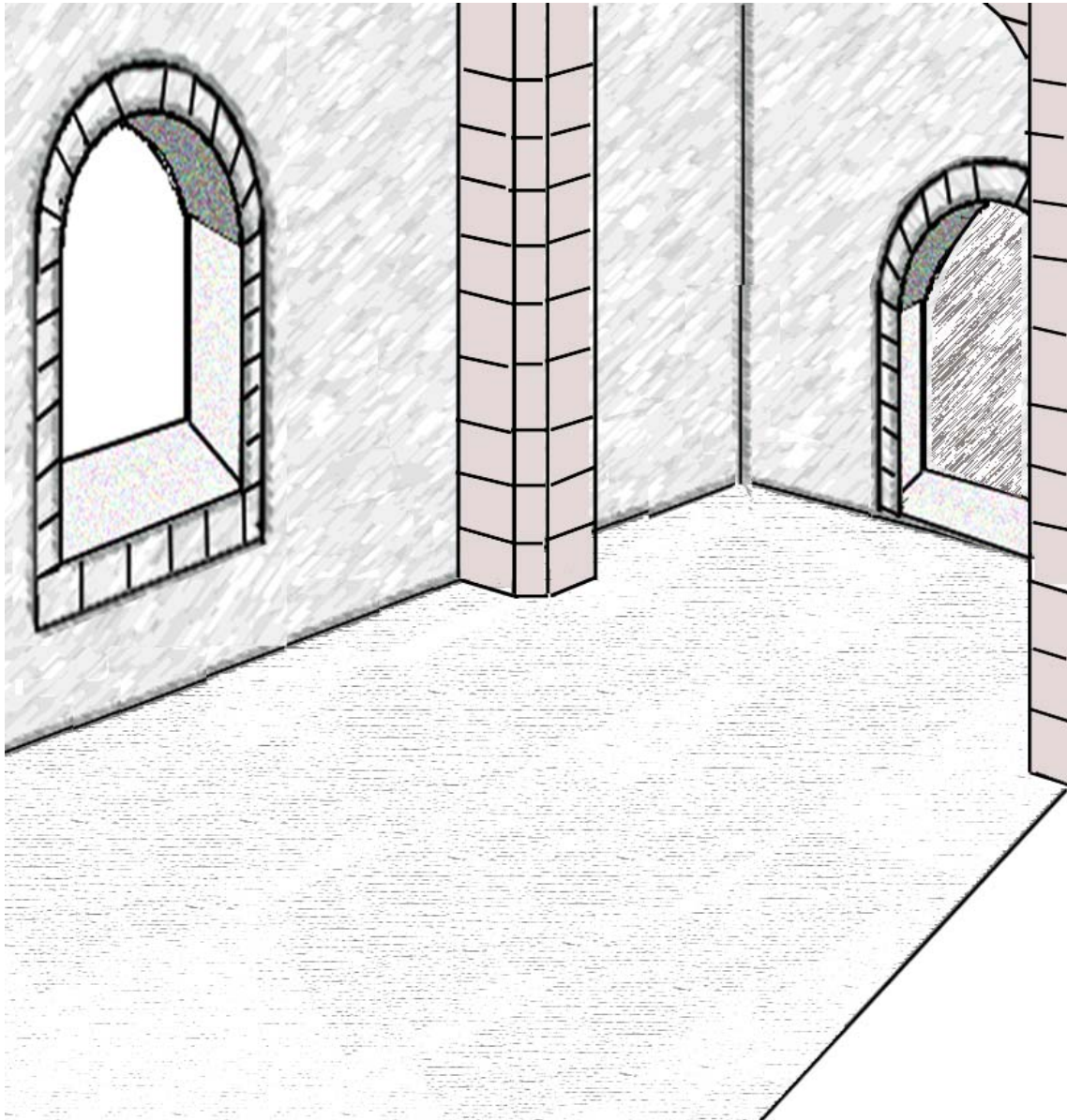
-La “cambra llonga” (en la qual dormia el senyor).

Dibuix núm. 104.

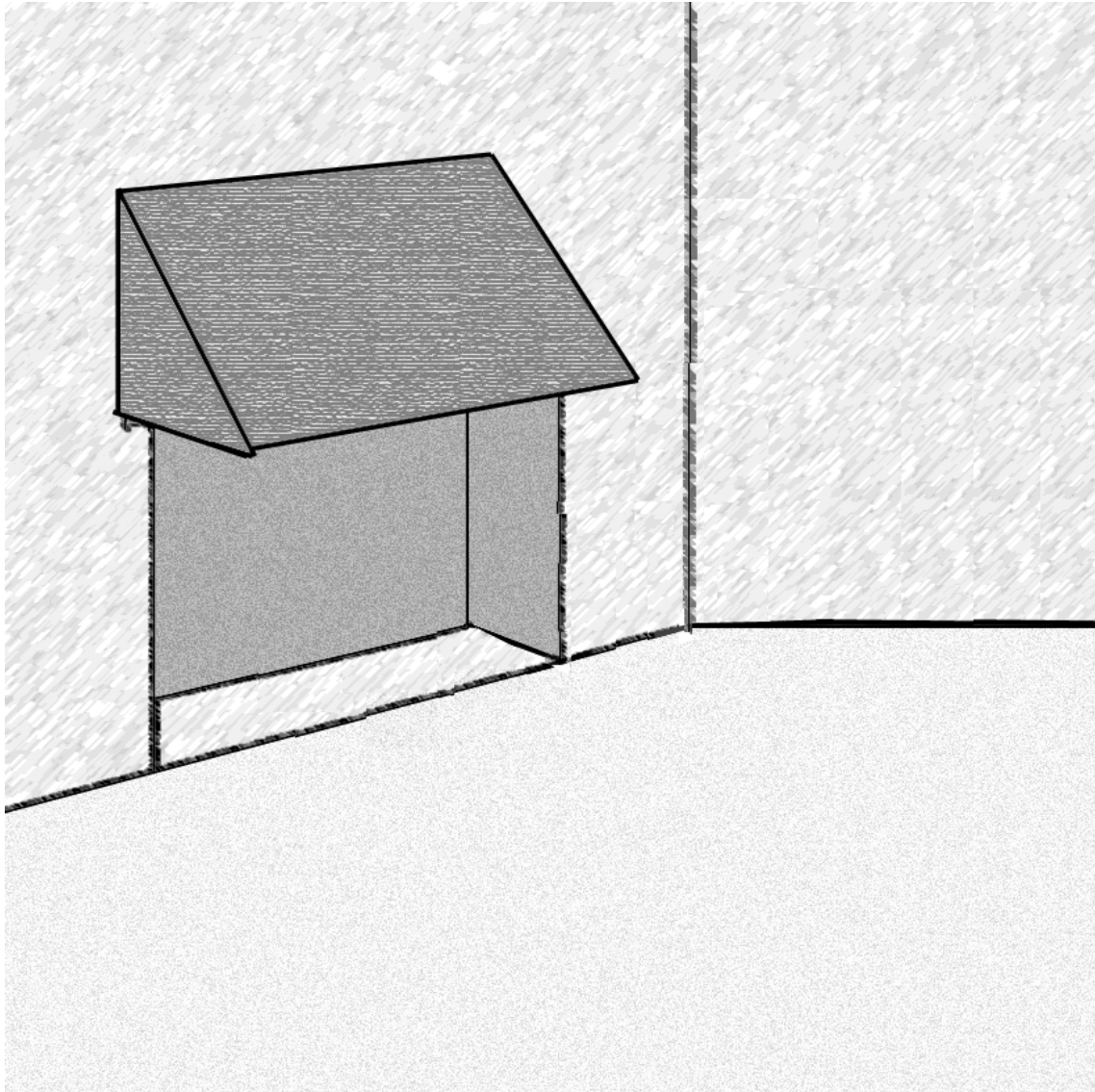
-La sala noble (del palau nou).

Dibuix núm. 105.

-La cuina.

Dibuix núm. 106.

B-Els habitants del castell:¹²⁹

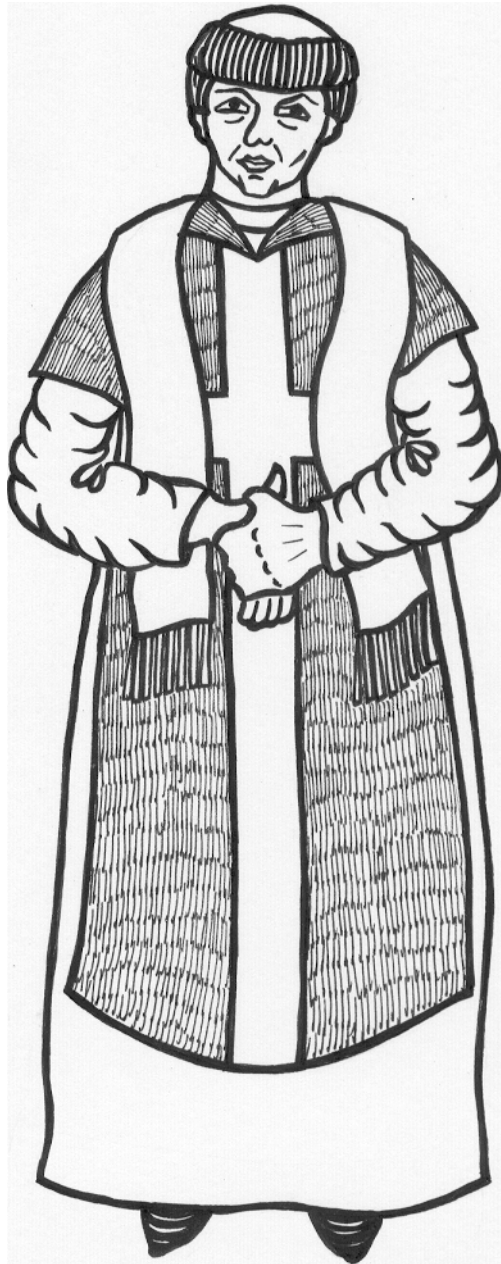
-Frare Cavaller.

Dibuix núm. 107.

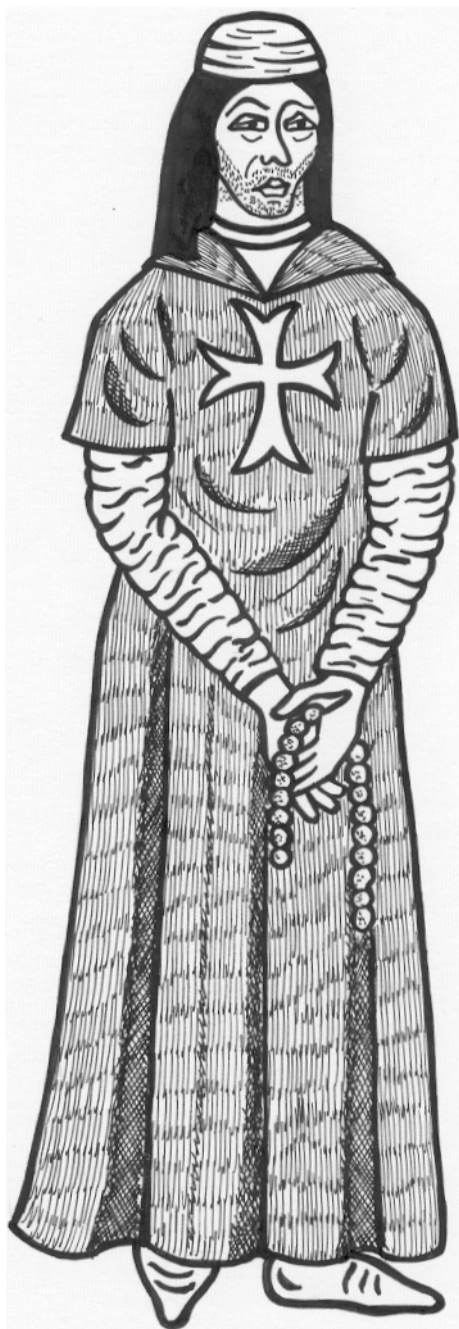
-Capellà.

Dibuix núm. 108.¹³⁰

-Frare Sergent.

Dibuix núm. 109.

-Matrimoni de Donats.

Dibuix núm. 110.

Dibuix núm. 111.¹³¹

-Esclau.

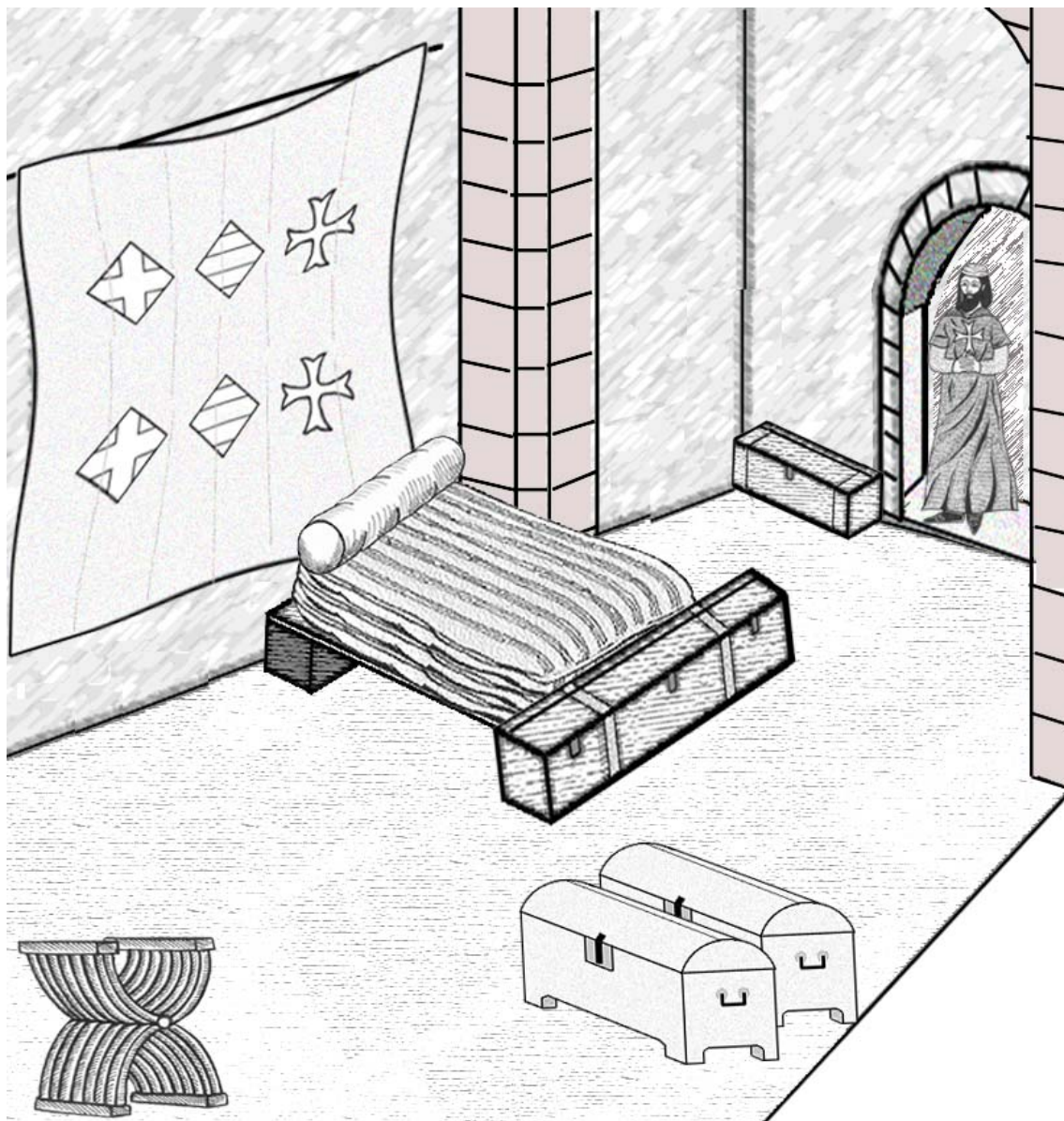
Dibuix núm. 112.¹³²

C.Reconstrucció d'interiors, mitjançant la combinació de les tres sèries de dibuixos-model.

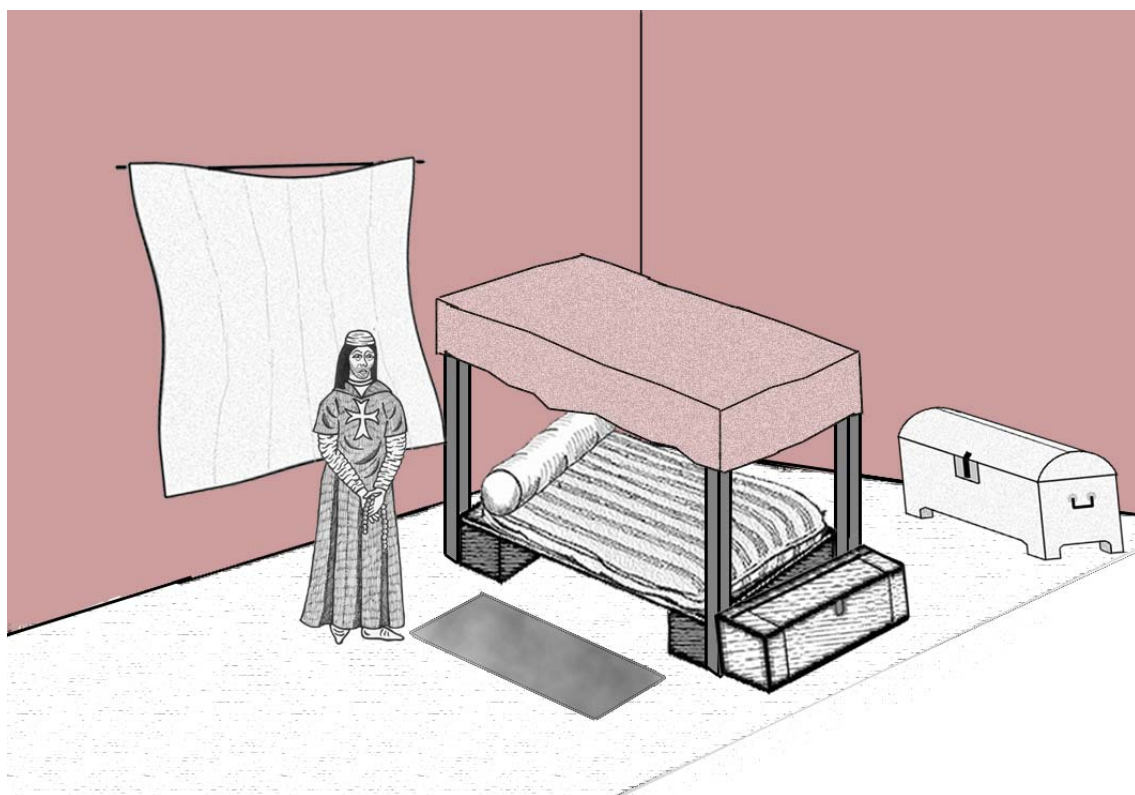
-Cambra llonga.

Dibuix núm. 113.

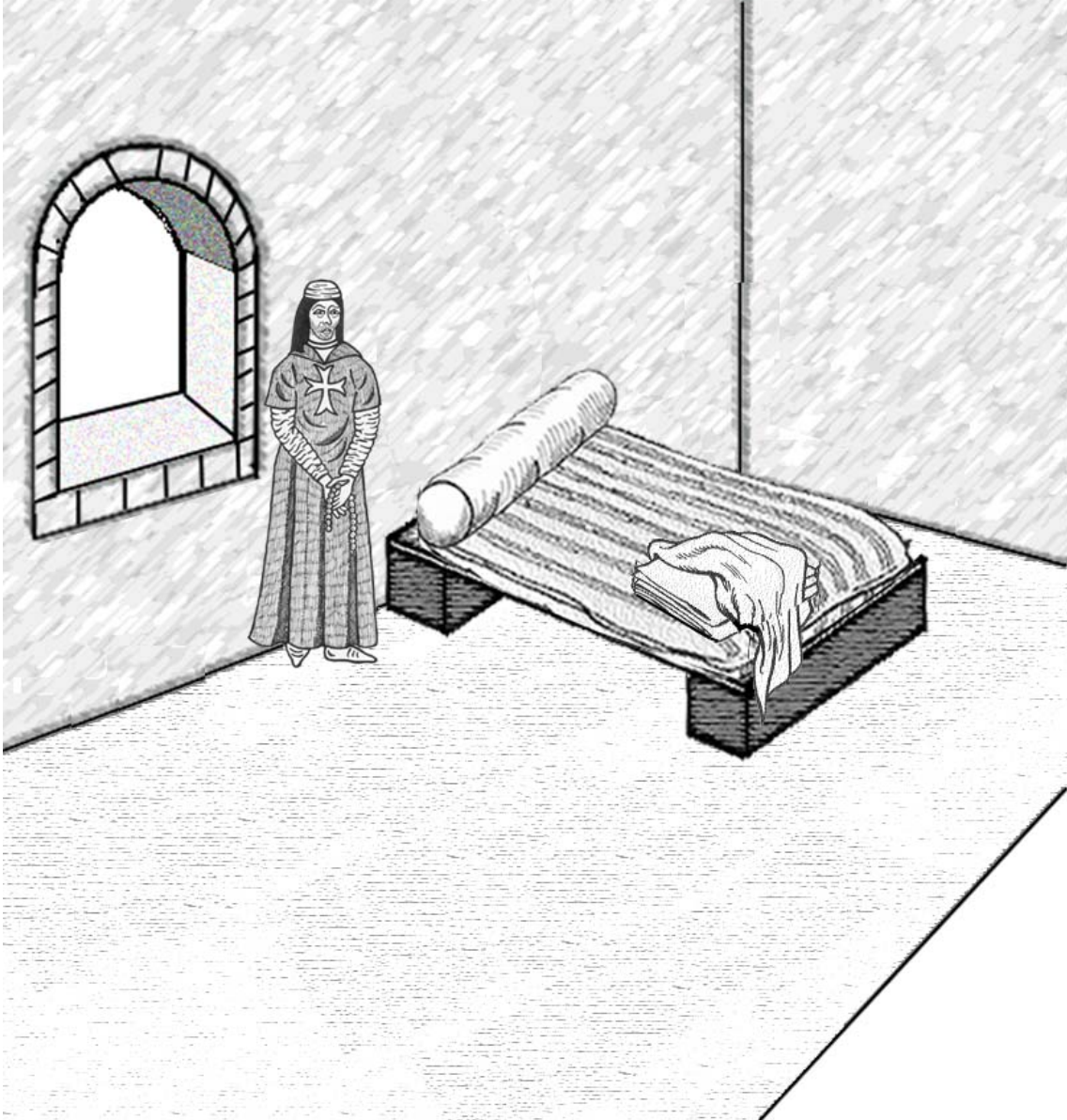
-La cambra de fra Arnau Miquel.

Dibuix núm. 114.

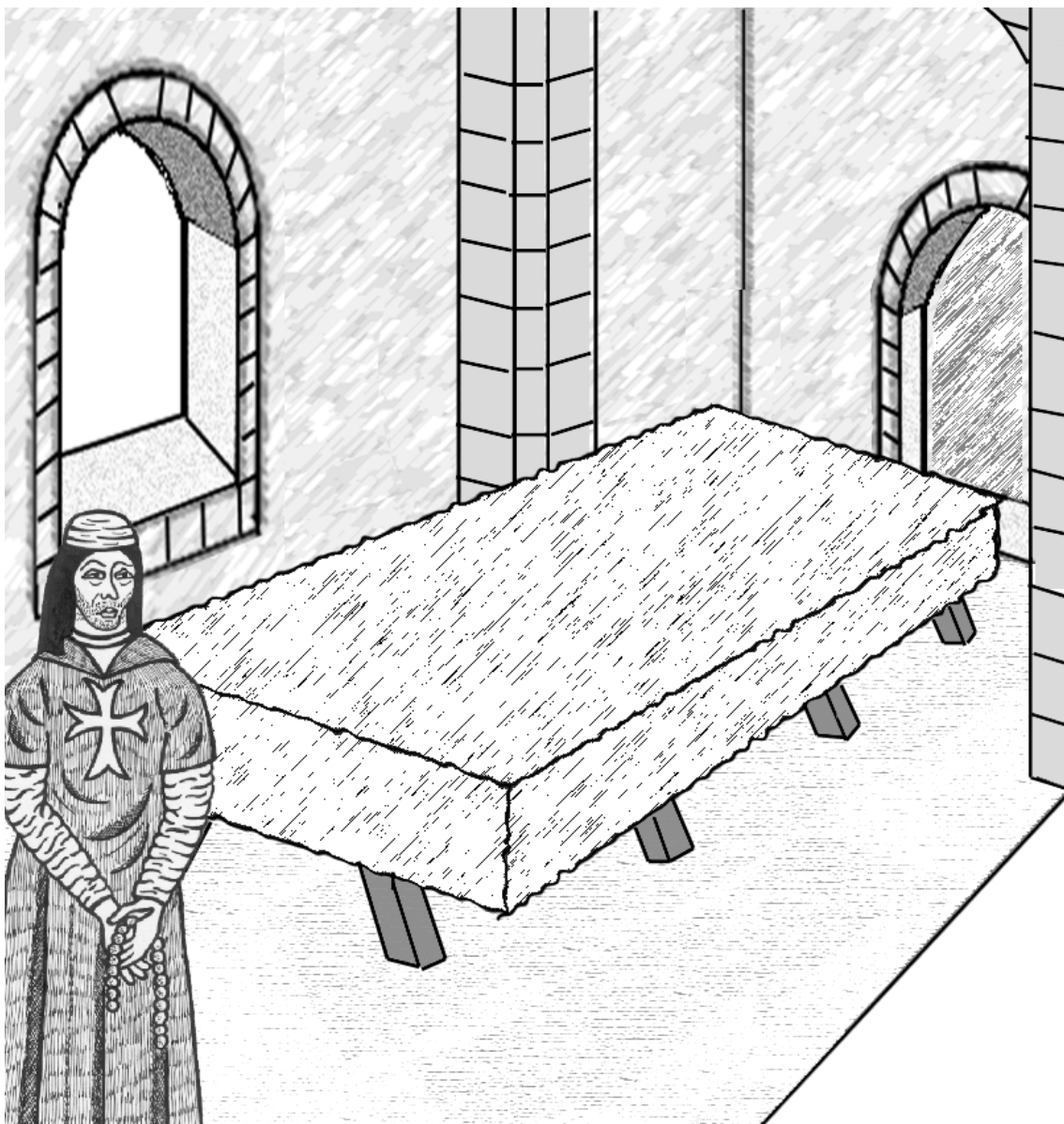
-Cambra de fra Guillem de Secàbecs.

Dibuix núm. 115.

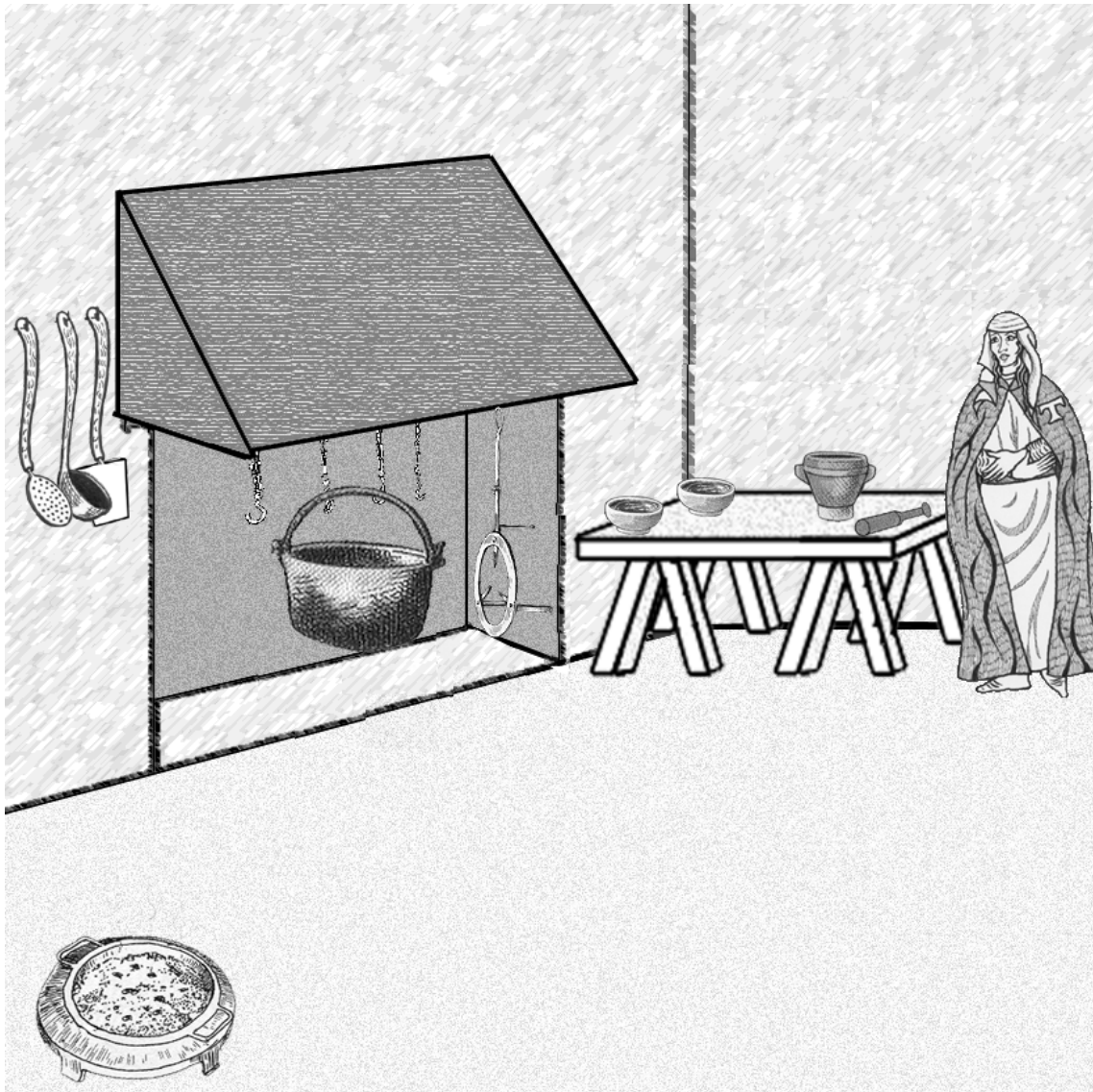
-Sala noble.

Dibuix núm. 116.

-Cuina.

Dibuix núm. 117.

13.1.2.3.La funció político-administrativa.

13.1.2.3.1.Desenvolupament de l'estratègia iconogràfica.

En front de la necessitat de definir el conjunt d'imatges virtuals que ens hem plantejat en la part IV —*Investigació autònoma*—, ens trobem amb dos problemes bàsics.

En primer lloc, la concreció del districte castral de Barberà ens ofereix tot un seguit de dubtes que cal resoldre. La documentació més pretèrita és summament imprecisa —ja hem vist com en la donació de 1054 (ACA, pergamins de Ramon Berenguer I, núm. 149) s'estableix l'Ebre com a afrontació del districte—, però ràpidament els límits del *castrum* es van tornant més realistes i uns vint anys més tard —ACA, pergamins de Ramon Berenguer I, núms. 375, 405 i 438— totes les afrontacions es troben dins la Conca de Barberà; de fet sembla que el present districte castral al segle XI només abarcava Barberà, Pira i Prenafeta, però l'evolució dels patrimonis senyorials en el segle XII desvinculà del districte de Barberà les dues darreres.

No és, per tant, una qüestió simple representar un districte imprecís i canviant. A fi de trobar-hi solució, proposem prendre com a referència l'actual terme municipal de Barberà de la Conca i afegir-hi els territoris adjacents, més o menys vinculats amb l'evolució del seu poblament.

En segon lloc, ens apareix la qüestió relativa a la tècnica que emprarem per a realitzar dites imatges virtuals. Del nostre punt de vista, els dibuixos que mostren l'evolució del paisatge en picat —com ara els utilitzats per Hernández (1992) o Hernández, Comes i Ballonga (1990)— constitueixen una tècnica força eficient, ja que el dibuixant pot ressaltar amb el seu traç aquells aspectes considerats més notoris. Amb tot, la manipulació informàtica de fotografies també pot permetre assolir els mateixos objectius i, a més, pot dotar els materials resultants d'un elevat grau de realisme. Així, creiem que l'ús de fotografia aèria combinat amb la tecnologia digital pot constituir una alternativa útil; a partir dels ortofotomapes de l'Institut Cartogràfic de Catalunya es pot procedir a una transformació del paisatge existent en el moment d'efectuar el vol fotogràfic que ens permeti obtenir paisatges pretèrits virtuals.

Partint dels dits ortofotomapes hem obtingut la seqüència d'imatges virtuals que —per causa d'haver-ho d'imprimir a tamany A-3— oferim en l'Annex núm. 6 :

Quant a trobar una estratègia que permeti relacionar terme castral amb drets senyoriais sobre les coses i els habitants que hi havia dins d'ell, sembla necessari que ens plantegem també les possibilitats d'un desenvolupament no estrictament iconogràfic.

13.1.2.3.2.Desenvolupament de l'estratègia no iconogràfica.

Tot i que aquests continguts hauran d'estar en relació amb el conjunt d'imatges virtuals representatives de l'evolució del paisatge del terme castral de Barberà, en front dels conceptes tan abstractes com els termes jurídics amb què s'identificaven els drets senyoriais, pensem que l'estratègia més efectiva podria consistir en l'ús del conjunt de taules que segueixen, obtingudes a partir del procés de l'Aproximació disciplinar (part III):

Taula núm. 27.

REPARTIMENT DELS INGRESSOS I DRETS SENYORIALS DE LA CASTELLANIA DE BARBERÀ
L'ANY 1069.

	Comte de Barcelona	Comte d'Urgell	Arnau Pere de Ponts	Berenguer Ramon
1.Ingressos banals				
Questes			3/4	1/4
Toltes			3/4	1/4
Fòrcies			3/4	1/4
Altres usatges			3/4	1/4
Trobes			1/2	1/2
Quarters			1/2	1/2
Joves				Totalitat
Tragins				Totalitat
Ferreria				Totalitat
Guaites				Totalitat
Civades				Totalitat
2.Ingressos judicials				
Estacaments			1/2	1/2
Plets			3/4	1/4
Cugucia			Totalitat	
Homicidis			Totalitat	
3.Ingressos parroquials				
Delmes	1/2		1/4	1/4
4.Drets militars				
Potestat del castell	Del comte d'Urgell*	D'Arnau Pere	De Berenguer Ramon*	
Host	Del comte d'Urgell	D'A. Pere	De B. Ramon	
Cavalcada	Del comte d'Urgell	D'A. Pere	De B. Ramon	
5.Serveis de cort i plet				
Corts	Del comte d'Urgell	D'A. Pere	De B. Ramon	
Seguicis	Del comte d'Urgell	D'A. Pere	De B. Ramon	
Ajut en plets	Del comte d'Urgell	D'A. Pere	De B. Ramon	

*Tot i que no es cita en els documents és de suposar que existia.
Elaboració pròpia.

Taula núm. 28.

REPARTIMENT DELS INGRESSOS I DRETS SENYORIALS DE LA CASTELLANIA DE BARBERÀ
L'ANY 1072.*

	Comte de Barcelona	Comte d'Urgell	Arnau Pere de Ponts	Ramon Bermon
1.Ingressos banals				
Emprius dels homes				Totalitat
Civades			Quantitat indeterminada	1 civada de cada home
Eixides			3/4	1/4
2.Ingressos judicials				
Plets majors			3/4	1/4
Plets menors			3/4	1/4
3.Ingressos parroquials				
Delmes	1/2		3/8	1/8
4.Drets militars				
Potestat del castell	Del comte d'Urgell**	D'Arnau Pere	De Ramon Bermon	
Host	Del comte d'Urgell	D'A. Pere	De R. Bermon	
Cavalcada	Del comte d'Urgell	D'A. Pere	De R. Bermon	
5.Serveis de cort i plet				
Corts	Del comte d'Urgell	D'A. Pere	De R. Bermon	
Seguicis	Del comte d'Urgell	D'A. Pere	De R. Bermon	
Ajut en plets	Del comte d'Urgell	D'A. Pere	De R. Bermon	

*No s'ha tingut en compte els drets donats, en la convenença amb Ramon Bermon, sobre els castells de Prenafeta i Pira.

**Tot i que no es cita en els documents és de suposar que existia.

Elaboració pròpia.

Taula núm. 29.

SIGNIFICAT DELS TERMES ESMENTATS EN LES INFEUDACIONS FETES AL SEGLE XI.

<p>Ingressos parroquials (teòricament destinats al sosteniment de la parròquia, però que la noblesa laica i els ordes militars —pel fet de no estar sota jurisdicció episcopal— sovint s'apropien)</p>	<p>Delmes: desena part de les collites.</p>
<p>Drets militars (obligacions concretes per un noble vers el seu senyor)</p>	<p>Potestat del castell: el vassall contraïa l'obligació d'obrir les portes del castell al senyor sempre que li ho demanés; tot i que no es diu, és de suposar que el comte de Barcelona també es reservà aquest dret sobre el comte d'Urgell i els vassalls d'aquest.</p>
	<p>Host: consistia en acompanyar el senyor en expedició militar diversos dies; en el cas d'Arnau Pere la seva obligació vers el comte d'Urgell estava limitada a proporcionar-li 7 guerrers a cavall i 20 ases per al transport, i al territori comprès entre Tortosa i Estopanyà (Baixa Ribagorça).</p>
	<p>Cavalcada: consistia en participar en expedicions militars curtes (de només un dia).</p>
<p>Drets judicials (tributs sobre els habitants de la castellania destinats a pagar les despeses de l'administració de justícia)</p>	<p>Estacaments: fiances deixades pels pledejadors a l'inici dels plets.</p>
	<p>Plets: beneficis directes trets dels processos judicials referents a tot tipus de delictes.</p>
	<p>Plets majors: processos judicials sobre els delictes greus que suposaven la confiscació dels béns del condemnat i procuraven importants beneficis. Podien implicar l'obligació del culpable de treballar la resta de la vida al servei del senyor o, si aquest hi consentia, de la família de la víctima.</p>
	<p>Plets menors: processos judicials sobre delictes de menor importància (els actes de mala conducta vers el senyor o vers un altre habitant del districte del castell).</p>
	<p>Cugucia: "plet major" referit a l'adulteri de la dona. En el segle XIII es constata que implicava la confiscació de la meitat dels béns de la dona si l'adulteri no havia estat consentit pel marit, o de la totalitat si n'hi havia hagut.</p>
<p>Homicidis: "plet major" referit a l'homicidi o mort violenta d'una persona.</p>	

Ingressos banals (tributs imposats arbitràriament pel senyor sobre els habitants de la seva castellania i fonamentats en el poder per a manar i castigar derivat de la seva força militar)	Civades: imposició de caràcter paramilitar consistent en l'entrega de civada per a la manutenció dels cavalls dels <i>milites</i> .
	Emprius: dret d'ús i de pas per les terres.
	Eixides: s'aplicava als beneficis, rèdits o tributs, en general, que s'obtenien en determinat lloc.
	Ferreria: monopoli senyorial o "banalitat" relativa a les activitats de la farga.
	Fòrcies: guanys de natura múltiple arrabassats per la força als habitants de la castellania.
	Guaites: cens o pagament banal de clar origen paramilitar.
	Joves: prestació de treball consistent en haver de llaurar una o diverses vegades a l'any els domenges del senyor; s'imposava a cada pagès que tingués bestiar de tir i estris de llaurar.
	Quarters: imposició satisfeta en carn de bestiar.
	Questes: deducció efectuada sobre les reserves d'aliments dels habitants de la castellania.
	Toltes: deducció efectuada sobre les reserves d'aliments dels habitants de la castellania.
	Tragins: servei de transport que havien de fer gratuïtament els pagesos propietaris de rucs i mules cada vegada que el senyor els ho demanés.
Trobes: dret consistent en què tot allò considerat "trobat" pertanyia pel ban al senyor.	
Usatges: drets indeterminats, però d'arrel banal.	
Serveis de cort i de plet (obligacions concretes per un noble vers el seu senyor)	Corts: consistia en acompanyar el senyor per donar esplendor als actes que es celebraven a casa seva.
	Seguicis: consistia en acompanyar el senyor fent-li escorta no militar per donar esplendor al seu seguici.
	Ajut en plets: consistia en ajudar el senyor en les qüestions judicials (donar-li consell, impartir justícia en lloc seu o ajudar-lo en cas que el senyor fos sotmès a judici).

Font: Elaboració pròpia (per a la definició dels termes s'ha consultat: Rodón, 1957; Bonnassie, 1979-81; Pons i Guri, 1978; Freedman, 1993; DCVB; DECLC).

Taula núm. 30.

REPARTIMENT DELS INGRESSOS I DRETS A QUÈ ESTAVEN OBLIGATS ELS HABITANTS DE LA CASTELLANIA DE BARBERÀ L'ANY 1195 (SEGONS EL DOC. SANS (1997:DOC. 178).

	Templers	Puigverd i el seu carlà
1.Ingressos banals		
Joves	1/3	2/3
Tragins	1/3	2/3
Batudes	1/3	2/3
Monopoli del forn	Totalitat	
Interdicte del vi (mes de juny)	Totalitat	
Questa		Totalitat
2.Ingressos per drets de justícia.		
Justícies	1/3	2/3
Calònies	1/3	2/3
Estacaments		Totalitat
Bans sobre els domenges del Temple i l'interdicte del vi	Totalitat	
3.Ingressos parroquials		
Delmes	Totalitat de les terres que explotaven directament.*	
Primícies	Totalitat de les terres que explotaven directament.*	
4.Drets militars		
Potestat del castell	Dels Puigverd i els seus carlans	
Host	Totalitat	
Cavalcada	Totalitat	

*La resta corresponien a l'arquebisbe de Tarragona.

Font: Elaboració pròpia.

Taula núm. 31.

DRETS SENYORIALS A BARBERÀ EL 1195, SEGONS EL DOC. SANS (1997:DOC. 178).

Ingressos parroquials (teòricament destinats al sosteniment de la parròquia, però que la noblesa laica i els ordes militars —pel fet de no estar sota jurisdicció episcopal— sovint s'apropien)	Delmes: desena part de les collites.
	Primícies: els primers fruits de l'anyada.
Drets militars (obligació de fer serveis de caràcter militar, és a dir, acompanyar i ajudar el senyor en la guerra i altres conflictes que pogués tenir amb altres nobles; anteriorment, en el segle XI només afectaven els membres de la noblesa)	Potestat del castell: el vassall contraïa l'obligació d'obrir les portes del castell al senyor sempre que li ho demanés; en aquest cas els templers van exigir que els Puigverd i els seus carlans no poguessin fer servir mai el Castell de Barberà per a accions violentes de cap tipus.
	Host: consistia en acompanyar el senyor en expedició militar diversos dies. En alguns casos, que no sembla el de Barberà en aquesta època, els pagesos havien commutat aquests serveis per pagaments en diners o productes.
	Cavalcada: consistia en una expedició militar curta (de només un dia). En alguns casos, que no sembla el de Barberà en aquesta època, els pagesos havien commutat aquests serveis per pagaments en diners o productes.
Drets judicials (tributs destinats a pagar les despeses de l'administració de justícia)	Estacaments: fiances deixades pels pledejadors a l'inici dels plets.
	Justícies: pagaments regulars exigits pel senyor amb l'excusa de les funcions que exercia com a administrador de la justícia.
	Calònies: penes pecuniàries (multes) i dret a imposar-les.
	Ban: tot i que de vegades es refereix al concepte "autoritat", en aquest cas sembla referir-se a les penes infringides per infracció a l'ordre públic.
Ingressos banals (tributs imposats arbitràriament pel senyor i fonamentats en el poder per a manar i castigar derivat de la seva força militar)	Joves: prestació de treball consistent en haver de llaurar una o diverses vegades a l'any els domenges del senyor; s'imposava a cada pagès que tingués bestiar de tir i estris de llaurar.
	Tragins: servei de transport que havien de fer gratuïtament els pagesos propietaris de rucs i mules cada vegada que el senyor els ho demanés.
	Batudes: obligació dels pagesos d'anar a batre (separar el gra de la palla) la collita dels domenges del senyor.
	Interdicte del vi del mes de juny: prohibició que els pagesos venguessin vi durant aquell mes, cosa que afavoria la venda del que hi havia en els cellers del senyor.
	Questa: deducció de la reserva d'aliments dels habitants de la castellania.
	Monopoli del forn: tots els habitants estaven obligats a coure el pa al forn del Temple i a pagar per dita operació.

Font: Elaboració pròpia (per a la definició dels termes s'ha consultat: Rodón, 1957; Bonnassie, 1979-81; Pons i Guri, 1978; Freedman, 1993; DCVB; DECLC).

13.1.2.4.La funció econòmica.

Distribució espacial de les activitats econòmiques.

Tal com hem plantejat en la *Investigació autònoma* —part IV—, hem procedit a la localització sobre un mapa dels espais agraris, així com també de la important indústria molinera de l'Anguera. Dita localització l'hem ubicada cronològicament entre final segle XII i començament del XIII —per raó de les referències documentals disponibles— i diferencia les reserves senyoriales —domenges— corresponents als possessors del Castell i llurs vassalls, els masos assignats als pagesos tinentes —dels quals només disposem de referències corresponents als establiments fets pel Temple— i l'explotació de Sant Pere d'Ambigats propietat de Santa Cecília de Montserrat.

L'expressada localització d'espais agraris i de la indústria molinera queda reflectida en el mapa núm. 2 —vegeu l'apartat *8.1.3.L'explotació agrícola a la Comanda de Barberà*—.

Els habitants del districte.

En tractar la funció político-administrativa hem deixat clar que una part importantíssima de la funció econòmica estava directament relacionada amb les famílies pageses que habitaven el districte castral i estaven sotmeses al pagament de censos i altres exaccions, per la qual cosa ens apareix la necessitat d'oferir un tractament iconogràfic als pagesos barberencs medievals.

-Reconstrucció de personatges habitants del districte:

-Pagès.¹³³

Dibuix núm. 118.

-Pagesa.¹³⁴

Dibuix núm. 119.

-Reconstruccions escenogràfiques relatives als habitants del districte.

Tot partint de la combinació dels dibuixos-model que acabem d'incloure i d'altres ja inclosos anteriorment, procedirem a suggerir algunes possibilitats de reconstrucció d'escenografies.

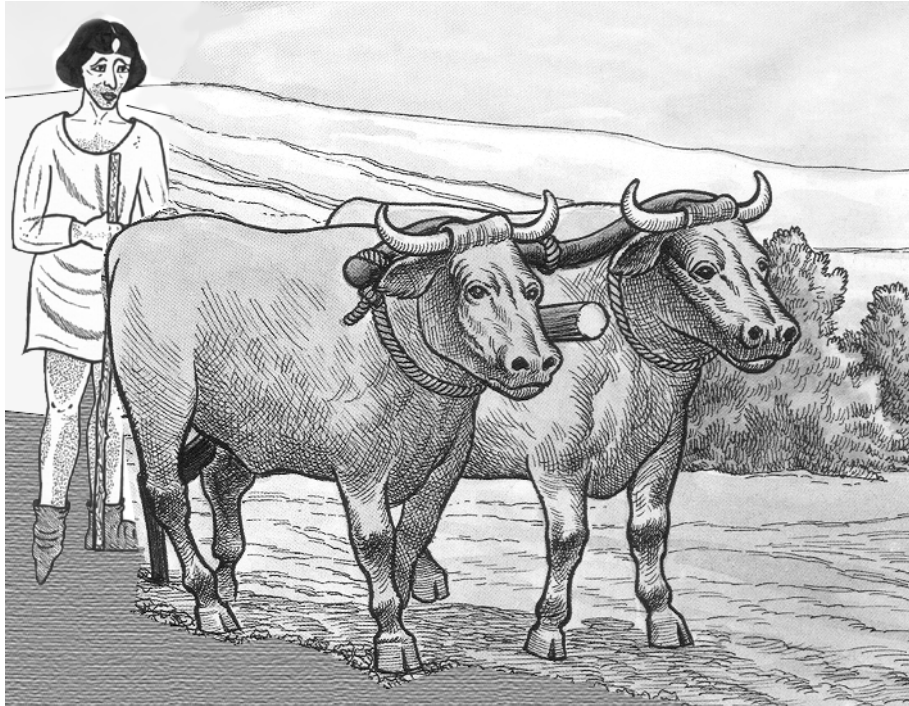
-Exemple 1 (pagament de censos).

Dibuix núm. 120.

-Exemple 2 (prestacions de treball).¹³⁵

Dibuix núm. 121.

Reconstrucció virtual d'interiors del Castell del Temple.

Quant a la reconstrucció d'interiors del Castell relacionats amb les activitats econòmiques dirigides des d'allí, a fi de ser estrictes amb la veracitat històrica, ens centrarem únicament en les fases templera —a partir de l'inventari de la casa de Corbins— i hospitalera —a partir dels dos inventaris de la casa de Barberà de 1395 i c. 1400—:

-Fase templera:

1.Dibuixos-model dels objectes i artefactes més representatius.

Segons ja hem precisat en la taula núm. 25 —part IV—, distingirem un seguit d'estances amb uns continguts representatius:

MAGATZEM D'EINES.

- una maça de ferro.
- tres tascons.
- un perpal.
- cinc relles.
- cinc aixades.
- diverses destrals.
- dues podadores.
- una aixola.

CELLER.

- vi (diversos odres i tones).
- oli (cinquanta sis tenalles i dos odres).

GRANER.

- farina.¹³⁶
- blat.
- civada.
- ordi.

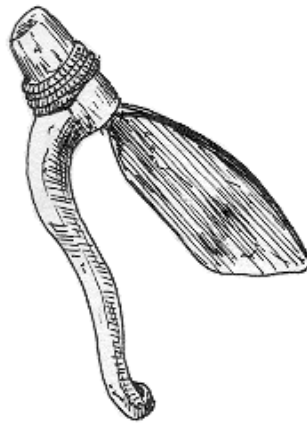
ESTABLES.

- 3 mules
- una euga
- 4 bous de llaurar
- 38 porcs
- entre 2 i 6 porcells de cansalada.
- 1 ase

Dibuixos-model d'eines existents al magatzem.

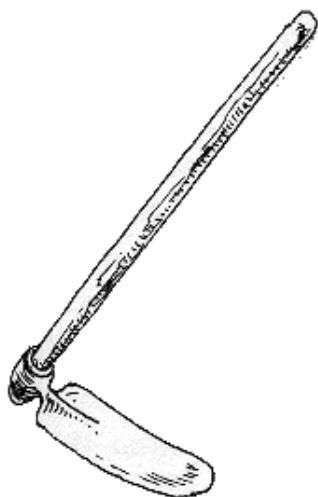
-Aixola.¹³⁷

Dibuix núm. 122.

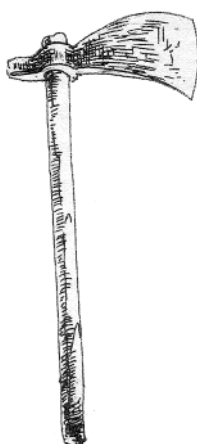
-Càvec.¹³⁸

Dibuix núm. 123.

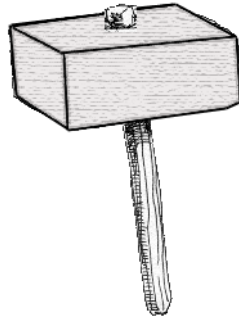
-Destral.¹³⁹

Dibuix núm. 124.

-Maça de ferro.¹⁴⁰

Dibuix núm. 125.

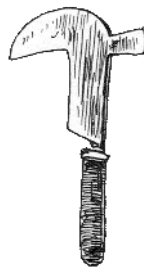
-Perpal.¹⁴¹

Dibuix núm. 126.

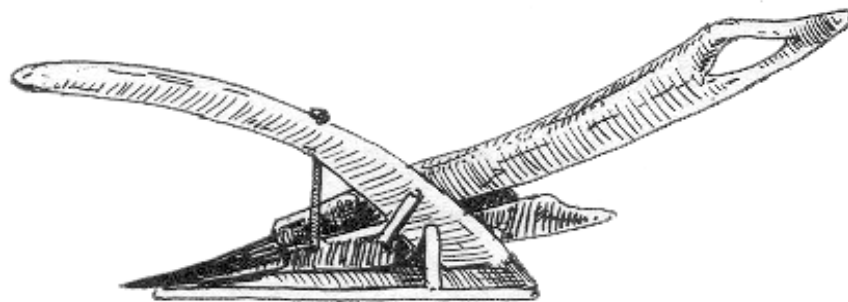
-Podadora.¹⁴²

Dibuix núm. 127.

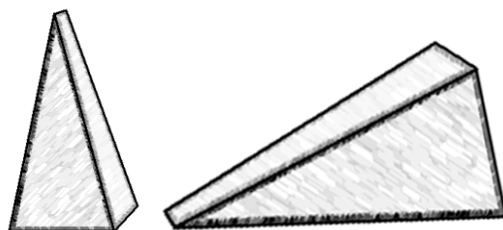
-Rella (muntada en una arada).¹⁴³

Dibuix núm. 128.

-Tascons.¹⁴⁴

Dibuix núm. 129.

Dibuixos-model d'artefactes existents al celler.

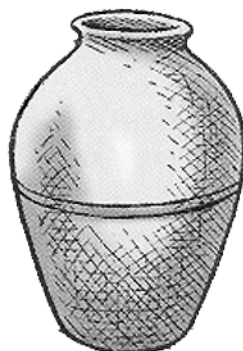
-Tones.¹⁴⁵

Dibuix núm. 130.

-Tenalla.¹⁴⁶

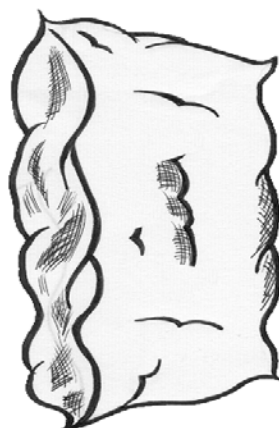
Dibuix núm. 131.

Dibuixos-model d'artefactes existents al graner.

-Sac de farina o de gra.¹⁴⁷

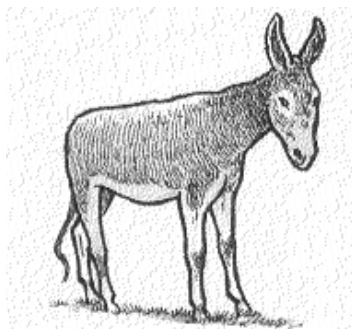
Dibuix núm. 132.

Dibuixos-model del bestiar dels estables.

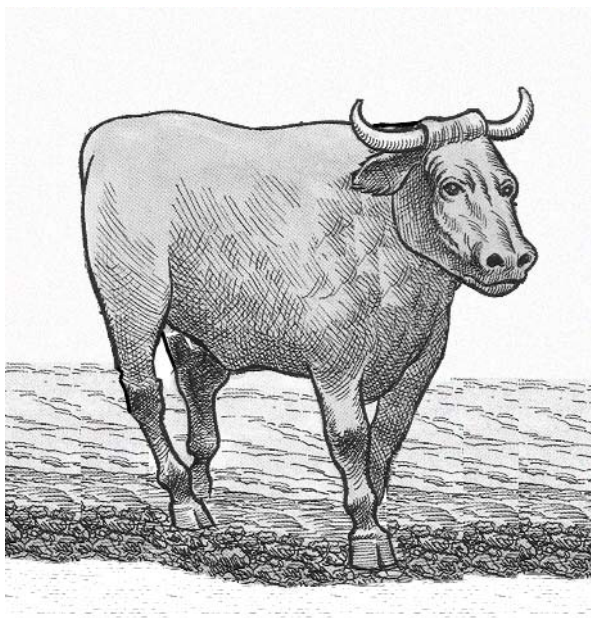
-Ase.¹⁴⁸

Dibuix núm. 133.

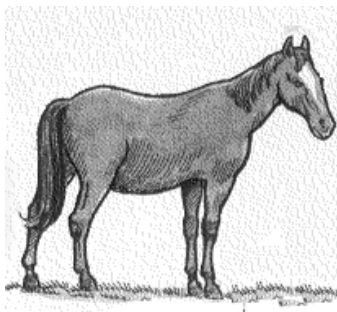
-Bou.¹⁴⁹

Dibuix núm. 134.

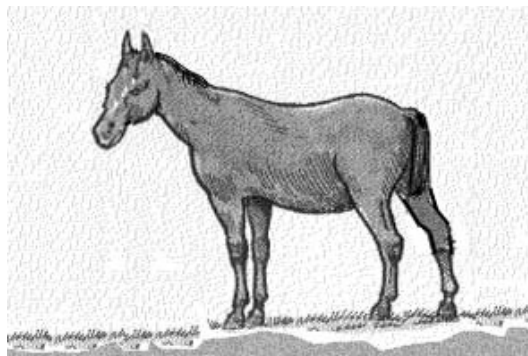
-Euga.¹⁵⁰

Dibuix núm. 135.

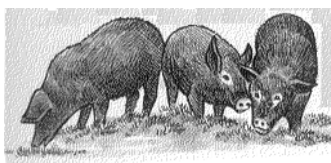
-Mula.¹⁵¹

Dibuix núm. 136.

-Porcs.¹⁵²

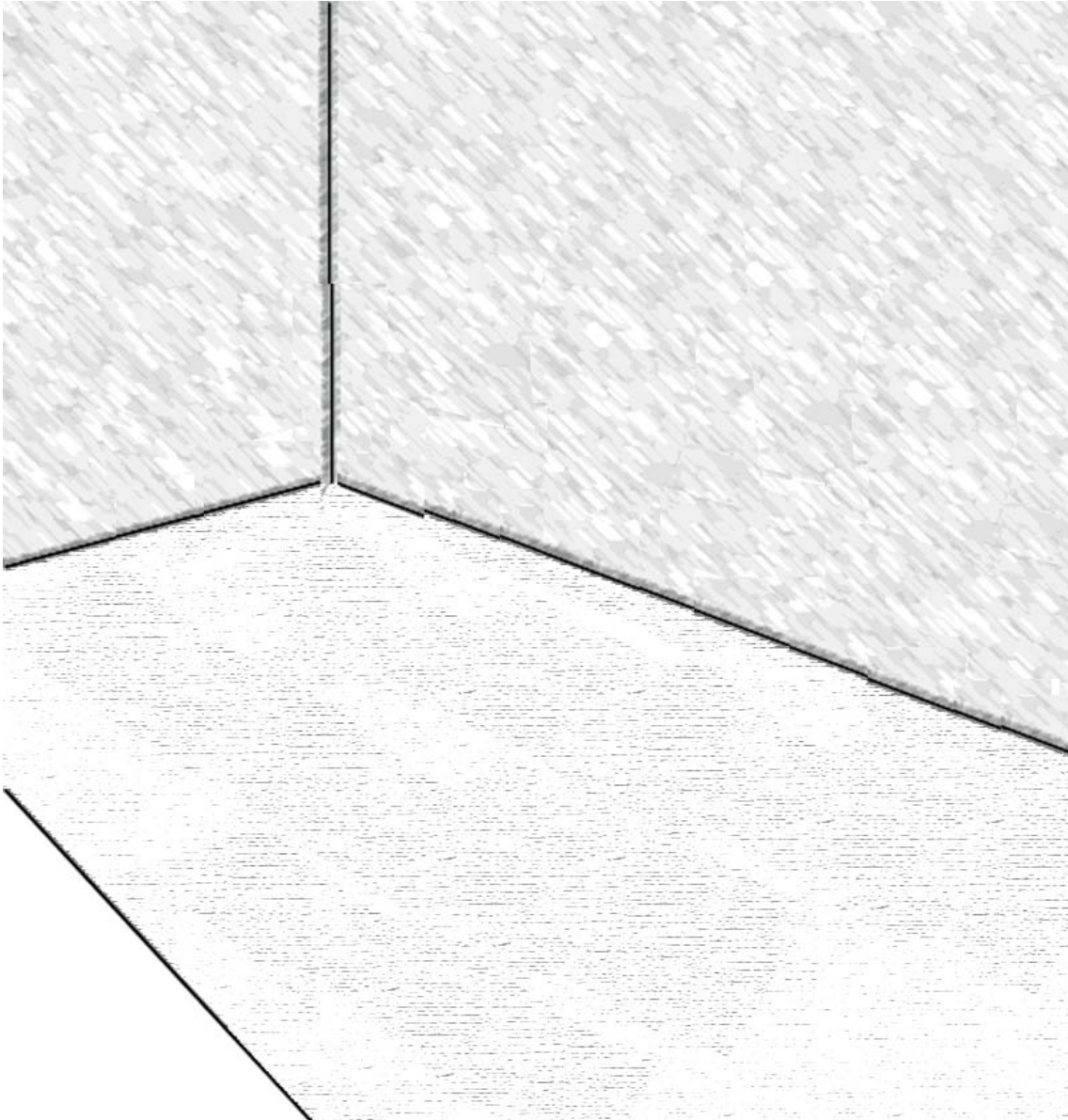
Dibuix núm. 137.

2.Reconstrucció de les diferents dependències seleccionades.

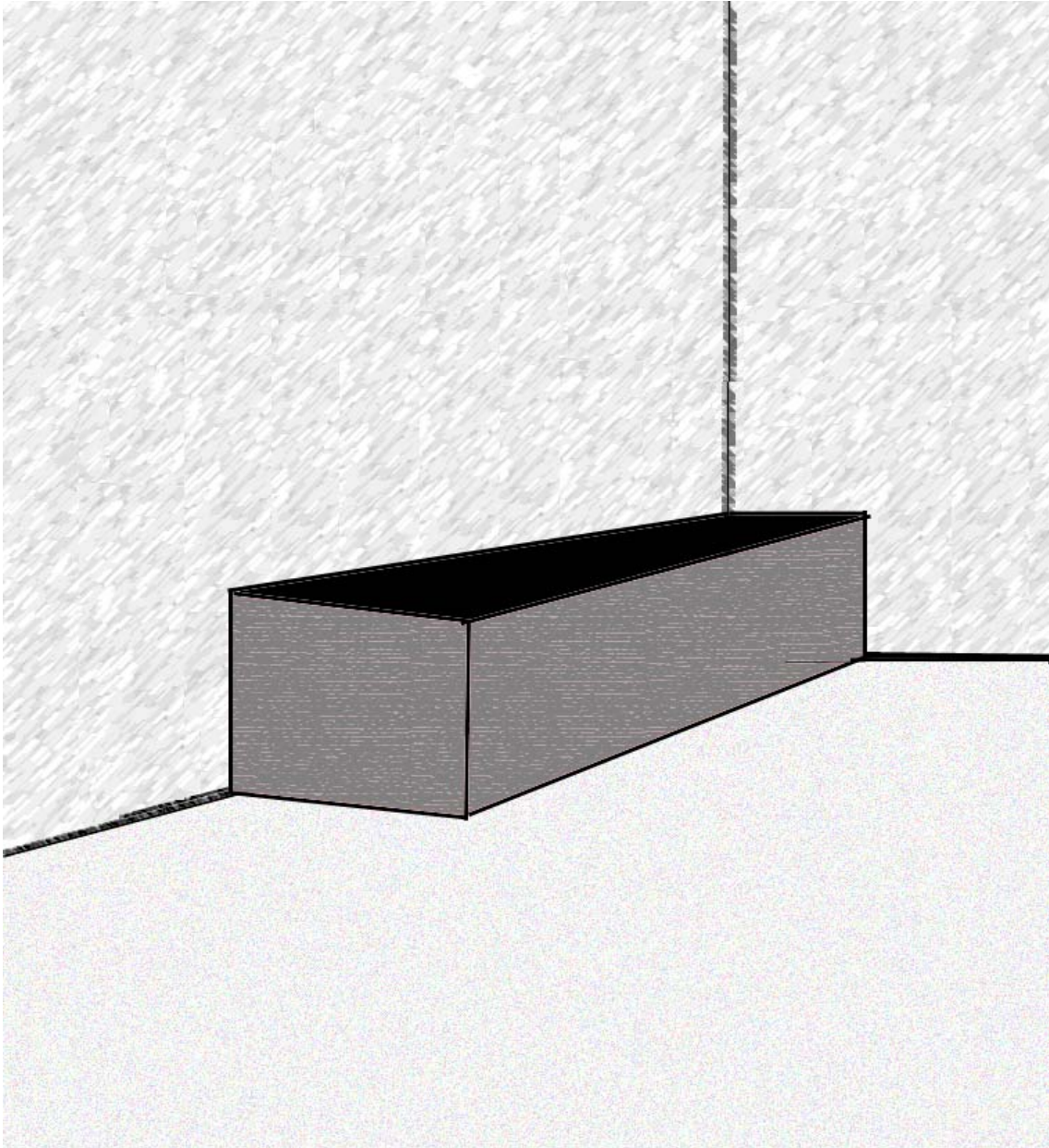
-Magatzem (d'eines, celler i graner).¹⁵³

Dibuix núm. 138.

-Estables.¹⁵⁴

Dibuix núm. 139.

3.Reconstrucció d'interiors, mitjançant la combinació de les diverses sèries de dibuixos-model.

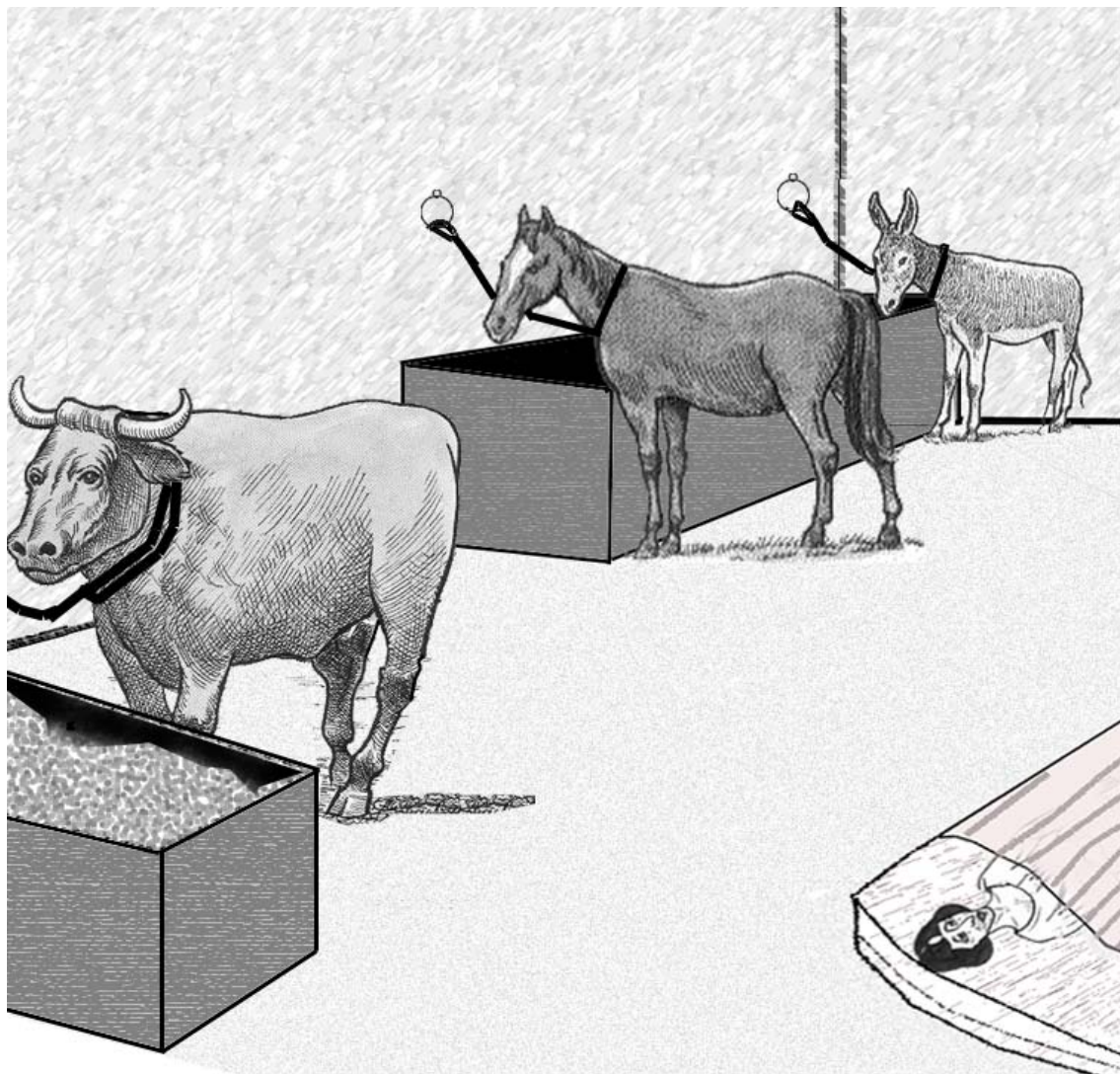
-Magatzem.

Dibuix núm. 140.

-Estables i cambra dels esclaus.

Dibuix núm. 141.

-Fase hospitalera:

1.Dibuixos-model dels objectes i artefactes més representatius.

Remetem novament a la taula núm. 26 (part IV), on es recullen els elements seleccionats que recordarem tot seguit.

LA CAMBRA ON JAUEN ELS ESCLAUS

Objectes de dormitori:

- 1 jaç de palla.¹⁵⁵
- 1 flassada amb ratlles vermelles.
- 2 llençols.
- 1 travesser verd de canemiç.

Objectes de treball:

- 1 coberta oldana de bèstia de càrrega.
- 2 càvecs.
- 1 destral.
- 1 arada amb la seva rella.

EL CELLER MAJOR

- 1 cup gran amb la seva grasa¹⁵⁶ i el seu brescat.¹⁵⁷
- 1 cup mitjà.
- 1 cup petit amb el seu brescat.
- 4 portadores.
- 2 barrils plens de vi vermell d'11,5 sesters cadascun.
- 1 tona gran de 7 sesters (de vi vermell).
- Altres tones grans.

EL GRANER

- 25 mitgeres de blat.¹⁵⁸
- 25 mitgeres de civada.

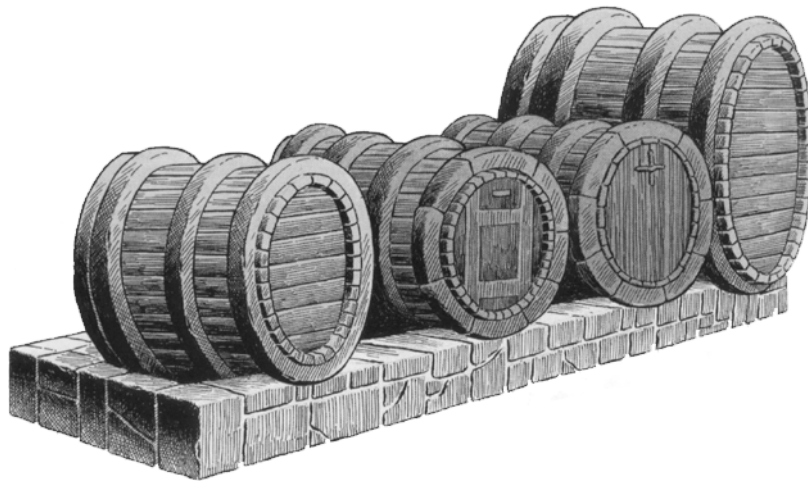
-Eines i objectes de treball presents en la cambra dels esclaus.

Els objectes i artefactes seleccionats ja han estat representats en la fase templa a la qual remetem.

Objectes i artefactes presents al celler.

-Bótes.¹⁵⁹

Dibuix núm. 142.

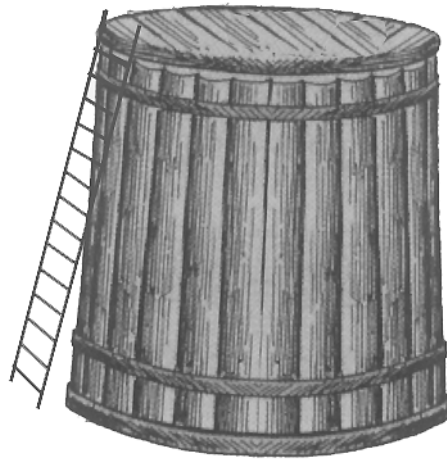
-Brescat.¹⁶⁰

Dibuix núm. 143.

-Cup amb grasa.¹⁶¹

Dibuix núm. 144.

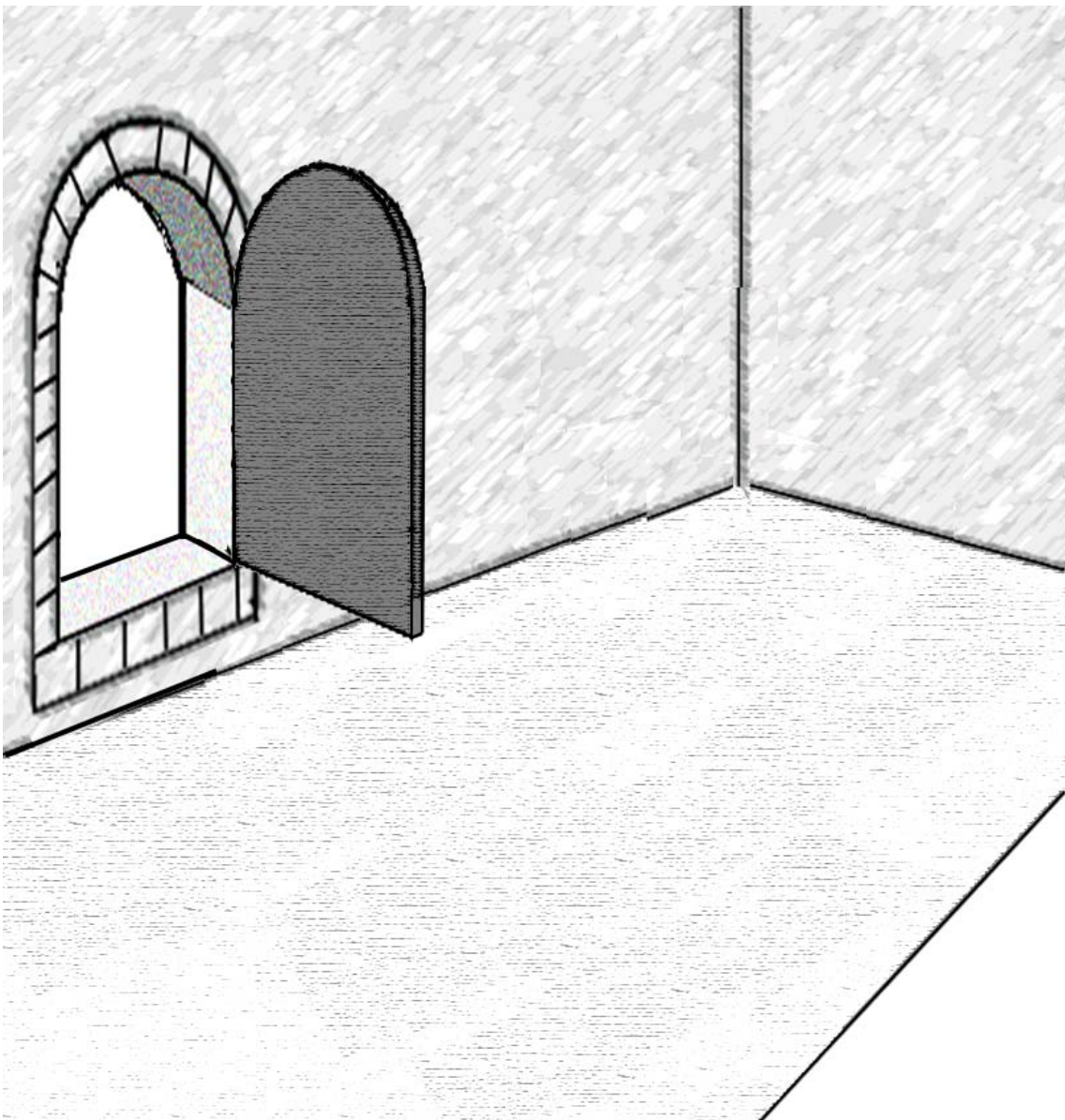

2.Reconstrucció de les diferents dependències seleccionades.

A banda del que ja hem precisat més amunt sobre el celler, direm que respecte de la cambra dels esclaus i del graner, hem optat per unes reconstruccions generalistes, donat que no som capaços de situar-les amb certesa. A més, l'absència d'esments a objectes o artefactes en el graner, farà que l'obviem de moment i el traslladem a la part final del procés de reconstrucció virtual, a fi de no repetir-nos.

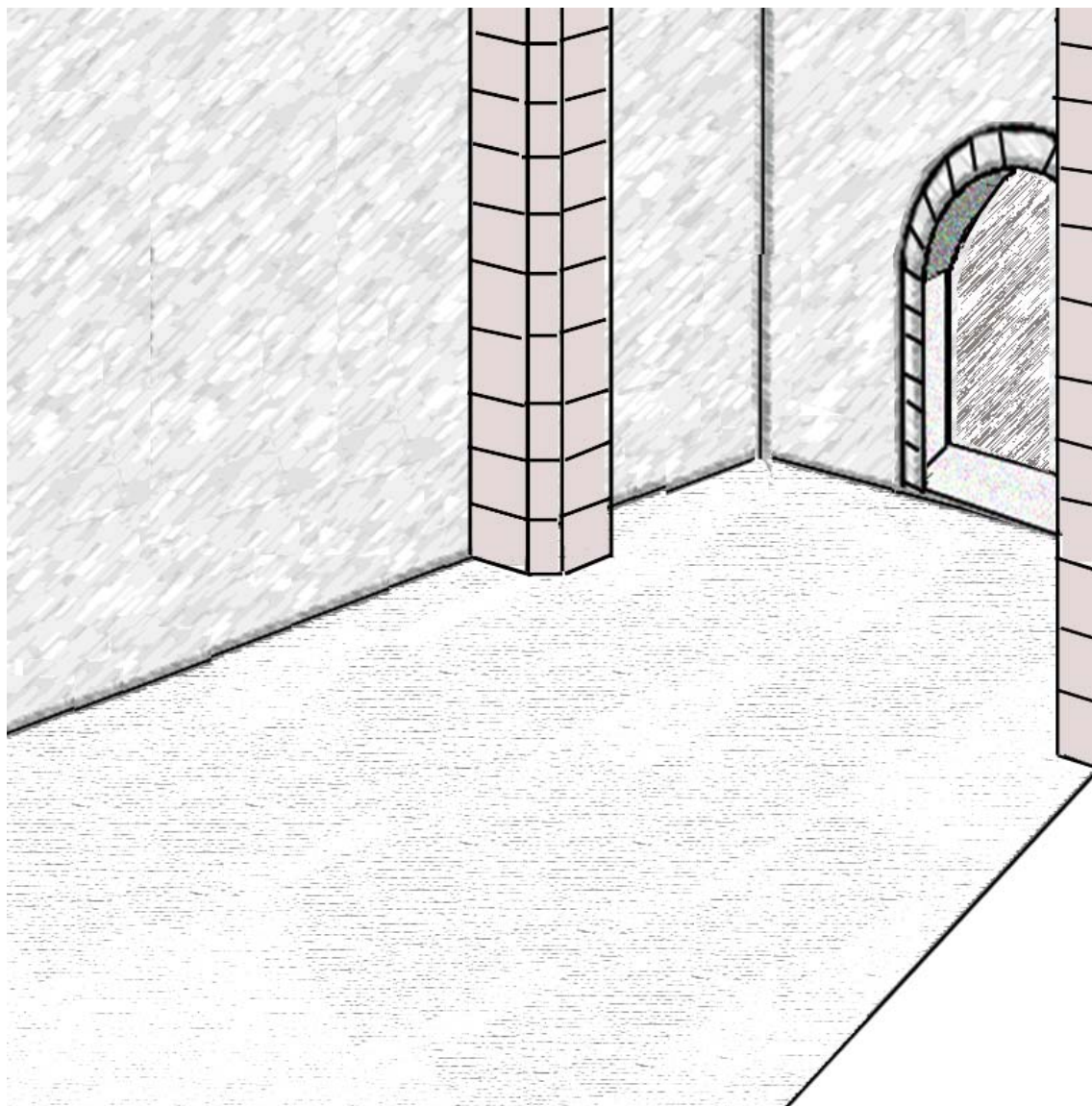
-Cambra dels esclaus.

Dibuix núm. 145.

-Celler.

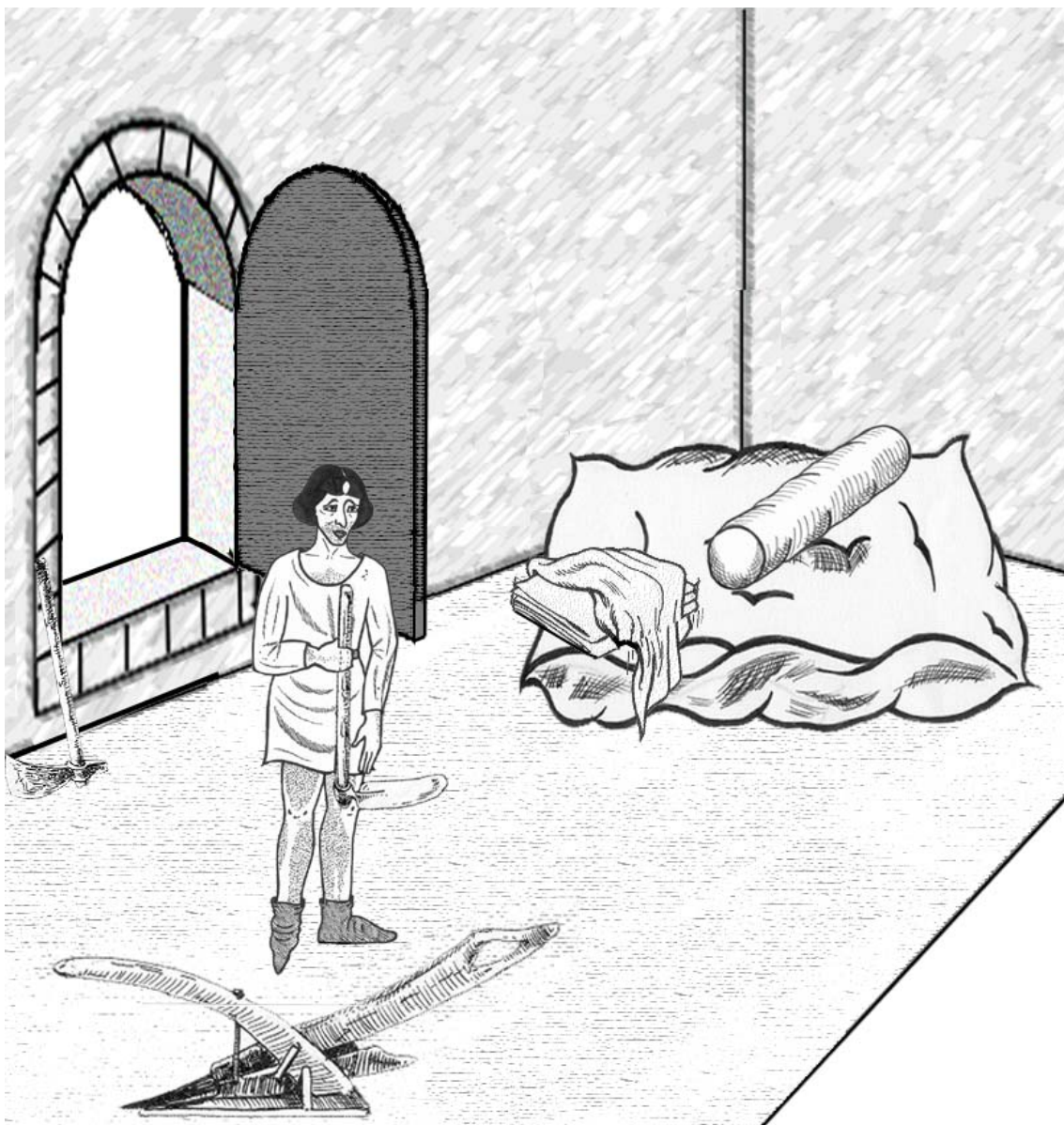
Dibuix núm. 146.

3.Reconstrucció d'interiors, mitjançant la combinació de les diverses sèries de dibuixos-model.

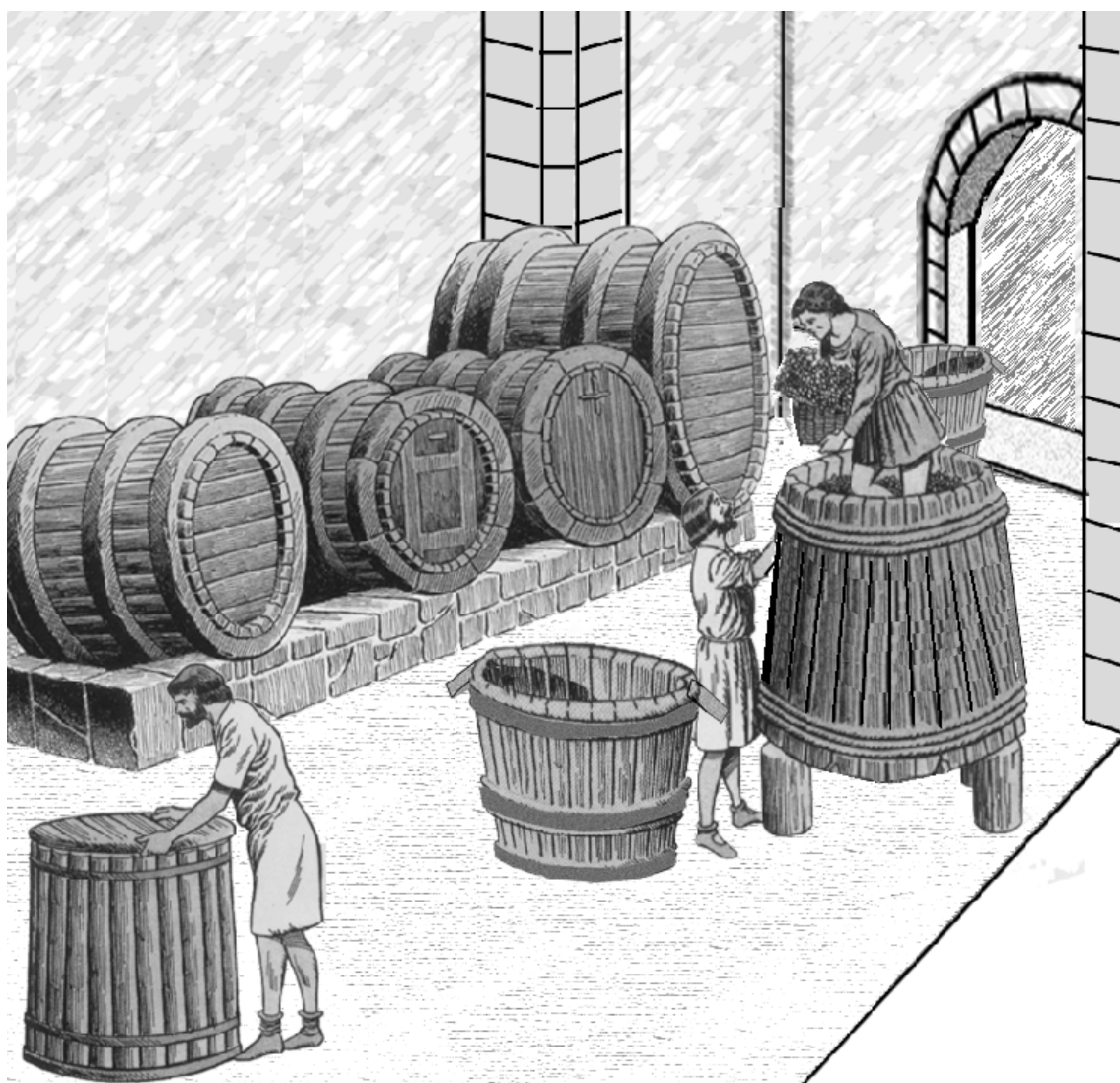
-Cambra dels esclaus.

Dibuix núm. 147.

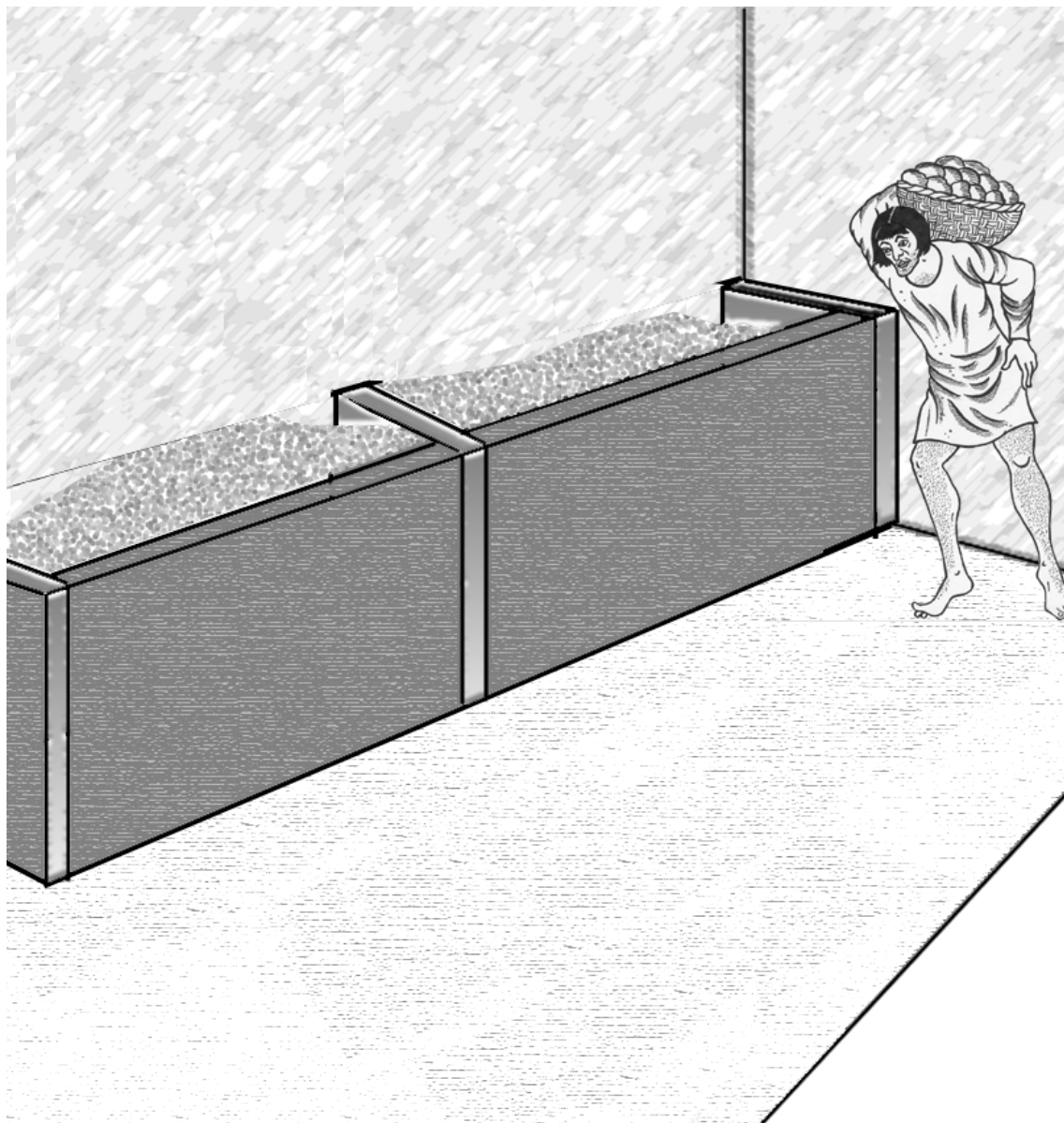
-Celler.¹⁶²

Dibuix núm. 148.

-Graner.

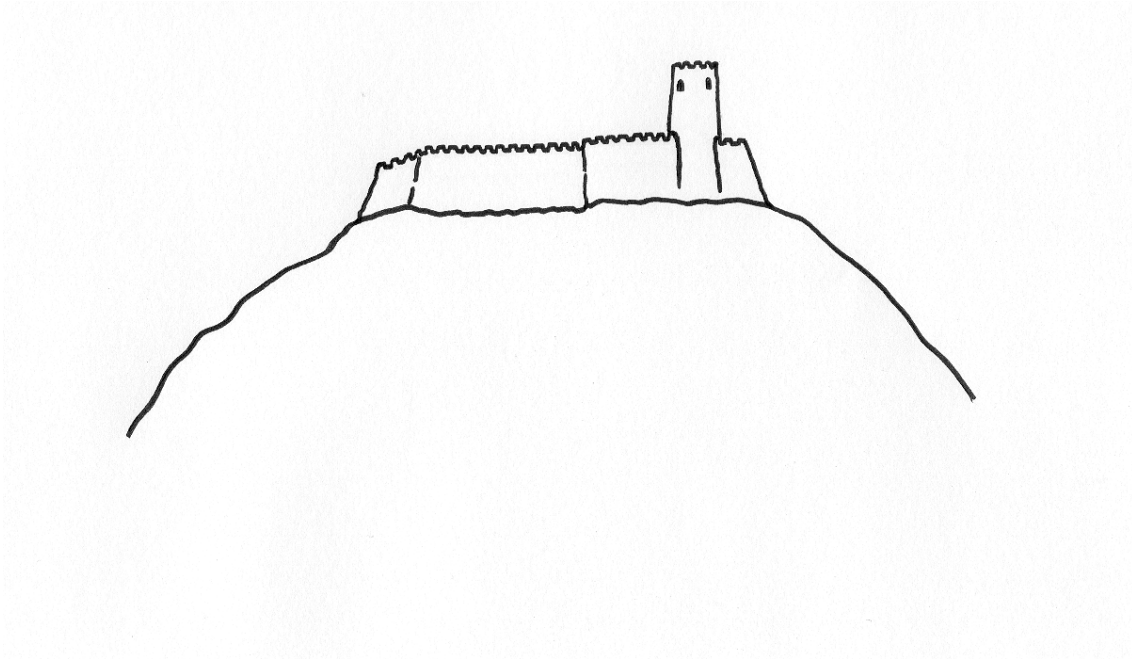
Dibuix núm. 149.

13.1.2.5. La funció simbòlica.

-Vista del Castell del Temple en contrapicat (des del costat nord).

Dibuix núm. 150.¹⁶³

13.2.Desenvolupament d'un model comprensiu de comanda catalana dels ordes templer i hospitaler.

Tot partint dels organigrames elaborats en la *Investigació autònoma* —part IV—, procedirem a la inclusió d'unes fonts iconogràfiques i textuals que desenvolupin i expliquin cadascun dels elements inclosos en dits organigrames.

Els objectius didàctics i divulgadors que ens hem marcat ens hauran de justificar davant dels ulls dels historiadors per haver introduït algunes pràctiques segurament no del tot ortodoxes des del punt de vista del medievalista. Així, cal que precisem que en la major part dels casos no hem inclòs la totalitat del document —no es tracta de cap apèndix documental, sinó d'una sèrie de vehicles didàctics—, que tot sovint hem destacat en color vermell els fragments *imprescindibles* del document —a fi de premetre'n una lectura ràpida— i que hem traduït tots els textos al català, procurant emprar mots comprensibles i defugint l'erudició.¹⁶⁴

13.2.1.Estructura organitzativa dels ordes militars medievals internacionals.

-Concepte “orde religiós-militar”.

Els templers i els hospitalers eren dos ordes religiosos, però -igual que l'orde del Sant Sepulcre, els cavallers teutònics i d'altres- els seus integrants tenien una missió de defensa i protecció dels cristians en les terres que havien estat l'escenari de la vida i passió de Crist i, en darrer terme, allí on aquesta religió es veïés amenaçada. L'esmentada protecció es materialitzava mitjançant l'acolliment de pelegrins en hospitals (o hostals) i mitjançant les armes.

Aquestes organitzacions de religiosos guerrers foren típiques de l'edat mitjana i van néixer en el context de les croades; el seu nom genèric és el d'ordes religiós-militars, o simplement ordes militars.

-Concepte “Temple”.

L'orde del Temple va ser creat per cavallers croats a Jerusalem entre els anys 1118 i 1120. El cavaller francès Hug de Payns en fou el fundador i primer cap; creà un grup d'homes que, renunciant a tot, decidiren consagrar la seva vida a la defensa dels pelegrins que acudien a Terra Santa. Després d'una dura persecució (especialment en el regne de França) l'orde del Temple fou prohibit per l'Església l'any 1312.

L'arribada del Temple a Catalunya es produí arran de la donació que Ramon Berenguer el Gran els féu del castell de Granyena l'any 1131 i de la donació del castell de Barberà que els feren (entre els anys 1132 i 1133) els comtes Ermengol VI d'Urgell i Ramon Berenguer IV de Barcelona.

-Concepte “Hospital”.

L'origen de l'orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem es situa en una comunitat monacal caritativa fundada a Jerusalem entre els anys 1048 i 1055 per mercaders italians. La veritable creació de l'orde es produí sota l'impuls d'un monjo anomenat Gerard que dirigia dita comunitat caritativa a començament del segle XII i que el 1113 obtingué del papa l'aprovació de la primera regla (normativa).

Inicialment els hospitalers no tenien un caràcter militar, però les circumstàncies aviat els van empènyer a seguir les passes del Temple i es van transformar en orde militar.

L'arribada de l'Hospital a Catalunya sembla haver estat anterior a la del Temple. Alguns historiadors remunten la presència de l'Hospital en aquesta terra als anys 1108-1109.

-Concepte “Casa mare”.

Les respectives cases centrals del Temple i de l'Hospital eren a Jerusalem, mentre que la resta de cases eren subordinades d'aquella. El responsable de dita

casa de Jerusalem (el *mestre* de l'orde) era la màxima jerarquia de cadascun dels dits ordes.

Les successives derrotes sofertes per les forces cristianes de Terra Santa obligaren els ordes militars a traslladar les seves seus, primer a Acre (1187) i després (1291) a Xipre. En plena persecució dels templers, la seu de l'Hospital s'hagué de traslladar a Rodes i l'any 1530, ja desaparegut el Temple, s'establí a Malta.

-Concepte “Províncies”.

Per a racionalitzar l'administració del seu patrimoni i de les seves cases o comandes, els ordes religioso-militars crearen diverses demarcacions denominades *províncies* (*priorats* segons la denominació hospitalera) a Europa.

-Concepte “Comanda”.

L'enorme prestigi de què gaudiren els ordes religioso-militars els proporcionà un fabulós patrimoni (donat per prínceps i devots en general) que organitzaren a partir d'unes unitats administratives denominades *cases*, *preceptories* o *comandes*, les quals s'agrupaven per províncies.

La comanda incloïa la casa-convent i les propietats que en depenien. La casa-convent podia estar, o no, en el centre d'una senyoria, de vegades era un castell i, indistintament, podia estar ubicada en una ciutat o en el camp.

Les comandes catalanes del Temple i les seves corresponents sots-comandes.

Vegeu la taula núm. 20.

Comandes catalanes de l'Hospital el segle XIV segons el seu valor econòmic.

Vegeu la taula núm. 21.

-Concepte “Responsions i efectius humans”.

Cadascuna de les comandes occidentals dels ordes religioso-militars contribuïa amb una part dels seus guanys econòmics al sosteniment de la casa central de Jerusalem. Les jerarquies provincials tenien la responsabilitat de centralitzar els recursos (denominats *responsions*) i els efectius humans que (fins i tot des dels regnes hispànics, on tenien obert un segon front de lluita) serien tramesos a la casa central.

Aportacions de les 10 primeres cases templeres catalanes al tresor provincial en concepte de *responsions*. Any 1307.

Vegeu la taula núm. 7.

-Concepte “Papa”.

El Temple i l’Hospital van obtenir dels papes de Roma nombrosos privilegis, entre els quals destacava el fet de dependre directament del pontífex assolint la immunitat tant enfront de les autoritats civils com de la resta de les eclesiàstiques. Així, el papat es trobà dirigint una veritable xarxa internacional de casernes militars que esdevingué progressivament més sospitosa als ulls d’unes monarquies cada vegada més geloses del seu poder.

-Concepte “Mestre general de l’orde i jerarquies centrals”.

Tant en el cas del Temple com en el de l’Hospital la màxima jerarquia de l’orde era el *gran mestre* o *mestre general*. Aquest era el responsable de la casa central i estava assistit per un grup d’alts dignataris, residents com ell a Orient, els quals formaven el *convent* de dit gran mestre.

El poder d’aquest màxim dignatari, però, estava limitat per la intervenció del seu convent i del *capítol general* de l’orde. A partir del segle XIV, però, l’autoritat del gran mestre de l’Hospital esdevingué gairebé absoluta.

-Concepte “Monarquies”.

Els ordes religioso-militars constituïen a final segle XIII un mos desitjable per a qualsevol príncep: conformaven uns exèrcits disciplinats i permanentment mobilitzats (a diferència dels exèrcits reials que només es mobilitzaven excepcionalment), i disposaven d'unes riqueses fabuloses. Però no només per aquests motius cridaven l'atenció dels governants: constituïen un obstacle per al poder de l'Estat centralitzat que llavors s'estava gestant, ja que els privilegis i immunitats de què gaudien els grans ordes militars internacionals els havien convertit en unes organitzacions poderoses i difícils de controlar. A més, molts reis desconfiaven de la lleialtat d'uns ordes lligats pel vot d'obediència a uns papes de Roma que eren de fet els caps polítics d'un Estat més. La persecució i abolicció del Temple està directament relacionada amb aquesta situació.

-Concepte “Mestre provincial i jerarquies provincials”.

Al capdavant de cadascuna de les províncies s'hi situava (com a delegat dependent directament del gran mestre de l'orde) un *mestre* provincial, que en el cas de l'Hospital era denominat *prior* (i en el cas de la província aragonesa veïna, que incloïa també algunes comandes catalanes, *castellà d'Amposta*). Aquest delegat territorial del gran mestre era assistit per diversos frares del seu orde i que conformaven les jerarquies provincials.

-Concepte “Comanador i comunitat conventual”.

En la casa-convent d'una comanda hi residia una comunitat conventual, integrada per frares de l'orde, és a dir per homes que havien fet els tres vots (pobresa, obediència i castedat) i que, per tant, eren religiosos.

Al capdavant de les comandes hi havia un *comanador*, que habitualment era d'origen noble, i tenia la responsabilitat de dirigir la comunitat i administrar el seu patrimoni. El comanador, però, delegava en determinats membres del convent algunes funcions.

A partir del començament del segle XV, però, els comanadors de la província catalana de l'Hospital (*Priorat de Catalunya*) van tendir a no ocupar-se directament de l'explotació de les seves propietats, i van preferir arrendar dita explotació.

Tot i no participar en les activitats militars, l'Hospital va tenir una branca femenina que disposà a Catalunya de la important comanda d'Alguaire.

-Concepte “Cavallers, capellans i sergents”.

Dins dels ordres religioso-militars hi havia tres categories de frares: els cavallers, els capellans i els sergents.

A)

IMATGES D'UN FRARE CAVALLER TEMPLER I UN D'HOSPITALER (vegeu els dibuixos núms. 74 i 107).

-Origen social: noblesa.

-Funció en l'orde: servei de les armes i exercici del poder.

B)

IMATGE D'UN FRARE CAPELLÀ (vegeu el dibuix núm. 75).

-Origen social: sacerdots que havien ingressat en l'orde.

-Funció en l'orde: tenir cura de les necessitats espirituals de la comunitat de religiosos.

C)

IMATGES D'UN FRARE SERGENT TEMPLER I UN D'HOSPITALER (vegeu els dibuixos núms. 76 i 109).

-Origen social: no nobles.

-Funció en l'orde: auxiliars dels cavallers en les tasques militars; es responsabilitzaven de les feines domèstiques i de la gestió de les seves propietats.

-Concepte “Confreres/donats”.

En virtut del prestigi religiós i militar que assoliren aquests ordes, moltes persones (sense fer els vots i, per tant, sense esdevenir religiosos) s'hi van vincular a través de la institució de la confraria. Per tal de ser-hi admesos, entregaven un bé material, a canvi (a més dels beneficis espirituals) eren recompensats amb la protecció de l'orde.

El cas dels donats, categoria també molt nombrosa, sembla més propi de la gent humil que buscava específicament protecció. En alguns casos la donació s'assemblava molt a una vinculació de vassallatge, en d'altres anava associat a un establiment emfitèutic i el donat rebia (a més de l'acostumada protecció) l'usdefruit de les terres que havia entregat a l'orde per tal de ser admès en la seva "família".

IMATGES D'UN CONFRARE I UNA CONFRARESSA (vegeu els dibuixos núms. 77 i 110).
--

-Concepte “Capítol conventual”.

El comanador era assessorat en tot moment pel capítol conventual, del qual formaven part tots els frares d'una comanda. Dit capítol es reunia una vegada a la setmana.

-Concepte “Capítol provincial”.

Les jerarquies provincials tenien la responsabilitat de centralitzar els recursos econòmics (denominats *responsions*) i els efectius humans que serien enviats anualment a la casa central. Sobretot amb aquest darrer objectiu, cada any es reunien respectivament els capítols provincials del Temple i de l'Hospital.

El capítol provincial consistia en la reunió del mestre provincial amb els comanadors de la província i alguns frares cridats especialment per a l'ocasió. Igual que passava amb el mestre de l'orde, els poders del mestre provincial estaven supervisats i calia, per a les qüestions més importants, acordar les decisions amb els dignataris del capítol.

-Concepte “Capítol general de l’orde”.

Cada cinc anys tenia lloc a Terra Santa el capítol general del Temple que reunia els dignataris d'Orient i Occident. Amb tot, la situació de guerra permanent i la poca agilitat d'una institució tan complexa com aquella reduïren, en la pràctica, el paper del capítol general i deixaren l'orde en mans únicament dels dignataris presents a Orient.

Pel que fa al *capítol general* de l'Hospital, va tenir un paper fins i tot més destacat que la institució templera del mateix nom. Constituïa la màxima autoritat legislativa de l'orde i es reunia una vegada a l'any. Les seves funcions eren, a més de la legislativa, la recaptació, fixació i exigència dels pagaments de responsions i servir de fòrum de discussió, entre d'altres.

13.2.2. Activitats i funcions de la comanda templera de Barberà.

-Concepte “Comanda templera de Barberà”.¹⁶⁵

El comte d'Urgell (l'any 1132) i, posteriorment, el de Barcelona (l'any 1133) feren donació dels seus drets sobre Barberà a l'orde del Temple amb la intenció d'aprofitar els seus serveis per a reforçar militarment la frontera contra els sarraïns.

Després d'un llarg plet entre els templers i els Puigverd (senyors de Barberà des de 1054), es creà la comanda templera de Barberà vers el 1170 i el seu castell es convertí en casa conventual.

La comanda estava integrada per la casa conventual (residència dels frares), les propietats, la comunitat conventual, els confreres/donats, el personal subaltern i els esclaus (considerats una altra propietat més).

Donació del castell de Barberà a l'orde del Temple.

(Sans, 1997:doc. 27)

En el nom de Déu rei etern. Jo Ermengol, per la gràcia de Déu fins avui comte i marquès d'Urgell, dono a Déu omnipotent, redemptor meu, i a la santa Milícia Jerosolomitana del Temple de Salomó, amb l'assentiment, confirmació i acord dels meus barons, a mans de Rodebert Dapifer i d'Hug Rigald, confreres d'aquest orde, **el molt ben fortificat castell denominat Barberà**, situat en la marca contra els sarraïns, amb els cavallers que dit castell per mi tenen, amb totes les seves pertinences, termes i possessions, i tot el domini, amb els seus serveis i usatges, tal com Déu millor proveeixi o jo hagi de tenir, lliure, sense disminucions, ni concessió per a ningú. Ho dono als presents confreres i els seus successors, que vingueren i s'estaren amb les armes a Granyena, també en la nostra marca, per defensa de la Cristiandat segons les normes de la seva Milícia. Que la Milícia tingui tot això abans dit, tal com està escrit, amb les argumentacions que Déu hi proporcionés, i que en disposin a perpetuïtat. Així mateix dono a la ja dita Milícia, des d'avui fins a la fi dels segles, un home amb cens i usatge en tots els meus castells o viles que són domenges meus i jo hi tingui homes, per tal que els cavallers de la Milícia hi tinguin allotjament o cura quan vagin als dits llocs on hi hagi habitants. Tot això ho dono per les ànimes dels meus pares, i perquè Déu misericordiós clementment perdoni els meus pecats i ofenses. Si d'alguna manera més endavant algú de qualsevol dignitat o mediocritat provés de violar aquest vot meu, si no se'n retractés ràpidament, que el seu nom sigui esborrat del llibre de la vida i com Anania i Sàfira, defraudadors del seu vot, siguin condemnats.

Aquest és l'acte, **a 13 de les calendes d'octubre [19 de setembre] de l'any de l'Encarnació del Senyor de 1132.**

Signe del comte Ermengol, qui aquesta donació firmà i als altres pregà de firmar. Signe d'Arnau Miró, comte de Pallars. Signe d'Arnau Berenguer. Signe de Berenguer Arnau. Signe de Ramon Arnau. Signe de Bernat Arnau. Signe de Pere Bertran de Montpalad. Signe de Berenguer de Granyena.

Bernat sacerdot, qui això escrigué el dia i any que consten a dalt.

(La traducció és nostra).

-Concepte “Sotscomandes de Barberà”.

Quan les propietats d'una comanda eren molt extenses o en tenia d'allunyades respecte del lloc on hi havia la casa-convent es podia crear sotscomandes, que funcionaven de manera més o menys autònoma, sota la direcció d'un delegat (lloctinent) del comanador. Aquest cas es donà a la comanda templera de Barberà, que arribà a organitzar les següents sotscomandes:

- la Mesó del Rourell (Alt Camp).
- l'Espluga Sobirana (l'Espluga de Francolí, Conca de Barberà).
- Vallfogona (Conca de Barberà).

-Concepte “Casa conventual.”

Era l'edifici on residia el comanador i el grup de frares que formaven el seu convent. Era el centre des d'on s'administraven les propietats de la comanda. En el cas de Barberà corresponia al castell.

Imatge d'una restitució de la fase de final segle XIII/començ XIV del Castell del Temple.

Vegeu les fotografies de la maqueta corresponents a aquesta fase en l'annex núm 2.

-Concepte “Propietats”.

Entre les propietats que posseïa la comanda templera de Barberà s’hi comptaven terres, molins, cases, drets feudals, drets d’ús de pastures, bestiar, armes, mobiliari i diners.

Propietats de la Comanda del Temple de Barberà.

Vegeu el mapa núm. 1.

TAULES DE LES PROPIETATS QUE INTEGRAVEN LA COMANDA TEMPLERA DE BARBERA.

1. Propietats del "nucli central" de la Conca de Barberà.
2. Propietats de la sotscomanda de la Mesó del Rourell (Alt Camp).
3. Propietats de la sotscomanda de l'Espluga Sobirana (l'Espluga de Francolí, Conca de Barberà).
4. Propietats de la sotscomanda de Vallfogona (Conca de Barberà).
5. Altres propietats.

Vegeu les taules núms. 8-12.

-Concepte “Comunitat conventual templera de Barberà”.

En els moments inicials de la comanda (final segle XII) comptava amb una comunitat reduïda, potser d'entre cinc i sis frares. Més endavant, un document de 1249 esmenta l'existència de comanador, cambrer, capellà, dotze frares més i (tot i que no formava part de la comunitat conventual i teòricament no podia residir amb els frares) una "donada."

-Concepte “Confreres i donats de la comanda templera de Barberà”.

Un matrimoni es lliura al Temple en qualitat de confreres.

Sans (1997:doc. 126).

Que sigui conegut de tothom que jo Ramon Guerau i la meva muller Alaiz donem a Déu, a Santa Maria i a la Casa de la Milícia del Temple de Salomó, en presència de fra Gauspert de Serra comanador de Barberà, fra Pere de Cardona [...] i altres frares de la seva Casa, **els nostres cossos i ànimes**. Des d'avui endavant no ens podrem donar a cap altra religió, ni canviar la nostra voluntat, en tal conveni que a la nostra mort tot allò que posseïm i en un futur puguem adquirir sigui de Déu i la Casa de la Milícia del Temple de Salomó [...]. I nosaltres els ja dits frares, per nosaltres, pels frares avui existents i pels que endavant hi pugui haver, us posem sota els beneficis de la Casa de la Milícia del Temple [...] a fi que Déu us concedeixi les mateixes coses i indulgències que nosaltres volem tenir. Així mateix, **mentre visquem [Ramon Guerau i Alaiz] en aquest món us donarem 5 sous anuals el dia de Nadal [...]. I nosaltres [els frares] us rebrem al nostre cementiri i us tractarem com als frares del nostre orde.**

Aquest és l'acte, a 10 de les calendes de juny [23 de maig], any de l'Encarnació del Senyor de 1186.

[...].

(La traducció és nostra).

Uns pagesos reben terres del Temple i se'n fan donats a fi de rebre protecció de l'orde.

(Sans, 1997:doc. 68).

Que es faci saber a tothom, tant els presents com els futurs, que jo **Bernat d'Albepí, preceptor de la casa de Barberà, i altres frares allí assistents donem a Pere Sabater i a Ramon, germà seu, i a tots els seus fills i a tots aquells que procediran d'ells, la terra que fou de Ramon d'Aguiló**, culta i erma, tal com és vista i termenada. I afronta per la part d'orient amb l'alou de Pere Rovira, per la meridional amb el de Ferrer de Nazari, per l'occidental amb la terra de Morató i per l'aquilonar amb la serra. Tot allò que s'inclou entre aquestes afrontacions i fites termenals, així us ho donem en tal pacte que treballeu bé aquesta terra, que pagueu fidelment a la casa de la Milícia la quarta part de les collites que Déu us hi proporcioni i que en l'espai de tres anys hagueu conreat allò que és erm. I si en aquest termini quelcom fos encara erm que sigui per al gaudi dels frares. A més, haureu de pagar un cens anual d'un moltó o 3 sous, segons allò que la casa vulgui rebre. I si tots els abans escrits morissin sense fills, que sigui revertit a la casa. **I [els germans Sabater] ens donem a la casa de la Milícia per tal que siguem sota la seva atenció i protecció, i que aquesta protecció sigui tal com és per a tots els seus altres homes.**

Carta de donació feta el 31 de desembre de l'any de l'Encarnació del Senyor de 1173.

Signe d'Arnau de Torroja, mestre de la Milícia. Signe de Bernat d'Albepí. Signe de Berenguer de Monells. Signe de tots els altres frares. Nosaltres qui aquesta carta férem escriure i demanem als testimonis que la firmin. Signe de Pere Sabater. Signe de Ramon Sabater. Signe de Bernat Vidal. Signe de Pere Pauc.

Pere, diaca, qui fou pregat d'escriure això el dia i any que consta a dalt.

(La traducció és nostra).

-Concepte “Personal subaltern de la comanda templera de Barberà”.

Tot i que en relació a la comanda de Barberà no s'ha trobat cap document que ho corrobore, és possible que fessin treballar en les seves propietats alguns donats i que contractessin jornalers en determinades èpoques de l'any.

-Concepte “Esclaus de la comanda templera de Barberà”.

En les comandes hispàniques va ser comú l'ús d'esclaus sarraïns (comprats o presoners de guerra). Uns inventaris de comandes catalanes corresponents al 1289 mostren una mitjana de 20 esclaus per comanda.

Rebut per la compra d'un esclau.

ACA, pergs. de Jaume I, núm. 1161.

Miret (1911:73).

Que sigui conegut de tothom que jo Joan Rotbert de Silva manifesto i us reconec, en la fira de Tarragona, a vos fra Berenguer de Castellfollit de la casa de Barberà **que teniu un sarraí blanc, el qual us venc segons el costum de la ciutat de Tarragona per seixanta cinc sous de Barcelona** dels quals vaig ser pagat per vos. Dit sarraí jo l'he comprat a València a Miquel de Vilaseca de la qual cosa he rebut document i us n'entrego una còpia, així mateix, us presento com a fiador del tracte a P. de Forès habitant de Tarragona. Aquest és l'acte, a 7 de les calendes de juny de l'any del Senyor de 1249.

[...].

(La traducció és nostra).

-Concepte “Activitats religioses”.

A banda de les peculiaritats derivades del caràcter militar del Temple, les activitats que es feien als seus convents no eren gaire diferents de les que es feien en els convents dels altres ordes no militars. Les oracions i les celebracions litúrgiques omplien una part important de la vida quotidiana dels frares templers.

Traducció de la Regla llatina del Temple en la versió publicada per Bastús (1998).

II. Que diguin les oracions dominicals si no poguessin assistir a l'ofici diví.

[...] si algun frare estés distant o en país llunyà per negoci de cristiandat [...] i per tal absència no oís l'Ofici diví, per les matines dirà tretze parenostres, o oracions dominicals, i set per cadascuna de les hores menors, i per les vespres nou [...].

(La traducció és nostra).

-Concepte “Activitats hospitalàries i caritatives”.

Així com l'Hospital es configurà com a orde caritatiu i assistencial fins i tot abans que els seus membres prenguessin les armes i es coneixen multitud d'hospitals fundats pels frares hospitalers, no està clar si els templers van tenir o no hospitals.

Indicis sobre hospitals pertanyents al Temple, segons J. Fuguet (1995:27).

[...] és interessant, en aquest sentit, el contingut d'unes al·legacions que els templers de París presentaren, l'any 1310, a l'inquisidor, en el curs de llur processament. És un text interessant que es refereix a aquest tema: "*Així mateix, proposen que a les seves cases es tenia hospitalitat d'almoïna als vianants quotidianament, i especialment tres vegades per setmana, a tothom que hi volgués anar*" [...].

(La traducció de la cita en francès medieval és nostra).

-Conceptes "Entrenament militar" i "Activitats militars (Terra Santa i Península Ibèrica)".

Els frares dels ordes religioso-militars eren a la vegada religiosos i soldats. Això era el que més els diferenciava dels altres ordes religiosos i es reflectia, per exemple, en la regla del Temple on es recollia la necessitat que els seus frares gaudissin de salut i fortalesa corporal fent que els dejunis no fossin tan rigorosos com els que practicaven els ordes no militars.

Com l'objectiu prioritari de l'orde era la defensa per les armes dels "llocs sants" conquerits als musulmans a Síria i Palestina, i la protecció dels pelegrins que hi viatjaven, els cavallers (i fins alguns sergents que també podien participar en les accions militars) residents als convents d'Europa havien d'exercitar-se en les habilitats militars per a "estar en forma", tenir cura dels seus cavalls i mantenir en condicions l'armament (armadures, cascs, espases, llances, etc.). A més, el caràcter de *guerra santa* que es donà a la guerra contra els musulmans de la Península Ibèrica traslladà les activitats militars del Temple (i de l'Hospital) a terres hispàniques.

Traducció de la Regla llatina del Temple en la versió publicada per Bastús (1998) que mostra la menor severitat de les penitències practicades pels templers.

XI. Com cal que mengin els cavallers.

Cal en general que mengin de dos en dos, a fi que amb cura es serveixin els uns als altres, i no s'introdueixi entre ells l'aspror de vida i l'abstinència en tot; i considerem just que a cadascun d'aquests cavallers se'ls doni igual quantitat de vi.

(La traducció és nostra).

Versió moderna de fragments de la Crònica de Jaume I relatius a accions militars en la zona del riu Palància (Castelló de la Plana) i al setge de Borriana, segons la versió de Soldevila (1971:154, 156).

[...] vingué En Ramon Samenla, comanador [de la casa hospitalera] d'Aliaga, i un altre frare del Temple, comanador, de qui no recordem el nom, i entraren per la host alforrats [armats] en els cavalls, amb les llances a les mans [...]

[...] i vam trobar el Mestre del Temple, i el de l'Hospital, i el comanador [de l'orde de Calatrava] d'Alcanyís i de Montalbà, i tots junts vam anar a assetjar Borriana. I el setge de Borriana va tenir lloc a mitjan maig, i en ell vam fer un fonèvol i un manganell [màquines de guerra que projectaven pedres], i els sarraïns que eren a dins eixiren a torneig a vegades [...]

-Concepte “Propaganda”.

Una de les funcions més importants que exercia una comanda era l'activitat propagandística sobre el seu entorn amb la finalitat de reclutar nous frares i donacions de noves propietats, per poder continuar els enviaments a Terra Santa.

Ingrés o professió de Guillem de Montargull en el Temple.

(Sans, 1997:doc. 203).

Que sigui conegut per tothom que jo Guillem de Montargull, per remei de la meva ànima, amor a Déu i remissió dels meus pecats, em dono i entrego com a frare a la Casa de la Milícia. I en aquest moment, amb testimoni d'aquesta carta i per mi i els meus successors, amb l'aprovació d'Ermessenda, la meva mare, de Pere de Montargull, germà meu, de Ponç d'Oluja, oncle meu, i dels seus fills Ponç i Dalmaci, dono i entrego a Déu i a la Milícia del Temple i a la seva casa de Barberà i a tots els frares presents i futurs, ara i sempre, tot l'honor, erm i conreat, que posseeixo a Vallfogona i el seu terme, en el lloc denominat Palau, així com també entrego unes cases que, per donació de la meva mare, posseeixo en la vila [...] I que sigui conegut que he rebut per aquesta donació 230 sous barcelonesos procedents de les almoines del Temple, amb els quals he desempenyorat dit honor. Tot això és fet per Arnau de Claramunt, mestre de Provença i Hispània, i en presència i potestat de Pere d'Aguda, preceptor de la casa de Barberà, i de fra Pere Marsà i fra Ramon Escuder.

Fou fet el 6 d'octubre de l'any del Senyor de 1199.

[...].

(La traducció és nostra).

Donació d'unes propietats a Barberà.

Sans (1997:doc. 85).

Es fa saber a tothom que jo Ramona, muller de Pere de Bordell, dono i confirmo a Déu i a la Casa del Temple els meus drets sobre les cases de Barberà, que foren del meu pare, per remissió dels meus pecats i remei de la meva ànima.

Aquest és l'acte, a 11 de les calendes de juny [22 de maig], any 1176.

[...].

(La traducció és nostra).

-Concepte “Gestió de les propietats”.

Les comandes dels ordes militars es creaven quan es comptava amb un patrimoni mínim l'explotació del qual calia organitzar. Dins d'aquest patrimoni hi havia terres, bestiar, molins, drets feudals, etc., però destacaven sobretot les terres, respecte de les quals cal distingir entre aquelles que comportaven drets feudals (que sempre suposaven una important ampliació dels beneficis) i

aquelles que no en comportaven (ja fos perquè dits drets no havien estat obtinguts per l'orde i pertanyien a algú altre o perquè estaven dins d'un territori que havia estat deslliurat de dits drets feudals).

L'explotació agrícola en la comanda templera de Barberà.

-Concepte "Domenges".

Les propietats feudals de l'edat mitjana estaven conformades per grans conjunts territorials de diversos centenars i de vegades milers d'hectàrees. Amb tot, la terra es trobava dividida en múltiples explotacions: el propietari es reservava l'explotació d'una part i la resta, fragmentada en peces molt més reduïdes, era repartida entre famílies pageses.

La terra que s'havia reservat el propietari (*senyor*) rebia el nom de *mansus indominicatus* o *dominicatura* (mas del senyor), i en català domenge. Els frares del Temple explotaren els seus domenges de Barberà mitjançant diferents tipus de treballadors subordinats, la feina dels quals era dirigida per frares sergents.

Les propietats del Temple a Barberà segons un document de 1195.

Sans (1997:doc. 178).

...[Els frares del Temple] **retenim tots els domenges o possessions** i tots els altres drets que fins ara posseïrem o que d'alguna altra manera tinguérem a Barberà i el seu terme, deixant de banda per a vos i els vostres castlans tots els domenges, possessions i tots els altres drets que fins avui haguéssiu posseït a Barberà i el seu terme...

(La traducció és nostra).

-Concepte "Frares sergents".

Els sergents, auxiliars dels cavallers en les tasques militars, es responsabilitzaven de les feines domèstiques i de la gestió de les seves propietats. Els que únicament es dedicaven als treballs domèstics dels convents i a les feines

agrícoles i ramaderes formaven una categoria secundària dins els sergents: els *frares dels oficis*.

-Concepte “Esclaus”.

Text igual que: **7. Concepte “Esclaus de la comanda templera de Barberà”** (més amunt).

Descripció de la cambra dels esclaus en l'inventari del Castell de Barberà de 1395 (quan el castell ja pertanyia a l'orde de l'Hospital).

Apèndix documental: doc. núm. 1

Item en la cambra hon jaen los esclaus trobarem huna flaçada bona ab listes uermelles.

Item hun traueser uert de canemiç de poca ualor.

Item huna cuberta de atzembra oldana.

Item dos lençols de poca ualor.

Item dos cauechs.

Item huna destral.

Item hun aradre ab sa rella bo et endreçat.

Versió moderna:

Així mateix en la cambra on dormen els esclaus trobarem una flassada de ratlles vermelles en bon estat, un travesser verd de canemís de poc valor, una coberta per a bèstia de càrrega ja gastada per l'ús, dos llençols de poc valor, dos càvecs, una destral i una arada, amb la seva rella, en bon estat i preparada per a ser usada.

-Concepte “Prestacions de treball”.

Els pagesos als quals un senyor feudal havia llogat una terra (contracte emfitèutic) tenien l'obligació de col·laborar (fer prestacions de treball) en les feines d'explotació dels domenges del dit senyor. Dites obligacions, en el cas de Barberà, consistien en les joves, batudes i tragins.

Les prestacions de treball a Barberà segons un document de 1195.

Sans (1997:doc. 178).

[...] Així mateix [els frares del Temple] **retenim** [...] **les joves, els tragins i les batudes**, tal com fins avui les hi hem tingut, deixant de banda les joves, tragins i batudes que fins avui us han correspost a vos [Pere de Puigverd] i els vostres castlans [...].

(La traducció és nostra).

-Concepte “Jornalers”.

Tot i que no se'n documenta cap cas a la comanda de Barberà, els templers (com van fer en altres llocs) podrien haver contractat jornalers en moments de molta feina.

-Concepte “Establiments emfitèutics”.

El senyor feudal, en aquest cas el Temple, dividia la terra que no es volia reservar en unitats més petites denominades masos i les cedia en lloguer, sota contracte d'establiment emfitèutic, a famílies pageses. El contracte emfitèutic tot sovint comportava la cessió de la terra a la família pagesa per sempre més, però el senyor n'obtenia una renda, denominada cens, que en data fixa li era duta a casa seva i, a més, una col·laboració de mà d'obra o prestacions de treball per a les necessitats d'explotació dels seus domenges.

Establiment emfitèutic a favor dels germans Sabater, any 1173.

(Sans, 1997:doc. 68).

Que es faci saber a tothom, tant els presents com els futurs, que jo Bernat d'Albepí, preceptor de la casa de Barberà, i altres frares allí assistents **donem a Pere Sabater i a Ramon, germà seu, i a tots els seus fills i a tots aquells que procediran d'ells, la terra que fou de Ramon d'Aguiló, culta i erma, tal com és vista i termenada.** I afronta per la part d'orient amb l'alou de Pere Rovira, per la meridional amb el de Ferrer de Nazari, per l'occidental amb la terra de Morató i per l'aquilonar amb la serra. Tot allò que s'inclou entre aquestes afrontacions i fites termenals, així **us ho donem en tal pacte que treballeu bé aquesta terra, que pagueu fidelment a la casa de la Milícia la quarta part de les collites** que Déu us hi proporcioni i que en l'espai de tres anys hagueu conreat allò que és erm. I si en aquest termini quelcom fos encara erm que sigui per al gaudi dels frares. **A més, haureu de pagar un cens anual d'un moltó o 3 sous,** segons allò que la casa vulgui rebre. I si tots els abans escrits morissin sense fills, que sigui revertit a la casa. I [els germans Sabater] ens donem a la casa de la Milícia per tal que siguem sota la seva atenció i protecció, i que aquesta protecció sigui tal com és per a tots els seus altres homes.

Carta de donació feta el 31 de desembre de l'any de l'Encarnació del Senyor de 1173.

Signe d'Arnau de Torroja, mestre de la Milícia. Signe de Bernat d'Albepí. Signe de Berenguer de Monells. Signe de tots els altres frares. Nosaltres qui aquesta carta férem escriure i demanem als testimonis que la firmin. Signe de Pere Sabater. Signe de Ramon Sabater. Signe de Bernat Vidal. Signe de Pere Pauc.

Pere, diaca, qui fou pregat d'escriure això el dia i any que consta a dalt.

(La traducció és nostra).

-Concepte “Contractes de parceria”.

Tot i que no se'n documenta cap cas a la comanda de Barberà, alguns historiadors inclouen els contractes de parceria entre els sistemes utilitzats pels templers (per exemple a França) en les cessions de masos a pagesos.

Els contractes de parceria no implicaven la cessió de la terra a perpetuïtat, sinó únicament temporal, i suposaven el repartiment a parts, entre el senyor i el pagès, de la collita obtinguda.

L'exploració ramadera en la comanda templera de Barberà.

-Concepte "Explotació ramadera".

Els beneficis obtinguts del bestiar foren una altra important font d'ingressos per a la present comanda ja des dels seus inicis. A més de béns immobles (terres, cases) els templers de Barberà van rebre donacions consistents en cavalls i altres animals, amb els quals van anar formant una important cabanya.

-Concepte "Bestiar propi".

La comanda templera de Barberà posseïa cavalls i mules, bovins, ovelles, porcs i segurament també gallines.

Inventari de la casa templera de Corbins.

Versió de J.M. Borrul, publicada a Mestre (1996:299-302), a partir de la transcripció de Miret (1911).

[...] També hi ha [...] tres bèsties mulars i una euga i dos parells de bous i trenta-vuit porcs eixivernats i dos porcells i un ase. [...]

Lletra del Papa Innocenci III on apareixen referències al bestiar de la casa del Temple de Barberà.

Sans (1997:doc. 206).

Innocenci, bisbe, serf dels serfs de Déu, als venerables germans arquebisbe de Tarragona i bisbe de Vic salut i benedicció apostòlica.

Ens feren saber els estimats fills de la Milícia del Temple que Guillem de Timor els ha pres contra justícia el delme de Rocafort i vuit monedes d'or que Ramon de Timor els devia quan va morir i que aconseguiren de la seva fortuna per dret hereditari i que també els ha pres **8 bèsties i 272 ovelles**. En conseqüència, us ordenem per lletra apostòlica que, amb anunci i advertència prèvia per censura eclesiàstica, crideu dit Guillem davant de la vostra presència a fi que doni prova de justícia als mateixos frares respecte de les coses robades. [...]

Dat al Laterà, a 30 d'agost del tercer any del nostre pontificat [any 1200].

(La traducció és nostra).

-Concepte “Contractes pecuaris”.

La gestió que dels seus ramats feien els templers barberencs devia ser prou eficaç donat que altres propietaris els encomanaren (a través de contractes pecuaris) la cura i explotació del seu bestiar, procedint després a un repartiment dels guanys.

Contracte per a la cura de bestiar.

ACA, Perg. Jaume I, núm. 144.

Que sigui conegut de tothom que jo Domènec de na Garsiona habitant en la vila de Prades, per mi i els meus, **dono a la casa de Barberà** i a fra Pere de Pertegàs preceptor de dita casa, a fra Pere Ferrer o als altres frares presents i futurs **12 vaques exivernades, dos vedells i una euga amb la seva filla, des d'aquesta propera festa de Sant Joan Baptista fins a 10 anys**, en tals condicions que de dites vaques i euga, i **de tots els guanys** que d'aquestes Déu hagi proporcionat des del dia que és escrita aquesta carta endavant, **la casa i els frares en tinguin sempre i fidelment la meitat** fins al dit termini i posteriorment. I que jo, Domènec, tingui l'altra meitat segons és la meua voluntat.

Aquest és l'acte, a les nones de juny de l'any del Senyor de 1220.

[...].

(La traducció és nostra).

Activitats industrials.

-Concepte “Molins”.

La possessió de molins fariners constituí una de les activitats més lucratives de la comanda templera de Barberà, a jutjar per l'interès que van demostrar els seus frares per a posseir-ne un gran nombre i per les obres de millora que hi van fer (algunes de les quals van perjudicar el proveïment d'aigua de la veïna vila de la Guàrdia dels Prats, amb les consegüents protestes des seus habitants i dels monjos de Santes Creus, senyors d'aquella vila). En el tram del riu Anguera comprès entre Ollers i Barberà (especialment en l'actual terme de Pira) els templers van posseir pràcticament tots els molins que hi havia.

Obres en els molins del Temple l'any 1291.

Arxiu Parroquial de la Guàrdia dels Prats, vol. núm. 7, fol. 3. Segons la transcripció publicada a Porta (1984:94-95).

A les 17 calendes de novembre de l'any de l'encarnació del Senyor de 1291. Que tothom sàpiga. Que, en presència de mi Bonnat d'Arenys notari públic de la Guàrdia dels Prats [...] escrivent, Miquel de Baià, majoral de la Guàrdia dels Prats en nom del venerable frare Bonnat del convent del monestir de Santes Creus, i els homes de la Guàrdia dels Prats **anaren al lloc de Foratmicó, en terme de Pira, on hi havia certs homes que novament treballaven en nom del comanador de Barberà a prop de l'aigua que passa pel lloc de Foratmicó emportant-se-la i dirigint-la als molins del Temple que hi ha a la vora de Miralpeix** [...] i com el dit germà Miquel reivindicués amb fermesa que per causa de la nova obra que els dits homes feien en el dit lloc per tal de derivar i emportar-se l'aigua cap als citats molins, desviant-la del seu curs natural, un perjudici no petit amenaçaria el castell de la Guàrdia [...].

(La traducció és nostra).

-Concepte “Forns”.

L'interès pels ingressos que es derivaven de l'ús dels forns per a coure el pa va moure la noblesa feudal catalana a reservar-se'n el monopoli en molts llocs (cosa que sovint també passava amb els molins i les fargues). En l'acord de repartiment dels drets feudals sobre Barberà entre el Temple i els Puigverd (any 1195), els frares van voler remarcar el seu dret exclusiu en l'exercici de l'activitat fornera, garantint així que els beneficis derivats de la necessitat dels pagesos del lloc de coure el pa anessin a les seves arques.

Els drets feudals sobre Barberà segons un document de 1195.

Sans (1997:doc. 178).

[...] Igualment **retenim** [els frares del Temple] **el forn o forns**, si n'hi volguéssim bastir diversos, de manera que ni vos [Pere de Puigverd] i els vostres successors, ni el castlà [vassall dels Puigverd], pugueu reclamar res de dit forn o forns, ni pugueu construir-ne cap altre a Barberà ni prestar auxili a d'altres en construcció [...].

(La traducció és nostra).

-Concepte “Obradors”.

Algunes comandes del Temple (com la d’Osca, al Regne d’Aragó) van impulsar l’exploració d’obradors o tallers artesanals. Es sap que la comanda de Barberà posseï obradors a la ciutat de Tarragona i a Montblanc (en aquest darrer lloc el rei Alfons I va fer donació al Temple dels drets feudals que tenia sobre un matrimoni de teixidors).

El rei concedeix un artesà teixidor al Temple.

Sans (1997:doc.153)

Que sigui conegut per tothom que jo Alfons per la gràcia de Déu rei d’Aragó, comte de Barcelona i marquès de Provença, per remei de la meva ànima i les dels meus pares, dono, confirmo i concedeixo a perpetuïtat a Déu i a la Casa de la Milícia del Temple, a mans d’Arnau de Claramunt i de Gauspert de Serra [frares templers], un home meu de la vila de Montblanc anomenat Ramon Guerau, teixidor, i la seva muller Adelaida. [...] tot allò [les obligacions feudals] que fins avui em devien a mi que ho paguin i ho facin a la Casa de la Milícia i als frares que hi ha i que en el futur hi hagi. Donat a Barberà, el mes d’octubre, any 1190.

[...].

(La traducció és nostra).

-Concepte “Explotació directa”.

Una part d’aquestes instal·lacions eren explotades directament sota la supervisió dels frares de la comanda. La presència d’uns homes del comanador de Barberà en les obres hidràuliques en els molins del riu Anguera de l’any 1291 sembla indicar que al menys una part d’aquells eren d’explotació directa.

-Concepte “Establiments emfitèutics”.

La major part d'aquestes instal·lacions industrials (sobretot els obradors de Tarragona i de Montblanc, per causa de la distància) devien ser donades en establiment emfitèutic (és a dir, en lloguer). Aquesta situació es desprèn d'una relació de censos que pagaven dos menestrals de Montblanc.

Relació de censos percebuts pels templets de Barberà (data desconeguda).

Sans (1997:doc. 250).

Cens que fan dos treballadors de Montblanc, els quals tenen botiga de carns i paguen cens de 4 sous barcelonesos per la festa de sant Miquel de setembre [...] i donen fogasses [pagament en pa] després de la festa de sant Miquel segon [...].

(La traducció és nostra).

-Concepte “Negocis immobiliaris”.

Entre les diverses propietats de què gaudí la comanda de Barberà cal esmentar les cases. En va posseir a la mateixa vila de Barberà, però també en altres llocs, i destacaren les que tingueren de Tarragona. L'aprofitament d'aquestes propietats s'obtenia mitjançant la seva cessió en lloguer (sota la fórmula de l'establiment emfitèutic).

Lloguer d'unes cases.

Sans (1997:doc. 238)

Que sigui conegut per tothom que jo fra Bernat de Claret, preceptor de la casa de Barberà, i fra Pere Ferrer, sotspreceptor, amb el consell i voluntat del mestre Pere de Montagut i d'altres frares de la dita casa, **et donem a tu Ramon de Palamós, a la teva germana Ermessenda i a la seva filla Floreta [...] a perpetuïtat unes cases nostres que tenim a la ciutat de Tarragona [...]**, en tal pacte que vos i els vostres ens féu sempre el mateix cens a nosaltres i als altres preceptors successors nostres o als frares de la casa de Barberà [...], és a dir, **60 sous de bona moneda de Barcelona anuals i que pagareu per la festa de sant Miquel de setembre [...]**. I a fi de refermar aquesta donació [...] rebem de vosaltres en qualitat d'entrada 12 denaris de Barcelona, els quals declarem haver cobrat de vosaltres. Qui això que està estipulat trenqui, ho hagi de restituir pel doble del seu valor i que tot seguit resti en ferm per a sempre.

Aquest és l'acte, a 4 de [...] maig, any del Senyor de 1212.

[...].

(La traducció és nostra).

-Concepte “Activitats financeres”.

La necessitat de proveir Terra Santa imbuí en els frares del Temple un afany de guany que sorprèn en uns homes d'origen aristocràtic com ho eren els cavallers del dit orde, i que els esperonà a obtenir beneficis també mitjançant les activitats financeres. Hospitalers, teutònics i fins altres ordes no militars també van practicar el préstec amb interès, però a diferència d'aquests els templers van arribar a organitzar una activitat bancària a gran escala. De tota manera, cal afegir que els hospitalers catalans van arribar a organitzar un banc a Barcelona, detall que mostra una gran proximitat a l'estil dels negocis financers del Temple.

-Concepte “Activitats financeres realitzades per les jerarquies provincials”.

Les aportacions de cadascuna de les comandes (responcions) van posar enormes sumes de diners en mans de les jerarquies provincials de l'orde del Temple. La mentalitat comercial d'aquests frares i les necessitats de reis i alta noblesa facilitaren que dites sumes de diners servissin per a obtenir encara més guanys, fent-les objecte d'operacions financeres.

-Concepte “Préstecs”.

Entre les grans operacions monetàries que portà a terme el Temple podem citar els préstecs que va fer als reis Alfons I i Jaume I. A la Corona catalano-aragonesa l'habitual escassetesa de diners que sofria la monarquia i la predisposició del Temple a fer operacions d'aquest tipus, convertiren els reis en clients de la banca templera. Els préstecs eren sovint garantits amb una penyora (habitualment les rendes d'una senyoria propietat del sol·licitant) i els frares hi aplicaven, segons sembla, un interès del 10 %.

-Concepte “Transferències i canvis de moneda”.

L'existència d'una xarxa internacional de comandes templeres (que en aquest sentit actuaven com a veritables oficines bancàries) facilità que poguessin oferir serveis de transferència de diners a llocs allunyats, per exemple als importants ports comercials de l'est de la Mediterrània, on el Temple hi tenia, precisament, la seva casa mare. Aquests serveis eren sol·licitats per persones que havien de viatjar (segurament la majoria mercaders) a fi d'evitar els riscos de dur amb ells importants sumes en metàl·lic.

-Concepte “Custòdia de béns”.

La confiança que suscitaven les cases del Temple, que a més de la inviolabilitat de totes les cases religioses comptava amb veritables castells i amb homes armats, afavorí que la monarquia i la noblesa li confiessin la custòdia de tot tipus de béns i fins de documents. Així, el mateix rei Jaume I havia confiat les joies de la corona a les comandes de Montsó i de Gardeny.

Aquests dipòsits de béns, tot i estar confiats a determinades comandes, formaven part de les activitats dirigides pel mestre provincial i els seus col·laboradors.

-Concepte “Activitats financeres de les comandes”.

Les comandes no disposaven de les grans sumes que manejaven els seus superiors provincials, però això no els frenà i també van practicar aquest tipus d'activitats comercials, essent-ne els seus clients la petita noblesa de comarques.

-Concepte “Préstecs a petita escala”.

Dels tres tipus d'operacions financeres que desenvolupaven els templers, préstecs, custòdia-dipòsit i transferències-canvis, la comanda de Barberà en practicà el primer. Dita casa, que practicà tant el préstec de diners com d'armes, exigia l'entrega d'alguna penyora per a garantir aquestes operacions i, tot i que no es cita en les escriptures que en donen compte (cosa habitual, donat el mal concepte

en què es tenia la pràctica del préstec amb interès en l'època), també devia imposar el 10 % d'interès.

Empenyorament d'unes viles i castells, any 1196.

Sans (1997:doc. 184).

En el nom de Déu. Que sigui conegut de tothom, tant els presents com els futurs, que jo Gombau d'Oluja, per mi i per tots els meus, **obligo i empenyoro a Déu, a Santa Maria i a la Casa de la Milícia del Temple** i a vosaltres fra Ponç Manescalç, mestre en Provença i Hispània, fra Bernat de Claret, fra Pere d'Aguda, comanador de Barberà, Raimon de Soler, comanador de Celma, i a tots els altres frares de la Milícia del Temple, presents i futurs, **per 500 morabatins de bon or i de pes correcte, que va donar per a la meva muller Ermengarda i són debuts, tal com és contingut en un altre document per això realitzat, i per 2.000 sous de moneda barcelonina [...], els quals em presteu a mi i dels quals en sóc veritablement pagat. I per això renuncio sense excepció a rebre diners. Obligo i empenyoro per tots els diners a dalt escrits el castell i vila de Santa Coloma; el castell i vila de Queralt, que és al bosc; el castell i vila de Savallà; el castell i vila de Llorac; el castell i vila d'Oluja; i tot allò altre que tinc o he de tenir allí on sigui. [...] que ho tingueu els a dalt escrits frares, presents i futurs, que ho posseïu i exploteu amb eficàcia i sense cap destorb ni contradicció, fins que sigueu pagats dels dits 500 morabatins i 2.000 sous barcelonins [...].**

Aquest és l'acte, a 31 de desembre de l'any de l'Encarnació del Senyor de 1196.

[...].

(La traducció és nostra).

Préstec d'una llòriga (cuirassa protectora), any 1187.

Sans (1997:doc. 137).

Que sigui conegut de tothom que jo Guerau d'Albiol rebo una llòriga amb la conformitat de la Casa de la Milícia del Temple, la qual és valorada, amb coneixement d'homes honrats, en 8 morabatins. Sota tal convinença rebo aquesta llòriga per tal que la tingui al meu servei fins a la fi de la meva vida. Si malgrat tot dita llòriga no fos entregada a la fi de la meva vida, empenyoro a la Milícia del Temple el molí de Rocacorba, amb tots els instruments i emprius que li pertanyen. I que el tinguin per tant de temps fins que recuperin el dit preu de la llòriga sense disminució. I alliberat el preu de la llòriga, que dit molí sigui alliberat de les seves mans i sigui retornat a nosaltres o als nostres. I concedeixo i defineixo a la Milícia del Temple el domini que tinc en el molí de Ferrer de Llindars, el qual poso pel meu dret sota la potestat de la Milícia del Temple i el dono a perpetuïtat. Aquests molins són, d'altra banda, a la vila de la Riba. I si algú volgués trencar això, que no valgui, que ho restitueixi pel doble i que es mantingui ferm per sempre.

Aquest és l'acte, a 20 d'abril de l'any de l'Encarnació de 1187.

Signe de Guerau, qui això lloo i firmo i prego de firmar als testimonis. Signe de Ponça, la seva muller. Signe de Dalmaci, fill seu. Signe de Berenguer de Vilafranca. Signe de Guillem d'Avinyó. Signe de Bernat d'Albiol.

Ot, presbíter, escrigué això el dia i any que consten a dalt.

(La traducció és nostra).

Activitats comercials.

-Concepte “Activitats comercials organitzades per les jerarquies provincials”.

La concentració de béns i el seu enviament a Orient en forma de responsions no només donà lloc al desenvolupament de les activitats financeres, sinó també de les comercials. Mitjançant la pràctica d'aquestes activitats comercials de gran abast els frares templers van esdevenir experts financers i comerciants. És prou coneguda la seva contribució al progrés de les tècniques financeres i la comptabilitat; en especial se'ls ha atribuït la introducció de la lletra de canvi.

-Concepte “Compra/venda”.

A fi de facilitar els enviaments a Orient (responcions) resultava necessari convertir el màxim possible de les rendes obtingudes per les comandes en diner (era més fàcil de transportar, permetia adquirir aquelles coses de què no es disposava, etc.) i d'aquí la participació del Temple (i dels altres ordes religioso-militars internacionals) en operacions comercials.

No tot el que produïen les comandes era susceptible de ser consumit a Orient (cereals, armes i cavalls, així com matèries primeres com la fusta i el ferro, eren les principals necessitats de Terra Santa), calia vendre i comprar, i els templers acudien al mercat, però, a més, ells mateixos esdevingueren mercaders i transportistes.

-Concepte “Transport marítim”.

Des de final segle XII el Temple posseï vaixells (a la Corona catalano-aragonesa no en van tenir fins ja ben entrat el segle XIII) i amb ells transportaren no només les responcions, frares combatents i pelegrins, sinó també mercaderies d'altres comerciants.

-Concepte “Activitats comercials d'una comanda”.

Però no només van existir les citades activitats que implicaven importants sumes de diners i que realitzaven les jerarquies provincials de l'orde, també des de les simples comandes es va acudir als mercats.

-Concepte “Compra de productes per a la comanda”.

Tot i la tendència medieval a l'autoabastiment, el comerç no va desaparèixer mai i va experimentar, especialment a partir del segle XI, un procés de constant expansió que no s'aturaria fins a la crisi encetada a mitjan segle XIV.

La comanda de Barberà produïa sobretot productes agropecuaris. Els vestits, les eines, el parament de cuina i de taula, així com els ornaments religiosos i moltes altres coses havien de ser comprades. Montblanc era la vila més propera, però la ciutat de Tarragona constituïa el mercat més important de la

regió, d'aquí l'interès dels dirigents d'aquesta comanda per poder disposar d'allotjament en aquesta darrera, la qual cosa van solucionar reservant-se l'ús parcial d'una casa que van cedir en lloguer.

De les operacions de compra fetes per la casa del Temple de Barberà només es coneixen algunes adquisicions d'esclaus.

Els frares de Barberà es reserven l'ús d'unes cases de Tarragona que donen en lloguer per poder estar-s'hi quan vagin a fer negocis en dita ciutat, any 1255.

Miret (1910:344).

[...] Nosaltres, fra Raimon des Bach comanador de Barberà, amb assentiment i voluntat de fra Raimon Berenguer d'Àger comanador de Gardeny i de fra Pere d'Àger comanador de Mallorca, i de fra G. de Miravet... et donem i establím a tu Pere de Tever i la teva esposa Guillelma... totes les cases que tenim la Milícia del Temple a la ciutat de Tarragona [...] amb la condició [...] **que hi tingueu, per a nosaltres i els nostres successors, cinc llits parats, cadascun amb una màrrega, un cobertor, un llençol de lli i un capçal; així com escudelles, plats talladors, olles i altres paraments necessaris per a nosaltres.** Hi retenim també per a nosaltres i els nostres successors, així com per als nostres "familiars" o nuncis i els nostres animals, l'ús i estada d'aquestes cases [...]

(La traducció és nostra).

-Concepte "Venda dels productes obtinguts a la comanda".

La comanda de Barberà no podia consumir tots els productes (procedents dels seus domenges i dels censos pagats pels pagesos emfiteutes) que obtenia, ni enviar tots els excedents a la casa mare d'Orient, ja que alguns d'aquells productes no eren necessaris allí o bé es farien malbé amb el transport. En conseqüència, part de la producció d'aquesta comanda devia anar a parar al mercat. La retenció per part del Temple del privilegi de vendre vi en exclusiva durant tot el mes de juny dins del terme del castell de Barberà, és un clar indicatiu dels seus interessos comercials.

Els drets feudals sobre Barberà segons un document de 1195.

Sans (1997:doc. 178).

[...] Així mateix retenim [els frares del Temple] la prohibició de vendre vi tots els anys per a tot el mes de juny. [...]

(La traducció és nostra).

13.3. Articulació d'estratègies lúdiques per a la comprensió del castell i de la comanda templera.

El desenvolupament del model comprensiu de comanda catalana dels ordes templer i hospitaler que hem desencabdellat en les línies precedents estava adreçat bàsicament a un horitzó destinatari ampli. Som conscients que aquesta estratègia pot tenir poca eficàcia si s'aplica sense més a l'alumnat d'ESO i per aquest motiu creiem imprescindible articular unes altres estratègies adaptades a uns destinataris adolescents i escolars.

En el cas del desenvolupament del castell dels ordes templer i hospitaler, el seu caràcter iconogràfic hauria de permetre arribar a l'alumnat d'ESO. Peròensem que caldria no perdre l'oportunitat d'articular una implementació lúdica tot partint de la iconografia creada.

Els jocs d'estratègia en temps real per a ordinador i els jocs de rol, vist l'estudi que n'hem fet en la part IV —*Investigació autònoma*— se'ns mostren com les estratègies lúdiques adients per als nostres objectius, de manera que dissenyarem uns jocs dels dits tipus a fi de canalitzar a partir d'ells l'aprenentatge de la funció militar del Castell del Temple, així com del funcionament d'una comanda d'orde religiós-militar medieval. L'expressada comanda serà la d'època templera amb la finalitat d'aprofitar l'atracció que suscita tot el relacionat amb el Temple i pel fet que així podrem situar l'acció en un moment en què els ordes religiós-militars internacionals, i en concret el Temple, duïen a terme les seves activitats amb tota la intensitat per a la qual foren creats.

D'altra banda, la funció militar haurà de ser també situada cronològicament en l'època templera, donada la devaluació del seu caràcter militar que va experimentar el Castell del Temple durant el segle XIV.

13.4. Articulació d'estratègies interactives per als espais de presentació del patrimoni.

Tot partint de la prospecció feta en la part IV, creiem que la interacció hauria de ser un dels elements presents en el disseny dels espais per a la presentació del patrimoni.

Una avaluació preliminar de les necessitats i imperatius que afecten el cas en estudi ens mostra en primer lloc que el públic a qui ens volem adreçar està constituït per un destinatari ampli —que es correspon amb el turisme cultural— i l'alumnat d'ESO, de manera que resulta imprescindible generar uns dispositius vàlids simultàniament per a tots dos sectors de públic. En segon lloc, ens apareix el fet que el missatge a transmetre és de caràcter històric i que es configura a dos nivells: l'arquitectura i la cultura material constituïrien un nivell concret, mentre que gran part del discurs relatiu al contingut institucional del feudalisme i dels ordes religioso-militars es situaria en un nivell abstracte. En tercer lloc, cal no perdre de vista que la mateixa arquitectura dels espais destinats a contenir els dispositius interactius sovint constitueix el context físic real dels missatges que volem transmetre. En quart lloc, ens trobem que el volum d'informació que pretenem comunicar és bastant extens i que en alguns casos la configuració arquitectònica del Castell del Temple dóna lloc a uns espais no gaire generosos en la seva amplitud, de manera que sembla adient pensar en uns dispositius que no retinguin en excés els visitants —especialment en aquells llocs del recorregut on la disponibilitat d'espai és més limitada— i permetin una circulació el màxim de fluïda possible. Finalment, i en darrer lloc, ens apareix una qüestió no gens menyspreable: la nostra voluntat de generar un projecte que sigui possible de materialitzar en un context pressupostari marcat per l'escassetat de recursos.

Quant als paràmetres i al tipus de configuració, sembla possible articular els següents ítems:

Taula 32.

PARÀMETRES	CONFIGURACIÓ DE LA INTERACTIVITAT
Evolució de l'arquitectura.	-Joc d'associacions i de seqüències.
Funció militar.	-Experiència sensorial.
Funció polític-administrativa.	-Joc d'associacions i de seqüències. -Joc d'exploració i descoberta.
Organització dels ordres militars.	-Experiència sensorial. -Joc d'exploració i descoberta.

Notes.

¹ Il·lustració: M. Alay.

² Il·lustració: M. Alay.

³ Il·lustració: M. Alay.

⁴ En aquells casos en què no han estat realitzades expressament dins del marc d'aquesta investigació —per M. Alay— les il·lustracions que incloem a continuació han estat digitalment retocades i adaptades per nosaltres, a partir dels originals.

⁵ Il·lustració: M. Alay.

⁶ Procedència de la il·lustració: Sabaté; Raja (1999).

⁷ Procedència de les il·lustracions: Sabaté; Raja (1999).

⁸ Procedència de la il·lustració: Sabaté; Raja (1999).

⁹ Procedència de la il·lustració: Sabaté; Raja (1999).

¹⁰ Procedència de la il·lustració: Sabaté; Raja (1999).

- ¹¹ Procedència de la il·lustració: Riquer (1968).
- ¹² Procedència de la il·lustració: Sabaté; Raja (1999).
- ¹³ Procedència de la il·lustració: Sabaté; Raja (1999).
- ¹⁴ Procedència de la il·lustració: Biestly; Platt (2000).
- ¹⁵ Procedència de la il·lustració: Sabaté; Raja (1999).
- ¹⁶ Il·lustració: M. Poblet.
- ¹⁷ Procedència de la il·lustració: Sabaté; Raja (1999).
- ¹⁸ Il·lustració: Taller de Projectes, Patrimoni i Museologia (UB).
- ¹⁹ Procedència de la il·lustració: Sabaté; Raja (1999).
- ²⁰ Procedència de la il·lustració: Sabaté; Raja (1999).
- ²¹ Procedència de la il·lustració: Sabaté; Raja (1999).
- ²² Procedència de la il·lustració: Jiménez Esteban (1995).
- ²³ Procedència de la il·lustració: Sabaté; Raja (1999).
- ²⁴ Procedència de la il·lustració: Jiménez Esteban (1995).
- ²⁵ Procedència de la il·lustració: Biestly; Platt (2000).
- ²⁶ Procedència de la il·lustració: Sabaté; Raja (1999).
- ²⁷ Procedència de la il·lustració: Sabaté; Raja (1999).
- ²⁸ Procedència de la il·lustració: Sabaté; Raja (1999).
- ²⁹ Il·lustració adaptada digitalment al cas que exemplifica a partir de l'original procedent de Biestly; Platt (2000).
- ³⁰ Armadura feta d'escates o més freqüentment de malla que cobreix el cos fins a mitja cama (Riquer, 1968).
- ³¹ Defensa de malles que protegeix el cap, part del rostre, el coll i la part superior del pit (Riquer, 1968).
- ³² Túnica enconxada i repuntejada que es duu per damunt de l'ausberg (Riquer, 1968).
- ³³ Defensa del cos feta de malles (Riquer, 1968).
- ³⁴ Protecció del cap no identificada.
- ³⁵ Peça d'armadura que cobreix i protegeix la cuixa (Riquer, 1968).

- ³⁶ Casc d'ales amples i caigudes que defensa el crani, però no el rostre (Riquer, 1968).
- ³⁷ Des del segle XIII, casc que cobreix totalment el cap, que presenta forma de bóta i es suporta sobre les espatlles (Riquer, 1968).
- ³⁸ Segons el DCVB, el penart és una peça d'armadura no identificada.
- ³⁹ Sagetes per a ballesa.
- ⁴⁰ Tot i que en cap cas se'n citen, associarem els matalassos inclosos en l'inventari de referència amb llits. De fet, l'absència d'esments de llits sembla fàcilment justificable a partir del poc valor que s'atorgava a aquestes peces de mobiliari enfront de les robes que els cobrien (Barrachina, 1994), per la qual cosa podem imaginar que els llits emprats pels templers de Corbins eren senzilles estructures amb forma de tarima.
- ⁴¹ Tela de llana impermeable (DCVB).
- ⁴² Vestimenta de clergue, blanca, de fil i amb mànigues curtes i molt amples o volades, llarga fins a la cintura o poc més avall i que es duu sota la sotana (DCVB).
- ⁴³ Catifa (DCVB).
- ⁴⁴ Coixí de plomes (DCVB).
- ⁴⁵ Màrfega (DCVB).
- ⁴⁶ Manta (DCVB).
- ⁴⁷ El terme *encastada* —que en referir-se a llits vol dir totalment voltat de bancs o caixes— sembla voler dir que portava els tres peus incorporats.
- ⁴⁸ Cullera grossa de fusta (DCVB).
- ⁴⁹ Hi ha dues acepcions del DCVB que podrien correpondre als presents objectes; segons la primera, es tracta d'un vas més ample de dalt que de baix, fet de matèria refractària, que serveix per a fondre i calcinar substàncies; segons la segona (que ens sembla la més adient per aquest cas), es tracta d'un recipient de terra refractària o d'altres materials resistents, dins del qual es posa oli i un ble per a fer llum. Gresol, com a llum d'oli, apareix citat en documents dels segles XIII-XIV, i sovint és citat entre la vaixella la qual cosa s'interpreta com que la terra era el material de què estava fet. Creiem que els set gresols citats en l'inventari de referència han de ser llums d'oli, ja que no sembla gaire coherent l'existència de tants artefactes per a fondre metalls.
- ⁵⁰ Aquest element, la inclusió del qual ja hem justificat en la Part IV corresponent a la Investigació autònoma, podia adoptar diferents formes —segons es constata a partir de la iconografia catalana medieval—, tot i que els taulers sobre cavallets eren la forma més freqüent (Carretero; Casanova; González, 1995).
- ⁵¹ Il·lustració: M. Alay.
- ⁵² Il·lustració: M. Poblet.
- ⁵³ Il·lustració: Taller de Projectes, Patrimoni i Museologia (UB).

- ⁵⁴ Procedència de la il·lustració: Sabaté; Raja (1999).
- ⁵⁵ Procedència de la il·lustració: Riquer (1968).
- ⁵⁶ Procedència de la il·lustració: Riquer (1968).
- ⁵⁷ Procedència de la il·lustració: Sabaté; Raja (1999).
- ⁵⁸ Il·lustració: M. Alay.
- ⁵⁹ Il·lustració: M. Poblet.
- ⁶⁰ Emprarem aquesta solució per a simplificar la presentació d'uns elements tèxtils —flassades, cobrellits, llençols, etc.— les característiques bàsiques dels quals no han variat especialment des de l'edat mitjana. Procedència de la il·lustració: Sabaté; Raja (1999).
- ⁶¹ Il·lustració: M. Alay.
- ⁶² Procedència de la il·lustració: Sabaté; Raja (1999).
- ⁶³ Procedència de la il·lustració: Sabaté; Raja (1999).
- ⁶⁴ Il·lustració: M. Alay.
- ⁶⁵ Il·lustració: M. Poblet.
- ⁶⁶ Il·lustració: M. Alay.
- ⁶⁷ Procedència de la il·lustració: Sabaté; Raja (1999).
- ⁶⁸ Procedència de la il·lustració: Sabaté; Raja (1999).
- ⁶⁹ Procedència de la il·lustració: Sabaté; Raja (1999).
- ⁷⁰ Il·lustració: M. Poblet.
- ⁷¹ Procedència de la il·lustració: Sabaté; Raja (1999).
- ⁷² Procedència de la il·lustració: Sabaté; Raja (1999).
- ⁷³ Procedència de la il·lustració: Sabaté; Raja (1999).
- ⁷⁴ Procedència de la il·lustració: Sabaté; Raja (1999).
- ⁷⁵ Procedència de la il·lustració: Sabaté; Raja (1999).
- ⁷⁶ Procedència de la il·lustració: Sabaté; Raja (1999).
- ⁷⁷ Procedència de la il·lustració: Sabaté; Raja (1999).
- ⁷⁸ Procedència de la il·lustració: Sabaté; Raja (1999).
- ⁷⁹ Procedència de la il·lustració: Sabaté; Raja (1999).

⁸⁰ Procedència de la il·lustració: Sabaté; Raja (1999).

⁸¹ Procedència de la il·lustració: Sabaté; Raja (1999).

⁸² Totes les il·lustracions d'aquest apartat són fetes per M. Alay. El balçà o estendard està inspirat en la iconografia medieval procedent de l'església de Sant Beignate —quant a la presència de la creu— i de la *Historia Anglorum* de M. Paris —quant a la conformació general del penó—.

⁸³ Totes les il·lustracions d'aquest apartat són fetes per M. Poblet.

⁸⁴ Situarem totes dues en les dependències superiors de la torre segona del segle XII i els atribuirem una finestra de mig punt. Farem servir la mateixa reconstrucció virtual per a obtenir les dues cambres.

⁸⁵ La situarem en la dependència que hi ha sobre la llotja de la capella i que disposa d'una finestra geminada.

⁸⁶ No tenim indicis segurs d'on podria haver estat situada la primitiva cuina del convent templar. Per això resoldrem la seva reconstrucció virtual sense definir un punt concret relacionable específicament amb les dependències del Castell del Temple.

⁸⁷ Aquesta és l'única dependència d'època templera que som capaços de situar sense cap mena de dubte, la qual cosa s'haurà de reflectir en una reconstrucció que s'aproximi a la realitat de les estructures arquitectòniques reals.

⁸⁸ Totes les il·lustracions d'aquest apartat són fetes per M. Alay.

⁸⁹ Tot i no citar-se mobles —possiblement perquè eren molt rudimentaris i no se'ls va considerar valuosos— en l'inventari de referència, creiem que hi havia d'haver, al menys, llits i caixes. Per això, malgrat que no definirem amb total precisió les seves característiques morfològiques, inclourem aquests elements en les reconstruccions virtuals que segueixen. Així mateix, advertim que les reconstruccions virtuals que segueixen, i les que més endavant farem per a la fase hospitalera, són únicament unes propostes entre d'altres de possibles i que en cap cas tenen la voluntat "enciclopedista" d'incloure tots els objectes, artefactes i altres elements inventariats.

⁹⁰ La situarem en la torre segona del XII i li atribuirem una finestra de mig punt.

⁹¹ Els llits d'aquesta època eren habitualment estructures de fusta compostes de posts i bancs, i que es procuraven amagar de la vista amb la roba que els cobria —els tèxtils eren considerats l'element més luxós del conjunt— o amb envoltant-los de caixes o bancals. Generalment els llits consistien en una tarima voltada de caixes (Barrachina, 1994).

⁹² Probablement es tractava d'un arribanc que feia a la vegada les funcions de seient i de caixa (Barrachina, 1994; Massot Ramis d'Ayreflor, 1995).

⁹³ Aquests elements de diferenciació social eren escassos; habitualment eren de tissora o plegadisses (Massot Ramis d'Ayreflor, 1995).

⁹⁴ Coixí llarg que va de banda a banda del llit (DCVB).

⁹⁵ Diverses peces arqueològiques procedents del Castell del Temple mostren l'heràldica dels Guimerà. Vegeu, per exemple, les fotografies de l'ossera de dit gran prior: fotos núms. 12 i 14 (apartat: *10.3. Estudi de les fonts fotogràfiques*).

⁹⁶ Possiblement situada als peus o a la capçalera del llit.

⁹⁷ Vol dir que estava format per diversos draps cosits entre si.

⁹⁸ Cobertor de taula o de banc (DCVB), en aquest cas sembla més aviat un cobertor de llit.

⁹⁹ Tot i que al DCVB es diu que la *conca* era un recipient gran a mode de gibrell destinat a rentar plats, roba, etc., en aquest cas —i en els següents— sembla possible interpretar-lo com un braser per a escalfar-se (Massot Ramis d'Ayreflor, 1995).

¹⁰⁰ Instrument per a coure carns a l'ast (DCVB).

¹⁰¹ Cullera gran de fusta semblant a un cullerot (DCVB).

¹⁰² Cullera gran rodona i plana, i amb forats, destinada a llevar la bromera (DCVB).

¹⁰³ Ho interpretem com a *tapadora*.

¹⁰⁴ Segons el DCVB, una llenca és la pedra sobre la qual se fa el foc en la llar.

¹⁰⁵ Paleta de metall (DCVB).

¹⁰⁶ Utensili de cuina no identificat (DCVB).

¹⁰⁷ Segurament es deu tractar d'uns trespeus.

¹⁰⁸ Segons el DCVB un raïll és una eina de calderer que serveix per a repicar i doblegar planxa.

¹⁰⁹ Il·lustració: M. Poblet.

¹¹⁰ Il·lustració: M. Poblet.

¹¹¹ Il·lustració: M. Alay.

¹¹² Il·lustració: M. Poblet.

¹¹³ Il·lustració: M. Poblet.

¹¹⁴ Il·lustració: M. Alay.

¹¹⁵ Il·lustració: M. Poblet.

¹¹⁶ Il·lustració: M. Poblet.

¹¹⁷ Il·lustració: M. Alay.

¹¹⁸ Procedència de la il·lustració: Pons; Figuera; Carbonell (1999).

- ¹¹⁹ Il·lustració: M. Poblet.
- ¹²⁰ Procedència de la il·lustració: Pons; Figuera; Carbonell (1999).
- ¹²¹ Procedència de la il·lustració: Pons; Figuera; Carbonell (1999).
- ¹²² Il·lustració: M. Alay.
- ¹²³ Il·lustració: M. Poblet.
- ¹²⁴ Il·lustració: M. Poblet.
- ¹²⁵ Il·lustració: M. Alay.
- ¹²⁶ Totes les il·lustracions d'aquest apartat són fetes per M. Alay.
- ¹²⁷ Totes les il·lustracions d'aquest apartat són fetes per M. Poblet.
- ¹²⁸ Hem documentat que les dues primeres hi estaven efectivament localitzades, mentre que el celler hi podria haver estat.
- ¹²⁹ Totes les il·lustracions d'aquest apartat són fetes per M. Alay. Els habits estan inspirats en la iconografia de la baixa edat mitjana —d'aquí la presència de la creu al pit—.
- ¹³⁰ És el mateix del dibuix núm. 75.
- ¹³¹ És el mateix del dibuix núm. 77.
- ¹³² És el mateix del dibuix núm. 78.
- ¹³³ Il·lustració: M. Alay.
- ¹³⁴ Il·lustració: M. Alay.
- ¹³⁵ Part de la il·lustració procedeix de: Sabaté; Raja (1999).
- ¹³⁶ Devia estar emmagatzemada en sacs o algun tipus de barril. Cal recordar que l'inventari de referència esmenta —sense dir si contenien alguna cosa— la presència de sacs.
- ¹³⁷ Procedència de la il·lustració: Pons; Figuera; Carbonell (1999).
- ¹³⁸ Procedència de la il·lustració: Pons; Figuera; Carbonell (1999).
- ¹³⁹ Procedència de la il·lustració: Pons; Figuera; Carbonell (1999).
- ¹⁴⁰ Il·lustració: M. Poblet.
- ¹⁴¹ Il·lustració: M. Poblet.
- ¹⁴² Procedència de la il·lustració: Pons; Figuera; Carbonell (1999).

¹⁴³ Procedència de la il·lustració: Pons; Figuera; Carbonell (1999).

¹⁴⁴ Il·lustració: M. Poblet.

¹⁴⁵ Procedència de la il·lustració: Sabaté; Raja (1999).

¹⁴⁶ Procedència de la il·lustració: Sabaté; Raja (1999).

¹⁴⁷ Il·lustració: M. Alay.

¹⁴⁸ Procedència de la il·lustració: Sabaté; Raja (1999).

¹⁴⁹ Procedència de la il·lustració: Sabaté; Raja (1999).

¹⁵⁰ Procedència de la il·lustració: Sabaté; Raja (1999).

¹⁵¹ Il·lustració: M. Poblet.

¹⁵² Procedència de la il·lustració: Sabaté; Raja (1999).

¹⁵³ Tot i que hem expressat repetidament l'opinió que el magatzem del Castell del Temple en aquesta fase devia ser la sala semisoterrània de la segona torre del segle XII, resulta versemblant que una part dels productes —els destinats al consum immediat— fossin emmagatzemats en un lloc més accessible, segurament en alguna part la planta baixa del gran *domicilium*, tal com suggerim en la present reconstrucció virtual. En qualsevol cas, sembla que la planta baixa de la dita torre residencial no devia tenir una sola funció, sinó que devia ser un espai multifuncional.

¹⁵⁴ Al menys una part dels animals els podrien haver desat en la planta baixa del gran *domicilium*.

¹⁵⁵ Segurament devia ser una màrrega plena de palla.

¹⁵⁶ Pot significar escala o grada (DECLC). En aquest cas sembla referir-se a l'escala que permetia accedir a dalt del cup.

¹⁵⁷ Reixat sobre el qual es trepitja la verema (GEC). Aquest artefacte es situava a la part superior del cup, a fi que el most s'anés escolant cap a dins del dit contenidor.

¹⁵⁸ Tenint en compte l'evidència arqueològica d'altres llocs, per exemple al castell de Mur, interpretarem que el cereal estava emmagatzemat en casals.

¹⁵⁹ Procedència de la il·lustració: Sabaté; Raja (1999).

¹⁶⁰ Il·lustració: M. Poblet.

¹⁶¹ Il·lustració: M. Poblet —sobre la tipologia de l'artefacte cf. Sabaté; Raja (1999)—.

¹⁶² Part de la il·lustració procedeix de: Sabaté; Raja (1999).

¹⁶³ Il·lustració: M. Alay.

¹⁶⁴ Està clar que totes les nostres traduccions —especialment aquelles del llatí medieval— requereixen una revisió filològica competent, prèvia a la concreció definitiva a què van destinades.

¹⁶⁵ Certes parts del document inclòs per a la il·lustració d'aquest concepte, així com dels documents referits als posteriors, apareixen en color roig a fi de facilitar-ne una lectura ràpida tot fent evidents els fragments més importants. Es tracta d'un recurs didàctic que té per objectiu permetre la lectura ràpida a qui no tingui interès en el document en si mateix i compaginar-ho amb la possibilitat que qui vulgui pugui tenir accés a parts més extenses.

